

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่องการวิเคราะห์กระบวนการประชาคมเพื่อพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น โดยนำเสนอสาระที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี หลักการ และงานวิจัย ได้แบ่งกลุ่มเนื้อหาออกเป็น 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 พัฒนาการ และปัญหาการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทย

- 1.1 พัฒนาการของการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทย
- 1.2 ปัญหาการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทย

ตอนที่ 2 การศึกษาของท้องถิ่น

- 2.1 ความเป็นมาของการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น
- 2.2 แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาของท้องถิ่น
- 2.3 กระบวนการประชาคมกับการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น

ตอนที่ 3 กระบวนการประชาคม

- 3.1 ความหมายของประชาคม
- 3.2 แนวคิดประชาคมต่างประเทศ
- 3.3 แนวคิดประชาคมในประเทศไทย
- 3.4 ทฤษฎีประชาคม
- 3.5 รูปแบบประชาคม
- 3.6 ลักษณะประชาคม
- 3.7 องค์ประกอบประชาคม
- 3.8 กระบวนการประชาคม

ตอนที่ 4 แนวคิดทฤษฎีสังคมวิทยาที่ใช้ในการวิเคราะห์งานวิจัย

- 4.1 ทฤษฎีการก่อตัวของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (Structuration Theory) ของ Antony Giddens

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 5.1 กระบวนการประชาคมกับการพัฒนาสังคม
- 5.2 การพัฒนากระบวนการประชาคมให้เข้มแข็ง
- 5.3 กรณีศึกษากระบวนการประชาคมกับการพัฒนาสังคม
- 5.4 วิจัยกรณีศึกษา (Case Study Research)
- 5.5 กรอบแนวคิดการวิจัย

ตอนที่ 1 พัฒนาการ และปัญหาการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทย

1.1 พัฒนาการของการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทย

กระทรวงศึกษาธิการ (2545) กล่าวในสมุดปกขาวเกี่ยวกับการขับเคลื่อนปฏิรูปการศึกษาไทยได้มีการดำเนินการมาแล้ว 3 ครั้งใหญ่ โดยก้าวแรกของการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดขึ้นจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงต้องการปฏิรูปและพัฒนาาระบบราชการแผ่นดิน การศึกษา ระบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ระบบสาธารณสุข ระบบเศรษฐกิจและอื่นๆ ให้ทันสมัยและให้รอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นการปฏิรูปครั้งแรกจึงเป็นการจำลองระบบที่มีจัดอยู่ในต่างประเทศแล้วนำมาปรับใช้ให้เข้ากับขนบธรรมเนียมประเพณี และสภาพทางสังคมไทย โดยมีจัดการศึกษามีเป้าหมายที่สำคัญที่จะให้รู้วิชาหนังสือหรือวิชาการ คือ การให้ประชาชนอ่านเขียนให้ถูกต้อง คล่องแคล่วเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้ โดยมีการจัดตั้งโรงเรียน จัดวางหลักสูตรและแบบเรียน มีระบบการวัดและประเมินผล มีการผลิตครูที่เป็นฆราวาส และมีกรมศึกษาธิการเกิดขึ้น จนพัฒนามาเป็นกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน

ก้าวที่สองของการปฏิรูป เกิดขึ้นจากเหตุการณ์วันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม 2516 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และมีเสียงเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้การจัดการศึกษาสามารถตอบสนองกับสถานะแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปโดยแนวคิดการปฏิรูปการศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นให้มีความเสมอภาคทางการศึกษา การจัดระบบการศึกษาให้เป็นระบบเปิดและยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้น และตอบสนองต่อการศึกษาตลอดชีวิต โดยปรับปรุงเนื้อหาสาระและกระบวนการการเรียนรู้อันมุ่งให้คนคิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาเป็น การเปลี่ยนบทบาทและฐานของครูและบุคลากร มีการปฏิรูประบบโรงเรียนและมีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษา พ.ศ. 2524

การปฏิรูปการศึกษาครั้งที่ 3 ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 จนถึงปัจจุบัน อันเนื่องมาจากกระแสโลกที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ประเทศไทยประสบกับปัญหาด้านเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ ความก้าวหน้าทางวิทยาการใหม่ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาสมองและศักยภาพการเรียนรู้ของมนุษย์ ตลอดจนการรับและการปรับให้เข้ากับ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อจัดการศึกษา ซึ่งปัจจุบันพบว่าโครงสร้างและระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ในประเทศไทย ทั้งที่เป็นการจัดการศึกษาโดยรัฐและเอกชนไม่สามารถปรับตัวได้ทัน การศึกษามีความล่าช้าของระบบราชการตลอดจนคุณภาพการศึกษาของไทยและศักยภาพการศึกษายังด้อยกว่าหลายประเทศ รวมทั้งประเทศเพื่อนบ้าน นอกจากนั้นการศึกษาไทยยังมีข้อจำกัดและข้ออ่อนด้อยอยู่มาก ทำให้ไม่มีบทบาทและพลังที่จะช่วยสนับสนุนการพัฒนา ศักยภาพและคุณภาพของคนไทยได้ จากปัญหาหลักของการศึกษาไทยในหลายๆ ด้านดังกล่าว จึงเป็นสาเหตุที่ต้องมีการปฏิรูปการศึกษาเกิดขึ้น สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ความครอบคลุมและความเสมอภาคทางโอกาสทางการศึกษา เนื่องจากการศึกษาเป็นใบเบิกทางที่ดีที่ให้ทุกคนมีสิทธิได้มาโดยไม่จำกัดชั้นวรรณะหรือฐานะ ลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ที่ผ่านมามหาการศึกษากลายเป็นเครื่องตอกย้ำชนชั้นทางสังคม การศึกษาที่ดีมักจะตกอยู่กับคนที่มีฐานะดี มีกำลังซื้อมากกว่าหรืออยู่ในที่เจริญมากกว่า เพื่อให้เด็กไทยได้มีโอกาสพัฒนาตนเองอย่างเท่าเทียมกัน และรู้สึกได้ถึงโอกาสที่ดีในชีวิตที่ไม่ถูกจำกัดด้วยฐานะ การขยายโอกาสการศึกษาอย่างเท่าเทียมและมีคุณภาพจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นและต้องดำเนินการ

2) คุณภาพการศึกษา เนื่องจากผู้สำเร็จการศึกษามีมากขึ้นแต่ยังไม่มีความแตกต่างที่พึงประสงค์ ทั้งความสามารถในการเรียนรู้ การคิดวิเคราะห์ การสร้างความรู้ และการมีค่านิยมและพฤติกรรมที่เหมาะสม โดยคุณภาพการศึกษาไทยที่อ่อนด้อยเนื่องจากสาเหตุสำคัญ คือ

2.1) หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน

2.2) คุณภาพครู คุณภาพครูไทยยังน่าเป็นห่วงเนื่องจากภาพรวมครูไทยประมาณร้อยละ 80 มีการศึกษาดำ เนื่องจากกระบวนการผลิตครูยังไม่มีประสิทธิภาพ และไม่ได้คนที่มีความสามารถมาเรียนครู อีกทั้งครูไทยยังขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเมื่อเข้าสู่วิชาชีพครู ครูมีภาระงานหนักเกินไป (สำนักปฏิรูปการศึกษา, 2544)

2.3) สื่อและเทคโนโลยี ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้อย่างพอเพียงและเหมาะสม โรงเรียนในชนบทห่างไกลขาดแคลนเครื่องมือและอุปกรณ์จำเป็นหลายอย่าง บางโรงเรียนมีอุปกรณ์พร้อมแต่ก็ไม่ได้ใช้ให้เกิดประโยชน์เท่าที่ควร

3) การบริหารและการจัดการ เป็นอีกปัญหาหนึ่งสำคัญที่ทำให้การจัดการศึกษาไม่บรรลุผล โดยมีสาเหตุหลัก ดังนี้

3.1) การบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง

3.2) การขาดเอกภาพด้านนโยบายและการบริหารมีหน่วยงานการศึกษามากเกินไป ขาดการประสานงานทั้งด้านนโยบายและด้านการปฏิบัติงานในระดับนโยบาย

3.3) ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน เนื่องจากการศึกษาไทยถูกมองว่าเป็นหน้าที่ของรัฐ ของสถานศึกษาของผู้บริหารและครูที่มีระบบราชการเป็นกลไกสำคัญของการจัดการโดยไม่ได้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ครอบครัว และชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการจัดการศึกษา การทำหลักสูตร โดยเฉพาะหลักสูตรท้องถิ่น การช่วยติดตามตรวจสอบประเมินผลงาน การระดมทรัพยากรเพื่อช่วยในการจัดการศึกษา ทำให้การศึกษาไทยแปลกแยกจากวิถีชีวิต

4) ระบบการศึกษาที่มีอยู่ไม่สอดคล้องกับสภาพสังคม ศาสนา วัฒนธรรม ทำให้ผลผลิตที่จบการศึกษาไม่มีความรู้ในท้องถิ่นของตน ลืมรากเหง้าที่ดั้งเดิม ทำให้ขาดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของท้องถิ่น ส่งผลให้สังคมและชุมชนไม่เข้มแข็ง

5) การจัดสรรงบประมาณเพื่อการศึกษา การจัดสรรงบประมาณด้านการศึกษาเมื่อเปรียบเทียบกับอีกหลายประเทศแล้วเป็นการลงทุนที่ไม่น้อย แต่การบริหารงบประมาณยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควรเนื่องจากการบริหารเป็นแบบรวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลาง ทำให้งบประมาณที่จัดสรรไปถึงผู้เรียนน้อย เพราะสิ้นเปลืองอยู่กับการบริหารงานในระดับชั้นต่าง ๆ อย่างไม่จำเป็น และการจัดสรรงบประมาณยังไม่สามารถกระจายไปยังสถานศึกษาต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งทำให้คุณภาพการศึกษานั้นมีความแตกต่างกันไป นอกจากนี้ยังขาดการติดตามตรวจสอบความโปร่งใส ความรับผิดชอบและผลงาน เมื่อเทียบกับงบประมาณที่ได้รับ

สาเหตุเหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องปฏิรูปการศึกษาไทย หากไม่ปฏิรูปการศึกษานั่นหมายความว่าโอกาสที่สำคัญของเด็กและเยาวชนไทยจะพลัดไปและจะเป็นผู้เสียผลประโยชน์ที่จะได้เรียนรู้และเติบโตอย่างมีคุณภาพ ดังนั้นการปฏิรูปการศึกษาจึงเป็นการปฏิรูปการศึกษารั้งใหญ่ ซึ่งเป็น การเปลี่ยนแปลงแนวคิดและหลักการของการจัดการศึกษาทั้งระบบ เป็นการเปลี่ยนแปลงความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการศึกษา วัตถุประสงค์ เป้าหมาย นโยบาย และรูปแบบการจัดการศึกษา รวมทั้งปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการศึกษาเพื่อให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์ เป้าหมาย นโยบาย และรูปแบบการจัดการศึกษาที่กำหนดไว้จึงก่อให้เกิดพระราชบัญญัติการศึกษาพ.ศ. 2542 ขึ้นมา

การปฏิรูปการศึกษาตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีจุดมุ่งหมายและหลักการเพื่อมุ่งเน้นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีดังนี้

1) ความมุ่งหมายและหลักการ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

2) ปฏิรูปสิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา ซึ่งรวมทั้งสิทธิและหน้าที่ในการรับและจัดการศึกษา โดยให้ทุกคนทั้งบุคคลปกติและผู้ที่มีความต้องการพิเศษทั้งที่อยู่ในวัยเรียนและพ้นวัยเรียนมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี ที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

3) ปฏิรูประบบการศึกษาให้สอดคล้องซึ่งกันและกันทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ นอกกระบบและตามอัธยาศัยและต้องการให้การศึกษาเป็นไปเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

4) ปฏิรูปแนวทางการจัดการศึกษา ต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้โดยให้ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ปฏิรูปหลักสูตรและเนื้อหาสาระ วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในระบบโรงเรียนและกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

5) ปฏิรูประบบบริหารและการจัดการศึกษาทั้งหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน โดยยึดหลักการให้มีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ โดยเน้นเรื่องการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในการจัดการศึกษาและตรวจสอบ

6) ปฏิรูปมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา โดยเน้นเรื่องของการประกันคุณภาพภายในและให้มีการรับรองและประเมินมาตรฐานจากองค์กรภายนอกเพื่อให้ความมั่นใจเรื่องคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาทุกประเภทและระดับ

7) การปฏิรูปครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาโดยมุ่งเน้นให้มีการยกสถานภาพของวิชาชีพครู การพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพครู การจัดระบบเงินเดือนและการประเมินผลงานครูที่เหมาะสมกับวิชาชีพ โดยพัฒนาครูและผู้บริหารให้มีการจัดการเรียนการสอนและการบริหารที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

8) ปฏิรูประบบทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษาเพื่อระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้เพื่อจัดการศึกษา จัดสรรทรัพยากรให้ถึงมือผู้เรียนอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม มีระบบบริหารที่คล่องตัว มีประสิทธิภาพและตรวจสอบได้

9) ปฏิรูปเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ให้มีการผลิตใช้สื่อและเทคโนโลยีในรูปแบบที่หลากหลายที่มีคุณภาพในการจัดการเรียนการสอนและการแสวงหาความรู้ รวมทั้งให้มีการจัดสรรคลื่นความถี่และสื่อตัวนำต่าง ๆ มาใช้ในการจัดและขยายบริการการศึกษาอย่างกว้างขวาง

1.2 ปัญหาการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทย

จากการรายงานสภากรรมการปฏิรูปการศึกษาของสำนักงานเลขาธิการการศึกษาในปี 2547 และ 2548 และผลการประเมินคุณภาพการศึกษาจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ได้สรุปผลการประเมินรอบแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 – 2548 พบว่าหลังจากที่ได้ดำเนินการปฏิรูปครั้งสำคัญในปี พ.ศ. 2542 จนมาถึงปัจจุบันยังคงพบปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งสรุปได้ดังนี้ (สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, 2549 ; สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา แหล่งที่มา <http://www.onesqa.or.th>)

1) ด้านคุณภาพศึกษานั้นพบว่า มีสถานศึกษาร้อยละ 65 ยังไม่ได้มาตรฐาน ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นสถานศึกษาของรัฐขนาดเล็ก ผลสัมฤทธิ์การศึกษานั้นนักเรียนส่วนใหญ่ยังคิด

วิเคราะห์ สังเคราะห์ได้น้อย ความรู้ด้านวิชาการก็ไม่สูงขึ้น นอกจากนั้นพบว่าสถานศึกษายังไม่สามารถจำกัดปริมาณจำนวนนักเรียนที่เหมาะสมในแต่ละชั้นเรียนได้อย่างแท้จริง ยังมีจำนวนนักเรียนในแต่ละชั้นมากเกินไปกว่าอัตราที่กำหนดไว้ในแต่ละชั้นเรียน โดยสถานศึกษาจำเป็นต้องรับนักเรียนเพิ่มในแต่ละชั้นด้วยเหตุผลและความจำเป็นหลายประการ โดยเฉพาะในสถานศึกษาขนาดใหญ่และมีชื่อเสียง และจากการติดตามอัตรากำลังครูที่ได้รับการจัดสรรจากส่วนกลางนั้นยังไม่เพียงพอ โดยมีเหตุผลชี้ให้เห็นว่าจำนวนครูที่ได้รับการจัดสรรไม่สอดคล้องกับปริมาณงาน จำนวนนักเรียนและชั้นเรียนที่ต้องรับผิดชอบ ซึ่งมีสาเหตุต่อไปนี้

- 1.1) นโยบายของรัฐบาลในเรื่องการลดอัตรากำลังข้าราชการเป็นผล ดังนี้
 - 1.1.1) ไม่ได้รับอัตรากำลังครูทดแทนครูเกษียณ หรือได้รับทดแทนน้อยมาก
 - 1.1.2) อัตราครูต่อนักเรียนไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่กำหนด
 - 1.1.3) อัตรากำลังครูในสถานศึกษาขนาดเล็กยิ่งขาดแคลนมากขึ้น
 - 1.2) ข้อจำกัดในเรื่องกฎระเบียบและแนวทางปฏิบัติซึ่งไม่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหาเรื่องครูขาดแคลน ในเรื่อง
 - 1.2.1) การเกลี้ยกำลังอัตราครูในพื้นที่ที่ขาดและเกิน
 - 1.2.2) การย้ายของครูตามสิทธิที่กฎหมายกำหนด
 - 1.3) ครูต้องรับผิดชอบภาระงานอื่นๆ เช่น งานพัสดุ งานธุรการ ในขณะที่ภาระงานสอนที่มีมากขึ้นตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา ทั้งในด้านการทำแผนการสอน การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา และการติดตามเด็กเป็นรายบุคคล
 - 1.4) ครูไม่ได้สอนตามวุฒิ ตลอดจนขาดแคลนครูที่เชี่ยวชาญชำนาญการเฉพาะสาขาเฉพาะด้าน
- 2) การให้โรงเรียนสามารถจัดการศึกษาได้ทั้ง 3 ระบบ แต่โรงเรียนโดยส่วนใหญ่ยังมีการจัดการศึกษาเฉพาะในระบบเท่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาที่ยังไม่ทั่วถึง เนื่องจากการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อให้เอื้อกับผู้เรียนที่ด้อยโอกาสให้สามารถได้รับการศึกษาเป็นพิเศษ ยังมีการดำเนินการน้อย ส่งผลให้ผู้เรียนกลุ่มดังกล่าวที่ต้องการได้รับการดูแลเป็นพิเศษไม่ได้รับโอกาสในการได้รับการศึกษา
- 3) การเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญนั้นยังคงมีโรงเรียนดำเนินการได้เพียงร้อยละ 61.3 โดยมีสาเหตุดังนี้
- 3.1) ครู/อาจารย์ ที่สอนขาดความรู้ความเข้าใจและขาดความพร้อม
 - 3.2) ครู/อาจารย์ ยังไม่ได้รับการพัฒนาและปรับพฤติกรรมการสอน
 - 3.3) ครู/อาจารย์ไม่ปรับพฤติกรรมการสอน เนื่องจากรอคการเปลี่ยนแปลงระบบ และติดพฤติกรรมสอนแบบเดิม

3.4) ผู้ปกครองและชุมชนยังต้องการให้นักเรียนเรียนแบบท่องจำเพื่อการสอบแข่งขัน

3.5) โรงเรียนขนาดเล็กขาดอัตรากำลังครูและงบประมาณ ครูมีภาระงานมาก ไม่สามารถจัดการเรียนการสอนที่มุ่งผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดได้

ในด้านการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การส่งเสริม สนับสนุนสื่อเทคโนโลยีเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้เต็มตามศักยภาพ ตลอดจนการส่งเสริมสนับสนุนและกำกับในระดับเขตพื้นที่การศึกษา ยังดำเนินการได้อยู่ในระดับร้อยละ 50-60 เท่านั้น ด้านหลักสูตรที่เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น ยังไม่ได้มาตรฐาน นอกจากนั้นพบว่า ผลสัมฤทธิ์การศึกษาของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในเกณฑ์ต่ำ การปฏิรูปการศึกษาช่วยให้ผู้เรียนมีความสุข และได้ทำกิจกรรมภาคปฏิบัติเพิ่มขึ้นบ้าง แต่นักเรียนส่วนใหญ่ยังคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ได้น้อย ความรู้ด้านวิชาการก็ไม่สูงขึ้น การปฏิรูปการศึกษายังเกิดขึ้นเป็นสัดส่วนที่น้อย เมื่อเทียบกับภาพรวมทั้งประเทศ

4) การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งควรถือเป็นเรื่องสำคัญมากที่สุด มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก มีแต่การประชุม การฝึกอบรม การสั่งการจากส่วนกลาง แต่ไม่ได้มีการพัฒนาครูให้รักการอ่าน คิดและสอนแบบใหม่เป็นอย่างจริงจัง แนวคิดของ การปฏิรูปการศึกษาตอนแรกๆ มองว่าควรจะมีการประเมินครูใหม่ว่า ใครเหมาะสมที่จะได้ไปประกอบวิชาชีพครูหรือไม่ แต่ต่อมาก็ถูกแรงผลักดันทางการเมืองพลิกผันไปเป็นว่า คนที่เป็นครูอยู่แล้วมีสิทธิได้ไปประกอบวิชาชีพโดยอัตโนมัติ ซึ่งเท่ากับว่า ครูไม่ต้องพัฒนา ไม่ต้องปฏิรูปตัวเอง ก็ยังเป็นครูสอนแบบเดิมต่อไปได้ การเปลี่ยนแปลงแบบถอยหลัง เข้าคลองเช่นนี้ ทำให้ครูที่เคยตื่นตัวกระตือรือร้นเรื่องการปฏิรูปการศึกษาในตอนแรกๆ ลดการตื่นตัวลง (สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, 2549)

5) การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการบริหารจัดการด้านการศึกษา มีการเปลี่ยนจาก 1 กระทรวง (14 กรม) 1 ทบวงมหาวิทยาลัย 1 สำนักงาน (สทศ.) มาเป็น 1 กระทรวง 5 สำนักงาน และเปลี่ยนจากสำนักงานจังหวัดและอำเภอ มาเป็นสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา 175 เขต แต่ผู้ปฏิบัติงานคือ คนกลุ่มเดิมที่ส่วนใหญ่ยังมี "ทัศนคติ" และ "การทำงาน" ไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก ปัญหาที่ตามมาในช่วงเปลี่ยนผ่านนี้คือการโยกย้ายคนจากต่างกรมมารวมกัน และการมีตำแหน่งผู้บริหารลดลง การที่นักการเมืองเข้ามาแทรกแซงเรื่องการแต่งตั้งผู้บริหาร ก่อให้เกิดความขัดแย้ง และความสับสนยุ่งยากในการ ประสานงาน

การกระจายอำนาจการบริหารไปให้เขตพื้นที่การศึกษาและโรงเรียนก็ยังมี ความล่าช้า และความยุ่งยาก เนื่องจากคนเคยชินกับการบริหารแบบสั่งงานตามสายงานและตามตัวอักษรมากกว่ามุ่งคำนึงถึงผลของงาน ส่วนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีปัญหในแง่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความพร้อมและคุณภาพการบริหาร แตกต่างกันมาก ครูจำนวนมากยัง กิกังวลไม่ยอมโอนย้าย เพราะรู้สึกว่าจะต้องเปลี่ยนแปลง สถานะจากข้าราชการกระทรวงไปเป็น เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งเกรงว่า ต้องไปอยู่ใต้บังคับบัญชาของผู้บริหารส่วน

ท้องถิ่นที่อาจมีระดับการศึกษาหรือคุณธรรมต่ำกว่าตน ฯลฯ (สำนักงานเลขาธิการการศึกษา แหล่งที่มา http://www.onec.go.th/doc_onec/49024/sum_49024.htm)

6) คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาที่ประกอบด้วย ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรเอกชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบการวิชาชีพครู ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบการวิชาชีพบริหารการศึกษา ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบการและครู และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมมักไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเองโดยเฉพาะบทบาทในการพัฒนาการศึกษาและมักสรรหาได้จากกลุ่มข้าราชการด้วยกันเองผู้แทนกลุ่ม ต่างๆ มักมีลักษณะกระจุกไม่กระจาย เสนอให้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาให้ชัดเจน โดยควรมีการฝึกอบรมให้ความรู้และสร้างความเข้าใจให้คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้เต็มตามบทบาทหน้าที่ที่กฎหมายกำหนด

7) การสรรหากรรมการสถานศึกษามักจะได้กรรมการที่ขาดความรู้ความเข้าใจในด้านการศึกษา และไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา หลายโรงเรียนสรรหากรรมการโดยการเชิญบุคคลมาสมัครเนื่องจากผู้แทนตามกฎหมายนั้นหายาก กรรมการหลายโรงเรียนมีภารกิจส่วนตัวมากไม่มีเวลาให้กับโรงเรียนในการพัฒนาการศึกษา การกำหนดคุณสมบัติเฉพาะเกินไปทำให้สรรหายาก

8) การจัดบริการการศึกษาภาคบังคับยังคงไม่ทั่วถึงนั้นแสดงว่ายังมีประชากรในวัยเรียนอีกประมาณร้อยละ 1.08 หรือเป็นจำนวนประมาณ 205,856 คน ที่ยังไม่ได้รับการศึกษาภาคบังคับตามที่กฎหมายกำหนด

9) ด้านการจัดสรรงบประมาณการศึกษา พบว่าเพิ่มขึ้นในแง่ตัวเงิน แต่สัดส่วนต่องบประมาณประจำปี และต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศกลับมีแนวโน้มลดลง (จาก 4.5% ของ GDP ในปีงบประมาณ 2540 เหลือเพียง 3.7% ของ GDP ปีงบประมาณ 2548) โรงเรียนได้รับจัดสรรยังไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายจริงที่สถานศึกษาต้องดำเนินการ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ชี้ให้เห็นว่าสถานศึกษาจำเป็นจะต้องเก็บค่าใช้จ่ายสำหรับผู้เรียนการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยมีเหตุผลและข้อเสนอแนะดังนี้

9.1) งบประมาณที่ได้รับจัดสรรไม่สอดคล้องกับค่าใช้จ่ายจริงของโรงเรียน

9.2) ขาดงบประมาณด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษาโดยเฉพาะในเรื่องการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และภาษาอังกฤษ

9.3) เงินอุดหนุนรายหัวไม่เพียงพอกับรายจ่ายจริงที่โรงเรียนใช้จัดการศึกษา

9.4) ไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณด้านสิ่งก่อสร้างและครุภัณฑ์

จากปัญหาและการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทยที่ดำเนินมาจนถึงปัจจุบันสรุปได้ว่ามีความก้าวหน้าไปค่อนข้างช้า หรือมีความก้าวหน้าเฉพาะบางสถานศึกษา บางแผนกวิชา ชั้นเรียน หรือบางชุมชน เฉพาะที่ผู้บริหารครู อาจารย์ ผู้ปกครองและชุมชนเข้าใจและสนใจเรื่องการปฏิรูปการศึกษา หรือมีความก้าวหน้าเฉพาะการออกกฎหมาย การเปลี่ยนโครงสร้าง

การบริหาร แต่มีความก้าวหน้าด้านการปฏิรูปการเรียนรู้แบบใหม่ที่เน้นผู้เรียน ใฝ่รู้ รักการอ่าน คิด วิเคราะห์ สังเคราะห์เป็น เก่ง ดี มีความสุข ค่อนข้างน้อย เนื่องจากครูอาจารย์ส่วนใหญ่ยังคงยึดติดกับการสอนแบบบรรยายจากตำรา และสอบวัดผลแบบท่องจำ และไม่ได้เรียนรู้ใหม่มากพอที่จะปฏิรูป การสอนแบบใหม่ได้ ครูอาจารย์ส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตัวเองน้อย ประชาชนยังมี ส่วนร่วมในการปฏิรูปการศึกษาน้อย ยกเว้นกลุ่มผู้มีการศึกษาและมีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมสูง หรือ กลุ่มประชาชน ชุมชนบางแห่งที่ตื่นตัว การปฏิรูปการศึกษาให้มีคุณภาพขึ้นยิ่งทำได้จำกัดเฉพาะกลุ่ม เล็ก ๆ เพียงเท่านั้น

ตอนที่ 2 การศึกษาของท้องถิ่น

2.1 ความเป็นมาของการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น

ภารกิจด้านการศึกษาถือเป็นภารกิจสำคัญของรัฐที่ต้องจัดให้ประชาชนได้รับการศึกษา เรียนรู้ได้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ ในอดีตที่ผ่านมา ภารกิจด้านการจัดการศึกษาของไทยถูกรวม ศูนย์ที่ส่วนกลางเป็นหลัก จนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดข้อจำกัดในระบบการศึกษาเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีเจตนารมณ์ที่มุ่งหวังให้เกิดการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ ปกครองภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ จะช่วยให้เกิดการเข้ามา มีส่วนร่วมในการสร้างหลักสูตรอันเหมาะสมของท้องถิ่นที่ทันสมัย ทันโลก อย่างผสมผสานกับภูมิ บัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น และตรงกับความต้องการของชุมชนและผู้เรียน เกิดการประหยัดการใช้ ทรัพยากร จากการศึกษาที่ต้องขอเพิ่มคน เพิ่มงบประมาณ เมื่อมีงานหรือโครงการ มาเป็นการเพิ่มการ จัดการ เพราะทุกภาคีร่วมพัฒนาเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งจะช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษา จากการศึกษาที่รวมติดตามตรวจสอบผลการจัดการศึกษาในท้องถิ่นของตนโดยชุมชนเองอีกด้วย ดัง ปรากฏให้เห็นชัดเจนในพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 แนวทางการจัด การศึกษา มาตราที่ 29 ดังนี้

“ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถาน ประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นๆ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัด กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการ แสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อ พัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชน”

เห็นได้ว่าการศึกษาของท้องถิ่นนั้นต้องการผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาที่จะนำไปสู่การส่งเสริมความเข้มแข็งที่สำคัญที่สุด คือ ความรักและความมั่นใจกับการสืบทอดวิถีชีวิตในท้องถิ่น เรียน รู้จักท้องถิ่นของตนเองให้ดี เข้าใจวิถีชีวิตของท้องถิ่น ซึ่งจะส่งผลทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งปัจจัยที่สำคัญคือ ความร่วมมือของผู้ปกครอง ชุมชน ที่มีความเข้าใจอันดีว่าสถานศึกษาจะทำอะไร และสิ่งที่สถานศึกษากำลังทำอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ประชาชนเห็นด้วย สนใจแล้วประชาชนให้ความร่วมมือและเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการทำกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษา

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะทำให้สถานศึกษากับชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้นก็คือ สถานศึกษาจะต้องไม่จำกัดอาณาบริเวณเฉพาะในเขตรั้วเพียงเท่านั้น แต่ต้องทำให้ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนทั้งชุมชน แต่อีกนัยหนึ่งโรงเรียนต้องใช้ชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานของการจัดกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนด้วย ซึ่งนั่นก็คือการทำให้สถานศึกษากลายเป็นชุมชน และชุมชนกลายเป็นสถานศึกษา

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมถือเป็นกุญแจสู่ความสำเร็จในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งในการแสวงหาวิธีการที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนต้องเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกระดับ และตลอดกระบวนการ ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นจะทำให้คนในชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ ความยินดีและความเต็มใจจะร่วมกระบวนการกิจกรรมต่างๆ

“การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมตลอดกระบวนการตั้งแต่ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน การจัดทำหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ และการติดตามประเมินผลหลักสูตร จึงทำให้คนในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจ และมีความยินดีและเต็มใจในการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนให้มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น มีความเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น” (บุญเรียง ขจรศิลป์, 2546)

2.2 แนวคิดการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น

การจัดการศึกษาภายในท้องถิ่นเป็นการศึกษาที่เน้นความเป็นท้องถิ่น มีภารกิจด้านการศาสนา ศิลป วัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสร้างความเข้มแข็งทางสังคมให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นในแผนพัฒนาการศึกษาท้องถิ่น ระยะ 3 ปี (พ.ศ. 2549 -2551) (ส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, กรม มปป.) ประกอบกับเจตนารมณ์ของการปฏิรูปการศึกษาในมิติของชุมชนมีเป้าหมายสูงสุด คือ มีความหวังที่จะเห็นเด็ก ผู้ใหญ่ในทุกชุมชนท้องถิ่นของประเทศสามารถใช้โอกาสจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อสร้างการเรียนรู้ที่ดีให้แก่ตนเอง ครอบครัว ชุมชน เพื่อความมั่นคงและความสามารถในการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่น จึงต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย นอกจากนั้น

เห็นได้ว่า การจัดการศึกษาของท้องถิ่นเป็นการศึกษาที่อยู่ใกล้ชิดชุมชน อันเป็นแรงผลักดันให้เกิด การเสริมสร้างการเรียนรู้ของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องต่อความเป็นชุมชน ท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น และเป็นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพ ชุมชนสามารถกำหนด ขนาดการจัดการศึกษาได้อย่างสอดคล้องกับประมาณความต้องการชุมชน อันลดความสูญเสียใน การใช้ทรัพยากรได้ (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2548) การที่จะให้สถานศึกษาทำตัวให้เป็นอันหนึ่งอัน เดียวกับท้องถิ่น ช่วยสืบทอดภูมิปัญญาและอาชีพในท้องถิ่น ไปจนถึงให้คนในท้องถิ่นมาใช้ ประโยชน์ทรัพยากรของโรงเรียนได้ ก็ต้องให้ท้องถิ่นเข้ามาร่วมบริหารจัดการโรงเรียนให้ได้อย่างใจ ของท้องถิ่น เน้นให้มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น (อมรวิรัช นาคทรพร, 2545) ดังนั้นการจัดการศึกษาของท้องถิ่นจึงต้องอาศัยหลักการปฏิรูประบบ การบริหารและการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยอาศัยหลักการดำเนินงาน ดังนี้

1) การมีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ ความเป็นเอกภาพ ด้านนโยบายและมีความหลากหลายในทางปฏิบัติ หมายถึง ความเป็นเอกภาพในการกำหนด เป้าหมายในการจัดการศึกษา มีมาตรฐานและทิศทางในการจัดการศึกษาเหมือนกัน แต่เปิดโอกาสให้ แต่ละท้องถิ่นเลือกวิธีดำเนินการที่หลากหลายได้ด้วยตนเอง ส่วนกลางจะเพียงแต่กำหนดนโยบาย ให้คำปรึกษาแนะนำ ตรวจสอบมาตรฐาน ติดตามและประเมินผลการดำเนินงานเท่านั้น

2) การกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาได้กำหนดให้กระจายอำนาจการบริหารและการจัด การศึกษาไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป (มาตรา 39) นอกจากนี้ตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 41 กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมี สิทธิจัดการศึกษาในระดับใดระดับหนึ่งหรือทุกระดับตามความพร้อม ความเหมาะสมและความ ต้องการภายในท้องถิ่นโดยมีเขตพื้นที่การศึกษาทำหน้าที่ประสานและส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นสามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและมาตรฐานการศึกษา

3) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์กร สถานประกอบการและสถาบัน สังคมอื่น การกระจายอำนาจทางการศึกษาโดยยึดหลักการมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคล ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทั้งนี้เพื่อที่จะระดม ทรัพยากรจากทุกส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ตามหลักการทุกฝ่ายมีส่วน ร่วมในการจัดการศึกษา (All for Education) และเป็นการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้แก่ชุมชน ท้องถิ่นอย่างทั่วถึง

การกำหนดให้มีเขตพื้นที่การศึกษาและการกระจายอำนาจให้กับสถานศึกษา กำหนดให้มีคณะกรรมการการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา และคณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจากชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชน ตลอดจนผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ ในพื้นที่สามารถเข้ามาเป็นกรรมการร่วมให้การสนับสนุนและส่งเสริมการจัดการศึกษาได้อย่างทั่วถึง ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ประชาชน องค์กรและสถาบันสังคมกับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา

4) การประหยัด คุ่มค่า เกิดประโยชน์สูงสุด และสามารถตรวจสอบได้ การกระจายอำนาจทางการศึกษาโดยยึดหลักการประหยัด คุ่มค่า คำนึงถึงการดำเนินการที่ลดค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการให้ได้ผลประโยชน์คุ่มค่า ลดปัญหาความซ้ำซ้อนและความสูญเปล่าในการจัดการ โดยจัดโครงสร้างสายการบริหารที่สั้นลง มีเพียงการบริหารระดับส่วนกลางและการบริหารระดับ องค์กรปฏิบัติในท้องถิ่นเท่านั้น นอกจากนี้การกระจายอำนาจยังเปิดโอกาสให้มีอิสระในการใช้ ทรัพยากรบนหลักการของความคุ่มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดและสามารถตรวจสอบได้

ในการกระจายอำนาจทางการศึกษาได้ปรับลดหน่วยงานให้มีขนาดเล็กกะทัดรัดเพื่อ บริหารงานด้วยความมีประสิทธิภาพ ให้บังเกิดประสิทธิผลและปรับเปลี่ยนภารกิจจนทำให้ลด จำนวนเจ้าหน้าที่ในการบริหารงานลงได้จำนวนมาก

5) ความเป็นธรรมและความเท่าเทียมกัน การกระจายอำนาจทางการศึกษาโดยยึด หลักการความเป็นธรรมและความเท่าเทียมกันเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลได้รับโอกาสทาง การศึกษาเพิ่มมากขึ้น

ในการกระจายอำนาจทางการศึกษาโดยการกำหนดเขตพื้นที่การศึกษาที่มีพื้นที่ พอเหมาะและคำนึงถึงความเหมาะสมในด้านปริมาณงานที่ใกล้เคียงกัน และสามารถบริหารจัดการได้ อย่างมีประสิทธิภาพ จะทำให้เกิดความเป็นธรรมและเท่าเทียมกันในการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาที่เน้นการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นและเน้นการมีส่วนร่วมของ ทุกฝ่ายในการเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา โดยมีเอกภาพในนโยบายและความ หลากหลายในการปฏิบัติแต่ดำเนินการไปเพื่อทำให้การศึกษาของท้องถิ่นนั้นได้มีโอกาสและความ เท่าเทียมกับทุกคน โดยอาศัยหลักประหยัดคุ่มค่า ไม่ละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการอนุรักษ์ไว้ซึ่ง ศิลปะ จารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น เป็นการตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น อย่างแท้จริง และที่สำคัญต้องตอบสนองนโยบายของชาติและพัฒนาผู้เรียนให้เป็นไปตามเกณฑ์ มาตรฐานด้วย

2.3 กระบวนการประชาคมกับการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น

ปัจจุบันองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ (NGOs) มีการก่อตัวและร่วมเข้ามาเป็นหุ้นส่วนในการ เคลื่อนไหวทางการศึกษาเพิ่มขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวทางการศึกษาไม่ใช่สิ่งที่เป็น

ความลับอีกต่อไป ต้องมีการนำเสนอให้กับชุมชนท้องถิ่น ประเทศและนานาชาติรับรู้ ปัจจุบันการศึกษาเป็นประเด็นวิกฤตที่หลายฝ่ายให้ความสำคัญ ประชาคมและองค์กรที่ไม่ใช่หน่วยงานของรัฐ (NGOs) จึงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ นั่นคือการเข้ามามีส่วนร่วมในการที่จะกำหนดการดำเนินการและติดตามยุทธศาสตร์การพัฒนาการศึกษา ซึ่งที่ผ่านมาได้พบว่ากลุ่มประชาคมที่หลากหลายทั้งจาก NGOs รวมไปถึงสมาพันธ์ครู สมาคมผู้หญิงและครอบครัว องค์กรอาสาสมัครและอื่นๆ ที่มีทั้งรูปแบบที่ไม่อยู่ในระดับชาติและนานาชาติมาก่อน ได้ร่วมมือที่จะช่วยเหลือในด้านการศึกษา โดยจะดำเนินการติดตามความก้าวหน้า ได้แย่งด้านนโยบาย ให้โอกาสการเรียนรู้ และมีการยกระดับและให้ทางเลือกทางการศึกษาและการพัฒนาของ UNESCO ใน Dakar Framework for Action ในการสนทนาเกี่ยวกับนโยบายระหว่างรัฐบาล ประชาคม และหุ้นส่วนทางการศึกษาเพื่อมวลชน (EFA) ในระดับชาติ มีข้อเสนอในข้อตกลงและการมีส่วนร่วมของประชาคมในการกำหนดยุทธศาสตร์ การปฏิบัติและการพัฒนาการศึกษา โดยองค์กรประชาคมจะมีบทบาทสำคัญ 3 ประการคือ (1) บทบาทการเป็นผู้ให้บริการ คือ ที่ไหนที่รัฐขาดหรือจัดให้ไม่เพียงพอ องค์กรประชาคมจะเข้าไปช่วยเหลือและสนับสนุน เนื่องจากองค์กรประชาคมจะมีความยืดหยุ่นและใกล้ชิดกับท้องถิ่นมากกว่ารัฐ โดยมีแนวทางการปรับการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการและเงื่อนไขการดำเนินชีวิต (2) บทบาทการเป็นผู้ริเริ่มหรือแหล่งแนวคิดและการปฏิบัติใหม่ๆ กรอบแนวคิดการศึกษาเพื่อมวลชนจะต้องเป็นสิ่งที่ค่อยๆ พัฒนาและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง และช่วยเติมเต็มช่องว่างทางความคิด (3) บทบาทการเป็นผู้วิพากษ์วิจารณ์ หรือผู้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนในการพัฒนา โดยองค์กรประชาคมที่มีชื่อเสียงทั้งในแอฟริกา เอเชียและแปซิฟิกได้เพิ่มจำนวนองค์กรประชาคมมากขึ้นและเห็นพ้องกันที่จะสร้างระบบความสัมพันธ์กับรัฐและผู้กระทำระดับนานาชาติ ขณะที่การรณรงค์ระดับโลกเพื่อการศึกษาแสดงถึงบทบาทการสนับสนุนในระบบเครือข่ายระดับนานาชาติ ระดับชาติ ภูมิภาค มากขึ้นและทำให้ชุมชนได้เข้ามาเกี่ยวข้องในการสนับสนุนด้านการศึกษามากขึ้น (UNESCO Available from [http://www.unesco.org/education/efa/partnership/civilsociety .shtml](http://www.unesco.org/education/efa/partnership/civilsociety.shtml))

สำหรับประเทศไทยกระบวนประชาคมกับการพัฒนางานในด้านอื่นๆ เช่น ด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจและด้านความยากจนที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมนั้นมีให้เห็นมากขึ้นในปัจจุบัน ดังเช่น ประชาคมตำบลยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ เป็นต้น ส่วนการเกิดกระบวนกรประชาคมเพื่อการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทยนั้น ประเวศ วะสี (2539) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษานั้นมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 3 อย่าง คือ (1) เป็นการศึกษาเพื่อคนทั้งมวล (Education for All) (2) สังคมทั้งมวลเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (All for Education) และ (3) เป็นการศึกษาที่แก้ปัญหาทั้งมวล (Education for All Problems) การศึกษาจะเป็นการศึกษาสำหรับคนทั้งมวลได้นั้น สังคมทั้งมวลจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อให้สังคมเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (Learning Society) เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการปฏิรูป

การศึกษาทั้ง 3 ประการ โดยได้เสนอยุทธศาสตร์ไว้ถึง 10 ยุทธศาสตร์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งมียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและประชาคมในการจัดการศึกษา คือยุทธศาสตร์ที่ 3 การส่งเสริมบทบาทของชุมชน ประชาคม และการสร้างประชาสังคม (Civil Society) ประกอบด้วยมาตรการส่งเสริมการรวมตัวและเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน และการให้องค์กรของรัฐสนับสนุนการศึกษาที่ริเริ่มโดยชาวบ้าน เช่น โรงเรียนชุมชน เป็นต้น และยุทธศาสตร์ที่ 10 คือยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาเป็นรายจังหวัด กระจายอำนาจการจัดการ โดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง ส่วนกลางเป็นผู้สนับสนุน เพื่อจัดการศึกษาสำหรับทุกคนทั้งจังหวัด ระดมสรรพกำลังทั้งหมดในจังหวัดและนอกจังหวัดเข้ามาเป็นทรัพยากรเพื่อการศึกษาของคนทุกคนในจังหวัด ปฏิรูปให้การเรียนรู้สามารถแก้ปัญหาทุกชนิดในจังหวัด และปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ให้ส่งเสริมความเข้มแข็งทางปัญญาด้วยมาตรการจัดตั้งโครงการพิเศษเพื่อปฏิรูปการศึกษาเป็นรายจังหวัด สนับสนุนให้เกิดประชาคมจังหวัด ประกอบด้วยคนทุกสาขาอาชีพและระดับ เพื่อเข้ามาระดมความร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมระดมทรัพยากร และร่วมตรวจสอบ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และแก้ปัญหาของแต่ละจังหวัดอย่างเป็นบูรณาการร่วมกัน

ระยะหลังมีกระแสเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีความเป็นท้องถิ่นและก่อให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ ที่เข้ามามีบทบาททำงานร่วมกับโรงเรียนมากขึ้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ขึ้น กระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ โดยการรวมตัวของกลุ่มประชาคมจังหวัดต่างๆ เริ่มเกิดขึ้นอย่างเป็นล่ำเป็นสันในหลายจังหวัด ซึ่งเป็นสัญญาณที่ดีและจะเป็นเงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จในความพยายามสร้างสรรค์หลักสูตรการเรียนการสอนให้มีความหลากหลายตามอัตลักษณ์และความต้องการของแต่ละท้องถิ่น (อมรวิรัช นาคทรพร, 2545) ดังนั้นการนำกระบวนการประชาคมไปพัฒนาการศึกษาที่กำลังเริ่มปรากฏให้เห็น ทั้งในประชาคมระดับชุมชน ระดับจังหวัด ดังเช่น จังหวัดมหาสารคามเป็นจังหวัดหนึ่งในประเทศไทยที่ได้เริ่มต้นดำเนินการใช้กระบวนการประชาคมเพื่อการศึกษาของท้องถิ่น อันเนื่องมาจากจังหวัดพบว่า ปัญหาเร่งด่วนที่ต้องรีบแก้ไขและพัฒนานั้นคือ คุณภาพการศึกษา เนื่องจากผลการประเมินการศึกษานั้นปรากฏชัดเจนว่านักเรียนในจังหวัดมหาสารคามในเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคามมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนต่ำกว่ามาตรฐานการศึกษาในทุกช่วงชั้น และเห็นว่าทำให้กระบวนการศึกษาที่เป็นไปตามระบบยังเกิดปัญหา โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษายังไม่มี การประสานกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาคประชาชน สำนักงานเขตพื้นที่ โรงเรียน มหาวิทยาลัย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงปัญหานี้ จึงได้เกิดประชาคม โดยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งภาคประชาชน ภาครัฐ เช่น สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษา โรงเรียน มหาวิทยาลัย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ร่วมมือกันในการดำเนินการแก้ปัญหาโดยอาศัยกระบวนการประชาคมที่น่าสนใจเข้ามาขับเคลื่อนการ

พัฒนาในครั้งนี้ ประกอบกับประชาคมของจังหวัดนั้นมีความเข้มแข็งอยู่ก่อนแล้ว เพราะจังหวัดมหาสารคามมีจุดร่วมกันของคนในจังหวัดที่ต้องการที่จะให้จังหวัดมหาสารคามเป็นภาพเมือง “ดักคิลา” เพื่อให้เป็นเมืองมหาวิทยาลัย เมืองวิชาการ เมืองสร้างคน อาศัยการศึกษาเป็นที่ทำมาหากินของคน เมื่อไม่มีทรัพยากรจึงต้องสร้างคนเป็นหลัก ต้องสร้างคนให้เด่นให้ได้ ซึ่งไม่ต้องอาศัยวัตถุดิบ เป็นการอาศัยคนเป็นหลัก (อำนาจ ปะติเส, 2540) จังหวัดนครสวรรค์นั้นกระบวนการประชาคมทำให้เกิดพิพิธภัณฑสถานเมืองนครสวรรค์ ปรางภูมิถิ่น ภูมิเมือง สอดประสานกับการปฏิรูปหลักสูตรและการศึกษาของท้องถิ่นขึ้นอย่างน่าสนใจ (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาแห่งที่มา <http://www.ldinet.org>) จังหวัดตราดเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประชาคมเข้มแข็ง มีการใช้กระบวนการประชาคมในการปฏิรูประบบสุขภาพเป็นผลสำเร็จ ปัจจัยประชาคมของจังหวัดตราดมีการตั้งองค์กรคือ สมาคมชาวตราด ซึ่งได้เข้าไปมีบทบาทในการทำงานร่วมกับภาครัฐและองค์กรต่างๆ เพื่อการปฏิรูปการศึกษาในจังหวัดตราด โดยปัจจุบันสมาคมชาวตราดร่วมกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดตราด โรงเรียน คณะกรรมการสถานศึกษา ในการดำเนินการพัฒนาการศึกษาโดยมีเป้าหมายการพัฒนาการศึกษา 4 ด้าน คือ ด้านคุณภาพนักเรียน โดยวางแผนการรับนักเรียนเข้าร่วมกัน ด้านสื่อและเทคโนโลยี การพัฒนาครูและบุคลากร การจัดการเรียนตามกลุ่มสาระและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือจังหวัดเชียงใหม่ ในอำเภอฝาง ได้มีประชาคมเมืองฝาง ซึ่งประกอบด้วยเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ปกครองนักเรียน และกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชนทั้ง 8 ตำบล ในพื้นที่บริการของโรงเรียนฝางชนูปถัมภ์ ได้ร่วมดำเนินการมุ่งเน้นเพื่อหาแนวทางให้ประชาคมในทุกภาคส่วนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยจัดทำธรรมนูญโรงเรียนเพื่อให้ชุมชนได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวางแผนและร่วมรับผิดชอบและหาแนวทางพัฒนาคุณภาพการศึกษาของชุมชน เป็นต้น

เพื่อให้เห็นภาพกระบวนการประชาคมเพื่อการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น การวิจัยครั้งนี้จึงสนใจกระบวนการประชาคมของจังหวัดที่ดำเนินการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นที่มีกระบวนการประชาคมเข้มแข็ง มีประชาคมหลายระดับทั้งระดับจังหวัด ระดับตำบล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงกันระหว่างประชาคมจังหวัดและประชาคมฐานราก และมีการมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคประชาชนและภาคเอกชน ที่เห็นเป็นรูปธรรมและได้รับการยอมรับจากผู้เชี่ยวชาญ

ตอนที่ 3 กระบวนการประชาคม

3.1 ความหมายของประชาคม

นักวิชาการของประเทศไทยและต่างประเทศได้พยายามที่จะให้คำจำกัดความของคำว่า “ประชาคม” ซึ่งมีการเรียกอยู่หลายคำเช่น “ประชาสังคม” “วิถีประชา” หรือ “อารยสังคม” ดังนี้

Michael Edward (2004) ให้ความหมายของคำว่าประชาคม คือ พื้นฐานการลดบทบาททางการเมืองในสังคม โดยให้อิสระกับตลาดและเสรีภาพส่วนบุคคลหรือเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับการเผด็จการทางการเมืองหรือการกดขี่ทางการเมืองตลาด เป็นการเชื่อมโยงไปสู่สังคมที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นความร่วมมือของสมาคมอาสาสมัคร นักธุรกิจ รัฐบาลหรือประชาชนด้วยความสนใจและความเต็มใจ โดยอาศัยกรอบแนวคิดความเป็นสาธารณะ เข้าแก้ปัญหาสังคม ทำให้เป็นสังคมที่ดี

Adam B. Seligman (1992) ให้ความหมายคำว่าประชาคม คือ สังคมที่มีองค์ประกอบย่อยแยกต่างหากจากกลไกของรัฐและกลุ่มย่อยหรือกลุ่มองค์กรสังคมเหล่านี้มีวิสัยทัศน์ในเรื่องการพัฒนาทางสังคมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องจริยธรรมหรือความถูกต้องชอบธรรม

ธีรยุทธ บุญมี (2536) ใช้คำว่า “ประชาสังคม” โดยให้ความหมายในลักษณะสังคมเข้มแข็งที่หมายถึงพลังทางสังคมที่มาจากทุกส่วนอาชีพ ทุกระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งหากแม้ว่าสังคมโดยรวมมีความเข้มแข็ง นักธุรกิจ พ่อค้า ประชาชน นักศึกษา และปัญญาชน ก็จะสามารถร่วมผลักดันสังคมและแก้ปัญหาต่างๆ ที่เป็นพื้นฐาน สังคมก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงได้

ชูชัย ศุภวงศ์ (อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล, 2540) ให้ความหมาย “ประชาสังคม” หมายถึง การที่ผู้คน สังคม สภาพการณ์ หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไข รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic Consciousness) ร่วมกันเป็นกลุ่มหรือ องค์กร (Civic Group) ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจ เอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะเป็นหุ้นร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้งที่ด้วยความรัก ความสมานฉันท์เอื้ออาทรต่อกันภายในระบบการบริหารจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civic Network)

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล, 2540) กล่าวถึงประชาคม หมายถึงกลุ่มองค์กรที่เป็นพลังนอกระบบรัฐ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นมาโดยจะไม่หวังผลกำไรต้องมีบทบาทร่วมกับรัฐในการที่จะจัดระเบียบการปกครอง การพัฒนาจัดรูปความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน

ประเวศ วะสี (2541) ให้ความหมายว่า “ประชาคม” หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่ง มีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่องมีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ บางสิ่งบางอย่าง และมีการจัดการในระดับกลุ่ม

ทวีศักดิ์ นพเกษร (2541) ได้ให้ความหมายคำว่า “ประชาคม” ว่า การที่ทุกคนในสังคมซึ่งมีจิตสำนึก (Civic Consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) ในการกระทำบางอย่าง ทั้งนี้ด้วยความรักเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเพื่อประโยชน์สาธารณะ

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2542 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์และยุวดี คาคตการณ์ไกล, 2540) แยกออกเป็นสองคำคือ ประชาสังคม (Civil Society) หมายถึง ทุกๆ ส่วนของสังคมโดยรวม ซึ่งแยกต่างหากจากภาครัฐและภาคธุรกิจ โดยทั่วไปหมายถึง ภาคประชาชน ประกอบด้วยองค์กรประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนกลุ่ม อาชีพ กลุ่มพิทักษ์สิทธิ นักวิชาการ ฯลฯ และคำว่า ประชาคม (Civic Group) หมายถึงการรวมกลุ่ม หรือกลุ่มคนที่มาร่วมกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง มีเป้าหมายค่อนข้างชัดเจนและมีลักษณะเป็นรูปธรรม

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2546) ได้ใช้คำว่า “อารยสังคม” ซึ่งหมายถึงการที่ประชาชนได้ร่วมกันพัฒนาจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในสาธารณะ กล่าวคือฝ่ายประชาชนเองต้องตื่นตัวสร้างตนเองให้เป็นพลเมืองที่พร้อมจะแก้ปัญหาในทางอารยะและสันติ มิพึงควรที่จะรอให้รัฐหรือผู้อื่นขึ้นมาช่วยเหลือตลอดเวลา

กรมการปกครอง (2543) ได้ให้ความหมายประชาคมว่าเป็นการรวมตัวของสมาชิกในชุมชน เพื่อร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนด้วยตนเอง เช่น การแก้ไขปัญหาชุมชน การวางแผนพัฒนาชุมชน การกำหนดข้อตกลงร่วมกันโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีวัตถุประสงค์หรือสนใจในเรื่องเดียวกัน เป็นการรวมตัวกันตามสถานการณ์หรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นโดยไม่มีใครสั่ง สมาชิกที่มาร่วมกันมีส่วนร่วมกันคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการและร่วมรับผิดชอบอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันภายใต้ขอบเขตของกฎหมายและศีลธรรมอันดีของสังคม ทำให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้ด้วยกัน มีความรัก ความเอื้ออาทร ผูกพันต่อกันด้วยความรู้สึกสำนึกในความเป็นเจ้าของชุมชน คำว่าประชาคมนี้มีที่านผู้รู้หรือนักวิชาการบางท่านอาจเรียกว่า “ประชาสังคม” ซึ่งก็อยู่ในความหมายที่คล้ายคลึงกัน

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2543) ใช้ศัพท์ว่า “วิถีประชา” (Civic Movement) หมายถึง การรวมกลุ่มขององค์กรต่างๆ ในทุก ๆ ส่วนของสังคม โดยรวมถึงภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชนด้วย โดยทุกฝ่ายเข้ามาร่วมเป็นหุ้นส่วน (Partnership) ต่อกัน โดยการเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลางปราศจากการจัดตั้ง และใช้กำลังบังคับ ซึ่งเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาทุกฝ่ายในระดับพื้นที่ อาจเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน หรือ พื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจ เช่น พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นต้น

อุทัย ดุลยเกษม (2545) ใช้คำว่า กระบวนการประชาสังคม (Civil Society) คือ กระบวนการที่ประชาชนคนธรรมดาสามัญเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการกับกิจการภายในชุมชนเพิ่มขึ้น โดยใช้ทุนของชุมชนที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนให้มากที่สุด

เสรี พงศ์พิศ (2548) ประชาคม หมายถึง กลุ่มบุคคลจากภาคส่วนต่างๆ ที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินงานต่างๆ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เพื่อคานอำนาจรัฐและธุรกิจเอกชน ให้อำนาจในสังคมเกิดความสมดุล เกิดความโปร่งใสและกระจายอำนาจให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและรับผิดชอบร่วมกัน

ไพบูลย์ วัฒนธรรมศิริ (แหล่งที่มา <http://www.ldinet.org>) ประชาสังคม หมายถึง สังคมที่ประชาชนทั่วไป ต่างมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ของประชาชน โดยอาศัยองค์กร กลไก กระบวนการ และกิจกรรมอันหลากหลาย ที่ประชาชนจัดขึ้น

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (แหล่งที่มา <http://www.tu-mpe.com/nakarin.doc>) ประชาสังคม หมายถึง กลุ่มคนแปลกหน้าที่มารวมกันโดยความสมัครใจ เพื่อทำกิจกรรมมุ่งสู่เป้าหมาย/ประโยชน์ของส่วนรวม

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (อ้างถึงใน สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, 2540) ประชาสังคม หมายถึง องค์กร และกิจกรรมทางสังคมที่อยู่นอกระบบอำนาจทางการเมืองที่เป็นทางการซึ่งครอบคลุมถึงองค์กรอิสระสาธารณประโยชน์ องค์กรการกุศล องค์กรอาสาสมัครเพื่อสังคม สมาคม ชมรม มูลนิธิต่างๆ ตลอดจนปัจเจกชนพลเมืองที่สนใจในกิจการสาธารณะและปัญหาสังคมต่างๆ และรวมถึงกิจกรรมทางสังคมที่องค์กรและบุคคลเหล่านี้ดำเนินการ

เสถียร จิวรวงศ์ (แหล่งที่มา <http://www.nesac.go.th>) ประชาสังคมเป็นเครื่องมือทางสังคม ที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลบซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไขมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic Group /Organization) ไม่ว่าจะ เป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา หรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและประชาคมที่รวมกลุ่มขององค์กรอิสระ สาธารณประโยชน์ ปัจเจกชนและสาธารณชนเข้าด้วยกัน โดยในเครือข่ายประชาคมนั้น กระบวนการเชื่อมประสาน การถ่ายทอดความคิดเห็น ทศนคติ และประสบการณ์ทางการเมืองจะยกระดับจิตสำนึกของปัจเจกบุคคล จากการเป็นฝ่ายถูกกระทำมาเป็นฝ่ายกระทำต่อสังคม

สรุปได้ว่า “ประชาคม” ซึ่งมีผู้ให้คำจำกัดความไว้มากมายบางครั้งใช้คำว่า “ประชาสังคม” แทน แต่บางสถาบันก็แยกความหมายออกเป็น “ประชาคม (Civic Group)” และ ประชาสังคม (Civil Society) หรือวิถีประชา (Civic Movement) หรือ “อารยสังคม” โดยจุดเน้นของประชาคมตามความหมายของ ชาวต่างประเทศจะหมายถึง ความร่วมมือของสมาคมอาสาสมัคร นักธุรกิจ รัฐบาล หรือประชาชนด้วยความสนใจ ซึ่งเป็นกลุ่มที่นอกเหนือจากรัฐ แต่ในสังคมไทยจะรวมถึงภาครัฐด้วย ซึ่งเมื่อประมวลความหมายของคำเหล่านี้มีความหมายที่คล้ายคลึงกัน และมีความหมายคล้ายคลึงกันกับคำว่าชุมชนในแง่ที่เป็นการรวมตัวกันของบุคคลที่มีเป้าหมายร่วมกัน แต่อาจจะแตกต่างจากชุมชนในแง่ที่ว่า ประชาคมจะให้ความสำคัญกับพื้นที่ทางสังคมที่ปัจเจกบุคคลแสดงออกซึ่งสิทธิและหน้าที่ของความเป็นพลเมืองที่ต้องการมีบทบาทในการจัดการกับกิจกรรมสาธารณะ มีจุดเน้นที่การรวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยกระบวนการเคลื่อนไหว (Movement) เหล่านี้เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ที่กว้างกว่าผลประโยชน์เฉพาะตัว และการร่วมมือกันโดยการเอาตัว

กิจกรรมเป็นศูนย์กลางโดยปราศจากการจัดตั้ง และใช้กำลังบีบบังคับ ซึ่งการรวมตัวขึ้นนี้จะสามารถนำไปสู่ Civic Movement ในการคุ้มครองปกป้องสาธารณชน เพื่อสร้างดุลยภาพในสังคมได้ โดยมีผู้คนในองค์กรชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้รวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในชุมชน เชื่อมโยงกับนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน ข้าราชการ นักธุรกิจ ได้มีการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มต่างๆ มีการขยายขอบเขตไปทั่วประเทศ

ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้จึงเลือกใช้คำว่า “กระบวนการประชาคม” (Civic Movement) ในความหมาย คือ ขั้นตอนการดำเนินการของประชาคมที่เป็นกรรวมกลุ่มบุคคล องค์กร และภาคส่วนต่างๆ ในท้องถิ่นทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน นับตั้งแต่การเกิด การทำงานที่มีการวางแผน การระดมทุน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนาและการประเมินผลการพัฒนาร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม

3.2 แนวคิดประชาคมในต่างประเทศ

ประชาคมเป็นแนวคิดที่เริ่มมาจากประเทศตะวันตก ซึ่งเริ่มต้นจากนักคิดอนุรักษนิยม Peter L. Berger และ Richard John Neuhaus ในหนังสือ To Empower People ได้ก่อกระแสดึงดูดให้รัฐบาลและคนอเมริกันมาสนใจสร้าง “ประชาสังคมมากยิ่งขึ้น” หนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงนโยบายของรัฐบาลจะสำเร็จหรือไม่ได้อยู่ที่ความต่อเนื่องหรือความเก่งกล้าของรัฐบาลเท่านั้น แต่อยู่ที่ประชาสังคมยอมรับนโยบาย สนับสนุนนโยบายนั้น และร่วมปฏิบัตินโยบายนั้นอย่างกระตือรือร้นหรือไม่ เขาได้เขียนประชาสังคม โดยไม่ได้ใช้คำว่า “ประชาสังคม” โดยได้เขียนถึง ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ละแวกบ้าน โบสถ์ องค์กรสาธารณกุศลต่างๆ และเขาเรียกสิ่งเหล่านี้รวมๆ กันว่า องค์กรหรือโครงสร้างที่เป็นสื่อกลางระหว่างปัจเจกบุคคลและรัฐ หรือเรียกว่า “Mediating Structure” กลุ่มอนุรักษ์นี้ไม่รังเกียจกลุ่มก่อนที่สืบทอดกันมาจากจารีตประเพณี หรือศาสนา หรือกลุ่มก่อนที่เน้นคุณค่าทางจิตใจ หรือความจงรักภักดีต่อสถาบันหรือสัญลักษณ์ต่างๆ มักนิยมกลุ่มก่อนที่เป็นธรรมชาติ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มเสรีนิยมนั้น จะใช้ศัพท์ว่าประชาสังคม (Civil Society) กลุ่มอนุรักษ์ได้วิพากษ์กลุ่มเสรีนิยมว่ากลุ่มนี้จะสนับสนุนให้มีแต่ปัจเจกชน ซึ่งอยู่โดดเดี่ยว และเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตัวอย่างคับแคบ เสรีนิยมไม่สนับสนุนและเห็นความสำคัญของการรวมตัวของปัจเจกชนขึ้นเป็นกลุ่มก้อน ชุมชน ชุมชน สมาคมต่างๆ กลุ่มนี้จะย้ำความเป็นสากลของความคิดตัวเอง เสรีนิยมมองว่าความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนหรือสิทธิมนุษยชน ความคิดเรื่องมีเหตุมีผล ความคิดเรื่องการเมืองคือการต่อสู้เพื่อเรียกร้อง หรือคุ้มครองสิทธิผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของปัจเจกชน กลุ่มนี้มักจะย้ำกลุ่มก่อนที่ไม่เป็นการรวมตัวของคนใกล้ชิดหรือคนที่เป็นเครือญาติ เพื่อน มิตรกัน ประชาคมของพวกเขาเสรีนิยมจึงมักหมายถึง สมาคม ชุมชน นอกเหนือไปจากครอบครัว วัด โบสถ์ หรือกลุ่มเพื่อนบ้าน มักจะเน้นกลุ่มก่อนของปัจเจกบุคคลที่ไม่เน้นอารมณ์

ความรู้สึกผูกพัน แต่เน้นกลุ่มก่อนที่ผู้สัมพันธ์กันด้วยผลประโยชน์ร่วมหรือด้วยประเด็นปัญหาหรืออุดมการณ์ร่วมกันเป็นสำคัญ

เมื่อพิจารณาทั้งสองคำที่สองกลุ่มนี้ได้กล่าวถึงคือ คำว่า องค์กรหรือโครงสร้างที่เป็นสื่อกลางระหว่างปัจเจกบุคคล "Mediating Structure" และคำว่า ประชาสังคม (Civil Society) ของกลุ่มเสรีนิยมและกลุ่มก้าวหน้า มีสิ่งที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองแนวคิดนี้ต่างไม่ชอบรัฐขนาดใหญ่ซึ่งมีบทบาท อำนาจหน้าที่มากมาย และทำการแทนสังคมในแทบทุกเรื่อง ขณะเดียวกันทั้งสองกลุ่มก็ไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนสุดขั้ว ปัจเจกชนที่เห็นแก่ตัว ไม่ห่วงใยและไม่สนใจสังคม ทั้งสองแนวคิดอยากให้ปัจเจกชนรวมกลุ่มหรือเป็นชุมชน เป็นกลุ่มก้อน ที่มุ่งทำอะไรที่ใหญ่กว่า กว้างขวางกว่าการทำอะไรเพื่อปัจเจกบุคคลเท่านั้น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2546)

Fowler Robert Booth (1991) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับประชาคมในรอบ ค.ศ.1960-1990 ไว้ 6 แนวคิดดังนี้

1) แนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) การมีส่วนร่วมของประชาชนจริงๆ ในสาธารณกิจต่างๆ นั้นนับวันจะน้อยลงไปเรื่อยๆ เพราะสังคมทุกวันนี้มีความเป็นประชาสังคมน้อยลง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเริ่มสร้างสังคมที่มีชุมชน ประชาคมขึ้นมาให้ได้ ซึ่งในสังคมเช่นนี้พลเมืองจะต้องมีการศึกษา มีการจัดตั้งและได้รับมอบอำนาจหน้าที่ต่างๆ เท่าที่จะเป็นไปได้

2) แนวคิดแบบประชาธิปไตยแบบสาธารณนิยม (Republicanism) ซึ่งย้าให้ประชาชนเป็น "พลเมือง" ที่ถือเอากิจของส่วนรวมเป็นกิจของตนเอง มีคุณธรรมเพื่อส่วนรวม หรือเป็นการเมืองเพื่อชุมชน คือประชาสังคมนั่นเอง

3) ประชาคมที่เน้นรากฐานทางประวัติศาสตร์และจารีตประเพณี นั่นคือ การเน้นการฟื้นฟูสถาบันดั้งเดิมซึ่งมีเอกลักษณ์นอกภาครัฐและไม่เป็นทางการ เช่น ครอบครัว วัด โบสถ์ ละแวกบ้านหรือย่านที่อยู่อาศัย

4) ประชาคมที่เน้นถึงการสร้างจิตสำนึกและการสร้างองค์กรเพื่อนำไปสู่การเกิดชุมชนประชาคมระดับโลก

5) ประชาคมที่เน้นย้ำถึงการสร้างชุมชน ประชาคมทางศาสนาต้องอาศัยความเชื่อ และแรงบันดาลใจทางศาสนา จริยธรรม และเรื่องคุณธรรมเป็นเรื่องจำเป็น สำหรับสมาชิกในการสร้างชุมชนและประชาสังคมต่างๆ

6) แนวคิดทฤษฎีประชาคมแบบ Existentialism คือ การสร้างชุมชน ประชาคมที่มีการสร้างวัฒนธรรมที่คนเห็นด้วยกันขึ้นมา แต่ต้องเป็นคนที่เห็นแตกต่างกันไปบ้างมาโต้แย้ง ถกเถียง แสดงความคิดเห็นแตกต่างกันมากที่สุด ไม่ได้มองมนุษย์ในแง่ดี หากแต่มนุษย์เห็นแก่ตัวจึงไม่เชื่อว่ามนุษย์จะกระตือรือร้น จริงใจและบริสุทธิ์ใจเสมอไปในการที่จะสร้างชุมชน ประชาคม แม้ว่าจะมีชุมชนหรือประชาคมแล้วก็ไม่แน่ใจว่าจะทำอะไรที่ดีและเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมเสมอไป

แนวคิดประชาคมตามสำนักคิด 4 สำนัก ดังนี้

1) สำนักอนุรักษนิยม สำนักนี้ไม่ได้ใช้คำว่า ประชาสังคม (Civil Society) โดยตรง แต่ใช้คำว่า องค์กรที่เป็นสื่อกลาง (Mediating Structure) ระหว่างรัฐและปัจเจกชน ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชุมชน สมาคม ที่เป็นการรวมตัวของปัจเจกชนตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป ไม่เป็นส่วนของรัฐ หรือราชการ แต่เป็นการรวมตัวของคนใกล้ชิดที่มีอารมณ์ความรู้สึกผูกพันกัน ประชาคมสำนักนี้จะมีความเป็นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) โดยแนวคิดนี้จะเน้นสิ่งต่อไปนี้

1.1) ประชาธิปไตยในชุมชนขนาดเล็กที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กันได้อย่างสนิทชิดเชื้อ

1.2) เน้นชุมชนและประชาคมที่มีลักษณะธรรมชาติเป็นสาธารณะค่อนข้างเป็นทางการ มีสมาชิกที่มีความสำนึกในความเป็นพลเมือง มีวัตถุประสงค์หรืออุดมการณ์ร่วมกัน

1.3) เน้นประชาคมที่มีความเท่าเทียม (Equality) ทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจ ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมือง เศรษฐกิจและสังคมมากยิ่งขึ้น มีส่วนร่วมกันเป็นกลุ่ม ชุมชนและเครือข่ายในการทำงานสาธารณะ

2) สำนักเสรีนิยม สำนักนี้จะไม่เน้นการรวมตัวของคนใกล้ชิดหรือของคนที่เป็นเครือข่าย แต่จะเน้นผู้คนที่สัมพันธ์กันด้วยผลประโยชน์ร่วมกันหรือมีประเด็นปัญหาหรือมีอุดมการณ์ร่วมเป็นสำคัญ ดังนั้นกลุ่มของพวกเสรีนิยมจึงหมายถึง สมาคม ชมรม ชุมนุม

3) สำนักมาร์กซิสต์ สำนักนี้ให้ความสำคัญกับการสร้างประชาคม แต่กลับมองประชาคมที่มีอยู่เป็นไปเพื่อการขูดรีดชนชั้นล่างแต่ในขณะเดียวกันชนชั้นนายทุนก็สามารถสมาคมกับชนชั้นกรรมาชีพเพื่อสร้างประชาคมที่ปฏิบัติได้

4) สำนักหลังยุคสมัยใหม่ (Post Modernism) ยุคนี้คิดเห็นเกี่ยวกับประชาคมเป็น 2 ลักษณะ คือ

4.1) แนวคิดกลุ่มมาร์กซิสต์ ที่มีข้อโต้แย้งว่า การต่อสู้เพื่อส่วนเกินที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคมชนชั้นจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจึงต้องมีการวิเคราะห์เกี่ยวกับวัฒนธรรม อุดมการณ์ในกลุ่มต่างๆ ของประชาคม หัวใจสำคัญของกลุ่มนี้คือ ชนชั้นทางสังคม

4.2) แนวคิดแบบเสรีนิยม แนวคิดหนึ่งให้คุณค่าเสรีภาพของปัจเจกชน แนวคิดทั้งสองแนว มีความขัดแย้งกันแต่ก็มีจุดร่วมเดียวกันคือ การกำหนดว่าประชาคมอยู่นอกขอบเขตของอำนาจรัฐและเน้นในเรื่องชีวิตทางเศรษฐกิจ

Horatio R. Morales (1994 อ้างถึงใน กาสัก เตชะขันทมาภ, 2541) ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของประชาคมว่า ประชาคมเป็นทางเลือกในการพัฒนา เป็นฐานสำหรับความคิดใหม่ การกระทำที่ก่อประโยชน์และเป็นการสร้างค่านิยมและวัฒนธรรมใหม่ และประชาคมจะไม่เกิดขึ้นจากหน่วยงานของรัฐและการจัดตั้ง แต่จะต้องเกิดจากการถักทอของประชาชนในชุมชนนั้น ซึ่งประชาชนจะต้องเห็นพ้องต้องกันในกระบวนการพัฒนา โดยกระบวนการนี้พลังของประชาคมจะเป็นพลังนำรัฐบาลและชุมชนไปสู่สิ่งที่ดีกว่า มั่นคงกว่าและถาวรกว่าในอนาคต การจะ

เป็นประชาสังคมซึ่งประชาชนในชุมชนต่าง ๆ จะมีอิสระในการรวมกลุ่ม สถาบันแห่งประชาสังคมจะเป็นจุดศูนย์กลางของกระบวนการสร้างสังคมในอนาคต ในทุกหนทุกแห่งในโลก การพัฒนาสังคมและมนุษย์จะเป็นไปเพื่อความเอื้ออาทรของคนและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้การพัฒนานั้นเกิดสมดุลและยั่งยืนต่อมนุษยชาติ

Murray Bookchin (อ้างถึงใน เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2546) เชื่อว่า การสร้างชุมชนประชาคม เพื่อแก้ปัญหาวิกฤติของโลกจะต้องสร้างชุมชน ประชาคมระดับท้องถิ่นที่มีขนาดเล็กก่อน โดยเน้นการพึ่งตนเอง เน้นการทำกิจกรรมกิจการในระดับท้องถิ่น ควรเป็นชุมชน ประชาคมระดับเมือง หรือเทศบาลเป็นหลัก แต่เมืองหรือเทศบาลต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ถักทอกันขึ้นมาสร้างปฏิบัติการระดับโลกได้ถ้าจำเป็น

แนวคิดประชาคมร่วมสมัย

แนวคิดประชาคมร่วมสมัยเห็นพ้องระดับหนึ่งกับทัศนะของกรัมสกี (Gramsci) ในแง่ที่ว่าภาคประชาคมมิได้ถูกกำหนดอย่างสิ้นเชิงโดยผลประโยชน์ส่วนตัวหรือการแสวงกำไร และมีลักษณะเป็นอิสระจากการใช้อำนาจบังคับของรัฐ (Oliveira & Tandon, 1994) ซึ่งประชาคมร่วมสมัยในกระแสความคิดปัจจุบันสรุปได้ดังนี้

1) เป็นชุมชนอิสระ กล่าวคือ มีอิสรภาพทางความคิดและอุดมคติที่ไม่ถูกบังคับควบคุมด้วยกำลังอำนาจใด โดยเฉพาะอำนาจทางการเมืองที่เป็นทางการของรัฐ ซึ่งเบิร์นฮาร์ด (Bernhard) เรียกว่าปริมณฑลที่อิสระจากการบังคับด้วยกำลังอำนาจ เป็นพื้นที่สาธารณะที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ตรงกึ่งกลางระหว่างภาคสาธารณะที่เป็นทางการ คือรัฐและราชการกับความเป็นส่วนตัว (Bernhard, 1993 อ้างถึงใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2544)

2) เป็นประชาคมที่เป็นอิสระจากอำนาจรัฐ และอำนาจทุนหรือตลาด อย่างไรก็ตามประชาคมมิใช่จะมีความสัมพันธ์แบบขัดแย้งอย่างเป็นทางการ หรือต้องเผชิญหน้าและทำลายล้างรัฐหรือตลาดหากแต่แนวคิดสังคมนิยมร่วมสมัยเห็นว่าสังคมที่ดีจะต้องมีดุลของอำนาจระหว่างรัฐ ตลาด และประชาคม (Agh 1989, Oliverira & Tandon, 1994)

3) การเน้นการริเริ่มของปัจเจกบุคคลในการทำประโยชน์แก่ส่วนรวมหรือ Private Initiatives for Public Good (Oliverira & Tandon, 1994) ซึ่งแนวคิดนี้ทำให้ปัจเจกบุคคลมีความหมายมากขึ้นและมีประสิทธิภาพทางสังคมมากขึ้น และพอล สตาร์ (Paul Starr) ได้กล่าวว่า หากปราศจากองค์กรประชาสังคมที่รวมกลุ่มบนพื้นฐานความเชื่อถือไว้วางใจกันแล้ว ประชาชนจะไม่มีความรู้สึกว่าตนเองมีความสามารถใดๆ ที่จะทำกิจกรรมทางสังคมให้บรรลุผลได้เลย ซึ่งการริเริ่มหรือการเคลื่อนไหวของบุคคลหรือองค์กรเหล่านี้เน้นคุณค่าประชาคมคือ ใช้ความสมัครใจเป็นสำคัญ มีความเป็นอิสระมิได้อยู่ใต้อาณัติหรือกลุ่มอำนาจการเมืองหรืออำนาจทุนที่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว เน้นความเท่าเทียม การมีส่วนร่วมทางสังคม มีความอดกลั้นต่อความขัดแย้งและเคารพในความหลากหลาย

ขบวนการเคลื่อนไหวประชาคม (Civil Society Movement)

การเคลื่อนไหวประชาคมในต่างประเทศจะเห็นได้ว่ามีลักษณะที่เน้นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่มีลักษณะ ดังนี้

- 1) ขบวนการนี้เป็นการร่วมมือกันข้ามกลุ่มชนชั้น มิได้เคลื่อนไหวอยู่บนฐานของชนชั้นใดเพียงชนชั้นเดียว
 - 2) ประเด็นการเคลื่อนไหวจะมีใช่เรื่องเกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มแต่เชื่อมโยงถึงสาธารณะไม่ว่าจะระดับชุมชน ท้องถิ่น ประเทศ หรือระดับโลก
 - 3) ขบวนการเคลื่อนไหว มิได้เรียกร้องผ่านกลไกทางการเมืองที่ดำรงอยู่ เพราะไม่เชื่อในระบบตัวแทนของรัฐ
 - 4) เป้าหมายในการเรียกร้องมิได้ช่วงชิงอำนาจรัฐแต่ต้องการสร้างกติกากฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำเนินชีวิตผ่านการสร้าง "วาทกรรม" (Discourse) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540)
- ตัวอย่างประชาคมของต่างประเทศกับการพัฒนา

Nicholas P. Bollman (Available from www.ncl.org) กล่าวถึง ประชาคมภูมิภาคในแคลิฟอร์เนีย เนื่องจากว่าแคลิฟอร์เนียมีปัญหาคือ การขาดรัฐบาลที่มีประสิทธิภาพ มีปัญหาในทางการเมือง เกิดการแตกแยกกัน ประชาชนเกิดข้อสงสัยเกี่ยวกับการบริหารงบประมาณ ก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลน งบประมาณด้านการศึกษา ด้านสุขภาพ การขาดแคลนน้ำ การจราจรและความเป็นอยู่ อย่างไรก็ตามในแคลิฟอร์เนียยังมีจุดแข็งคือ มีกลุ่มคนจากข้างล่างที่ยังคงสนับสนุนให้เกิดการปฏิรูป ซึ่งกลุ่มคนที่สร้างความเคลื่อนไหวนี้ เรียกว่า Reform Wing of California's New Civic Movement นอกจากนั้นยังมีสื่อที่กระตุ้นให้เกิดความเป็นพลเมือง และเมืองีกรพลเมืองในระดับภูมิภาคให้การสนับสนุน ซึ่งกระบวนการประชาคมเกิดการแผ่ขยายออกไปเพื่อที่จะทำให้แคลิฟอร์เนียเป็นเมืองในฝัน จึงจำเป็นต้องอาศัยผู้นำของชุมชนในทุกระดับทั้งสหพันธรัฐ รัฐ เมือง และรัฐบาลท้องถิ่น รวมถึงสาธารณชน เอกชน ผู้ไม่หวังผลกำไร และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีมือร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เหนือข้อจำกัดทางการเมือง และเป็นสิ่งที่คนสนใจ การร่วมมือกันพัฒนาจึงเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งที่จะวางแผนและวางยุทธศาสตร์ให้ภูมิภาค โดยการเข้ามามีมือร่วมกันเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ การสนับสนุนการศึกษาและการหางานทำ การวางแผนและการลงทุน โครงสร้างพื้นฐาน โอกาสทางด้านเศรษฐกิจ การป้องกันแหล่งธรรมชาติ สำหรับการวัดผลและรายงานความก้าวหน้าต่าง ๆ ในด้านการศึกษาเห็นได้ชัดว่า แคลิฟอร์เนียให้ความสำคัญและต้องการขยายการศึกษาแก่ชุมชนให้มีระดับการศึกษาที่สูงขึ้น และให้การศึกษาเข้าไปสนับสนุนการทำงานด้วย โดยอาศัยความร่วมมือและความเป็นหุ้นส่วนโดยธรรมชาติระหว่างโรงเรียน ชุมชนและสถาบันการศึกษา เพื่อให้การศึกษาเป็นพื้นฐานนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ การมีงานทำ และโอกาสในสังคมต่อไป

กระบวนการประชาคมกับการช่วยเหลือและสนับสนุนการทำวิจัยเกี่ยวกับเอดส์ (AIDS) การดูแล สุขภาพ และการลดราคาค่ายาต้านเอดส์ ดังเช่นประชาคม The San Francisco AIDS Foundation, the AIDS Project Los Angeles, the Gay Men's Health Crisis in New York and the London-based Terrence Higgins Trust นอกจากนี้กลุ่มเหล่านี้ยังมีความพยายามในการให้ความช่วยเหลือและดูแลผู้ที่ติดเชื้อเอดส์และพยายามให้ความรู้และแนะนำการมีเซ็กซ์ที่ปลอดภัย ซึ่งในประวัติศาสตร์ของเกย์ได้ประสบความสำเร็จทำให้รัฐบาลได้เข้ามาปรับดำเนินโครงการต่อและให้ความช่วยเหลือสนับสนุน ซึ่งได้ขยายกว้างขึ้นเป็นเครือข่ายระดับโลก (Report on the Global AIDS Epidemic, 2006 available from <http://data.unaids.org>)

สำหรับประชาคมในด้านการศึกษานั้น มีหลายประเทศได้นำกระบวนการประชาคมเข้ามาพัฒนาการศึกษาของประเทศ ดังเช่น ประเทศรัสเซีย ถือว่ากระบวนการประชาคมเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการฟื้นฟูการศึกษาของประเทศ นอกจากนี้ยังพบว่าในกลุ่มของประชาคมได้มีการยกระดับองค์กรประชาคมของตนเอง ดังเช่น ประเทศเม็กซิโก และสหรัฐอเมริกา ประชาคมของทั้งสองประเทศได้สร้างความร่วมมือระหว่างสถาบันของทั้งสองประเทศ โดยการเข้ามาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสร้างความเป็นผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมา และร่วมมือกันในการพัฒนาหลักสูตร แลกเปลี่ยนผู้เรียน สนับสนุนการวิจัย และสร้างเครือข่ายทั้งในระดับท้องถิ่นในประเทศ และระดับโลก (The University of Texas at Austin and others available from <http://www.aascu.org>)

3.3 แนวคิดประชาคมในประเทศไทย

แม้ว่าแนวคิดประชาคมจะเริ่มต้นมาจากสังคมตะวันตก แต่เมื่อนักคิด นักวิชาการของประเทศไทยได้นำแนวคิดนี้มาใช้ในประเทศไทย แนวคิดดังกล่าวจึงมีหลายมุมมอง ดังนี้

ประเวศ วะสี มีแนวคิดเกี่ยวกับประชาคมโดยเน้นไปที่การทำอย่างไรจะเกื้อหนุนให้ภาคสังคมหรือภาคประชาชนมีความเข้มแข็งและเกิดดุลยภาพทางสังคมขึ้นที่เรียกว่าเป็น "สังคมสมานภาพ" โดยมีความเชื่อว่าจะต้องพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งที่ชุมชนจนเกิดเป็นชุมชนเข้มแข็ง และท่านได้ให้ความหมายของคำว่าชุมชนว่า การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน ความเป็นกลุ่มก้อนหรือความเป็นชุมชนทำให้กลุ่มมีศักยภาพสูงมาก มีความรัก มีการกระทำร่วมกัน และมีการเรียนรู้ร่วมกัน และในความเป็นชุมชนหรือประชาคมจะต้องประกอบด้วย 2 มิติ คือ มีจิตวิญญาณ (Spirituality) ของกลุ่มก่อให้เกิดความ ปิติ ความเป็นสุขและเกิดพลังมโหฬาร และการเกิดขึ้นของผู้นำตามธรรมชาติและการจัดการ (ประเวศ วะสี, 2536; ประเวศ วะสี, 2541) โดยแนวคิดประชาคมจะต้องมีรากฐานมาจากชุมชนที่มีความหลากหลายและเข้มแข็ง

ธีรยุทธ บุญมี การแก้ปัญหาพื้นฐานทางสังคม ต้องอาศัย "พลังที่สาม" หรือพลังของสังคม หากสังคมเข้มแข็ง นักธุรกิจ นักวิชาการ นักศึกษา ปัญญาชนและชาวบ้านสามารถร่วมแรง

ร่วมใจกันผลักดันสังคม ปัญหาต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยสังคมเข้มแข็งใน ความหมายนี้จึงเน้นไปที่ลักษณะการกระจายพลังทางสังคมให้มาจากทุกภาคส่วนทุกอาชีพ ทุก ระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ และทุกกลุ่มองค์กรที่หลากหลายในมิติอาชีพของตนเอง โดย ไม่จำเป็นต้องมีระดับการมีส่วนร่วมทางการเมือง หรือเป้าหมายทางการเมืองเหมือนกัน (ธีรยุทธ บุญมี, 2536) และในยุคปัจจุบันได้กล่าวว่าประชาคมมีลักษณะเป็นกลุ่มหรือเป็นสังคมวาทกรรมและ สังคมสื่อสารที่สำคัญ สังคมสมัยใหม่จึงต้องเกิดไปพร้อมๆ กับการก่อตัวของแนวคิด วัฒนธรรม พฤติกรรม หรือความเป็นอารยะ โดยประชาคมเกิดจากการก่อตัวของกลุ่มสังคมที่มีวิถี ค่านิยม อารยะหรือวัฒนธรรมมาเกี่ยวข้องด้วย การเข้าใจประชาคมในยุคปัจจุบันนี้ไม่จำกัดกรอบแคบๆ อยู่ แค่การเน้นพื้นที่ ชมรม สโมสรแห่งการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์บ้านเมืองหรือเป็นเวทีแห่งการกำหนด พฤติกรรม ความวิวัฒนาการ กฎเกณฑ์ความเป็นอารยธรรม ศิลปะวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งเป็นลักษณะที่ ถูกครอบงำโดยชนชั้นนำเพื่อประโยชน์ของชนชั้นนำมากกว่าชาวบ้านโดยทั่วๆ ไป จึงควรมอง ประชาคมในแง่ดังต่อไปนี้ (ธีรยุทธ บุญมี, 2547)

- 1) เป็นพื้นที่ เป็นเวทีเปิด (Space and Stage) สำหรับการช่วงชิง การนิยาม ประเด็น ญัตติ ความเห็นสาธารณะ
- 2) เป็นช่องทางระหว่างโอกาสแห่งการเข้าถึง (Accessibility) การแสดงออกใน กระบวนการต่างๆ ตั้งแต่การประชุมสภาท้องถิ่น ชุมชน การแสดงออกทางวัตถุ อินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์ ฯลฯ
- 3) เป็นชุดกลไก เช่น การประชาพิจารณ์ การไต่สวนสาธารณะ (Public Hearing หรือ Public Inquiry) กลุ่มองค์กรทางการเมืองและสังคมรวมทั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New social movement)
- 4) เป็นชุดของกิจกรรมหรือปฏิบัติการทางสังคม ชุมชนใดๆ ก็ได้ซึ่งมีส่วนในการ กำหนดชะตากรรมของตนเอง
- 5) เป็นชุดของสิทธิที่ถูกต่อสู้เรียกร้องให้ขยายตัวกว้างมากขึ้น เช่น การขยายจากสิทธิ ทางการเมืองมาสู่สิทธิทางสังคม สิทธิทางวัฒนธรรม (หรือสิทธิคนรุ่นที่ 1 มาสู่สิทธิคนรุ่นที่ 2 สิทธิ คนรุ่นที่ 3 เป็นต้น
- 6) เป็นกระบวนการออกกฎหมายหรือระบบทางกฎหมาย (Legal system) ที่ถูก ผลักดันให้มีลักษณะเป็นตัวกลางแก้ไขความขัดแย้งระหว่างรัฐกับสังคมหรือสังคมชุมชนกับภาค ธุรกิจเอกชนมากขึ้น
- 7) เป็นชุดอุดมการณ์ที่เปิดพื้นที่แห่งการถกเถียง วิจัย หรือการเห็นอกเห็นใจ การ มุ่งหาความยุติธรรม ความเท่าเทียมกันและความถูกต้องมากขึ้น

8) ชุดค่านิยม บรรทัดฐาน (Norms) ซึ่งเกิดขึ้นใหม่ เพื่อชี้ทางการปฏิบัติของผู้คนในประชาคมท้องถิ่น ระดับชาติ ภูมิภาค ระดับโลกในบางเรื่อง เช่น การอนุรักษ์ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม การส่งเสริมสันติภาพ การเอื้ออาทรชีวิต สัตว์ พืชอื่นๆ ในโลก เป็นต้น

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2546) มีทัศนะเกี่ยวกับประชาคม คือ เครือข่ายของกลุ่มองค์กรที่เชื่อมโยงระหว่าง"รัฐ" กับ "ปัจเจกชน" โดยประชาคมต้องไม่ยอมให้รัฐครอบงำงานการ แม้ยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐและทำงานร่วมกับรัฐได้ แต่ก็ไม่เน้นความขัดแย้ง หากเน้นการประสานร่วมมือแทน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องไม่เป็นลัทธิปัจเจกนิยมสุดขั้ว การเคลื่อนไหวของประชาคมต้องไม่เน้นการทำงานผ่านรัฐ จำกัดขอบเขตอำนาจรัฐ ลดภาระหน้าที่ของรัฐ ทำให้รัฐเล็กลง กระฉับกระเฉงขึ้นในการทำหน้าที่หลักสำคัญของรัฐเท่านั้น และต้องนำผลประโยชน์มาสู่ส่วนรวมมากขึ้น การรวมกลุ่มนี้จึงเป็นการรวมกลุ่มของคนแปลกหน้า มิใช่กลุ่มเฉพาะคนใกล้ชิด เป็นการรวมตัวด้วยความสมัครใจไม่บังคับ สามารถเข้าออกจากการเป็นสมาชิกได้อย่างเสรี และต้องมีลักษณะการทำงานร่วมกันอย่างเท่าเทียม ประชาคมคือองคาพยพที่ 4 อันประกอบด้วย รัฐ หรือรัฐบาล องค์กรปกครองท้องถิ่น ตลาดหรือเอกชน และประชาคม

ชยอนันต์ สมุทวณิช (2543) มีทัศนะเกี่ยวกับประชาคมในแง่ของการที่ทุกๆ ส่วนของสังคม โดยรวมถึงรัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน โดยทุกฝ่ายเข้ามาร่วมเป็นหุ้นส่วน (Partnership) ต่อกัน โดยไม่มีกลไกที่ไม่มีการใช้กำลังบังคับหรือไม่ได้ไปจัดตั้ง โดยประชาคมนั้นต้องมองถึง "วิถีประชา" (Civic Movement) ซึ่งประชาคมอาจไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก แต่อาจเกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น ในระดับชนบท หรือที่เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ มากขึ้น โดยวิถีประชา (Civic Movement) อาจเป็นลักษณะขององค์กรหรือไม่เป็นก็ได้ หรือแม้ว่าไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรง แต่มองเห็นว่าเป็นปัญหาก็สามารถเข้าร่วมได้ จึงเน้นความสัมพันธ์ที่เป็นลักษณะแนวราบ แต่สามารถนำแนวคิดมาประสานกันได้ แต่จุดสำคัญคือการนำตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลาง

ชูชัย ศุภวงศ์ (อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล, 2540) ได้ผสมผสานแนวคิดกับแนวทางปฏิบัติเป็นความหมายของประชาคมที่มาจากการศึกษาที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลัดซับซ้อนยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic Consciousness) ร่วมกันมารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic Group) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนหรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะเป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civic Network)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล, 2540) กล่าวว่าประชาคม คือ กลุ่มคนที่รู้สึกตัวเองเป็นกลุ่มเดียวกันหรือเป็นพวกเดียวกันในทางที่จะมีประชาคมได้นั้นจะต้องนิยามร่วมกันได้ว่าเราเป็นพวกเดียวกัน และการมีความสัมพันธ์กันโดยไม่รู้จักกัน อาศัย

อยู่บนพื้นฐานสิทธิ ต้องยอมรับสิทธิบางอย่างของกันและกัน อนาคตประชาคมถ้าจะให้ใหญ่ขึ้นนั้นรัฐต้องเข้ามาสนับสนุน และจะต้องดำเนินการไปเองคือ ความสำนึกของประชาคมอาจจะมากขึ้นแต่จะเข้มแข็งหรือไม่ขึ้นอยู่กับการจัดองค์กรของฝ่ายประชาชน ฝ่ายประชาคม

พระไพศาล วิสาโล (2543) ได้กล่าวถึงแนวคิดประชาคมว่า แนวคิดประชาคมในระยะหลังจะมีจุดร่วมกันตรงที่แนวคิดพื้นฐาน สามารถสรุปได้ดังนี้

1) สิทธิเสรีภาพและอิสรภาพ ความคิดเรื่องประชาคมอิงกับแนวคิดเรื่องสิทธิโดยธรรมชาติของปัจเจกชนอย่างมาก ประชาคมได้รับความสำคัญขึ้นมาเพื่อป้องกันมิให้ละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน แม้จะมีความเห็นที่ต่างกันระหว่างนักคิดประชาคมในเรื่องที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาคม แต่สิ่งที่เห็นตรงกันคือการเน้นความเป็นอิสระของประชาคม และเห็นว่าประชาคมเป็นสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนจักต้องได้รับการเคารพและส่งเสริม ประชาคมเป็นสิ่งที่จะช่วยทำให้ประชาชนสามารถกำหนดชะตากรรมของตนและนำพาสังคมไปในทิศทางที่ต้องการได้ โดยไม่ถูกรอบงำกำหนดจากรัฐแต่ฝ่ายเดียว

2) ความเท่าเทียม ประชาคมจะเข้มแข็งมั่นคงก็ต่อเมื่อประชาชนมีความสัมพันธ์เท่าเทียมกัน หากมีความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยก็ไม่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของประชาคม ดังนั้นความสัมพันธ์ในแนวราบจึงเป็นสิ่งที่เน้นมากกว่าความสัมพันธ์แนวตั้ง การรวมตัวเป็นเครือข่ายจึงเป็นแบบแผนที่พึงปรารถนายิ่งกว่าการจัดตั้งในรูปเจดีย์หรือปิรามิด นอกจากความเท่าเทียมระหว่างบุคคลแล้ว แนวคิดประชาคมยังเชื่อว่าในความเท่าเทียมระหว่างรัฐกับสังคม รัฐจะใช้อำนาจครอบงำบางการสังคมไม่ได้

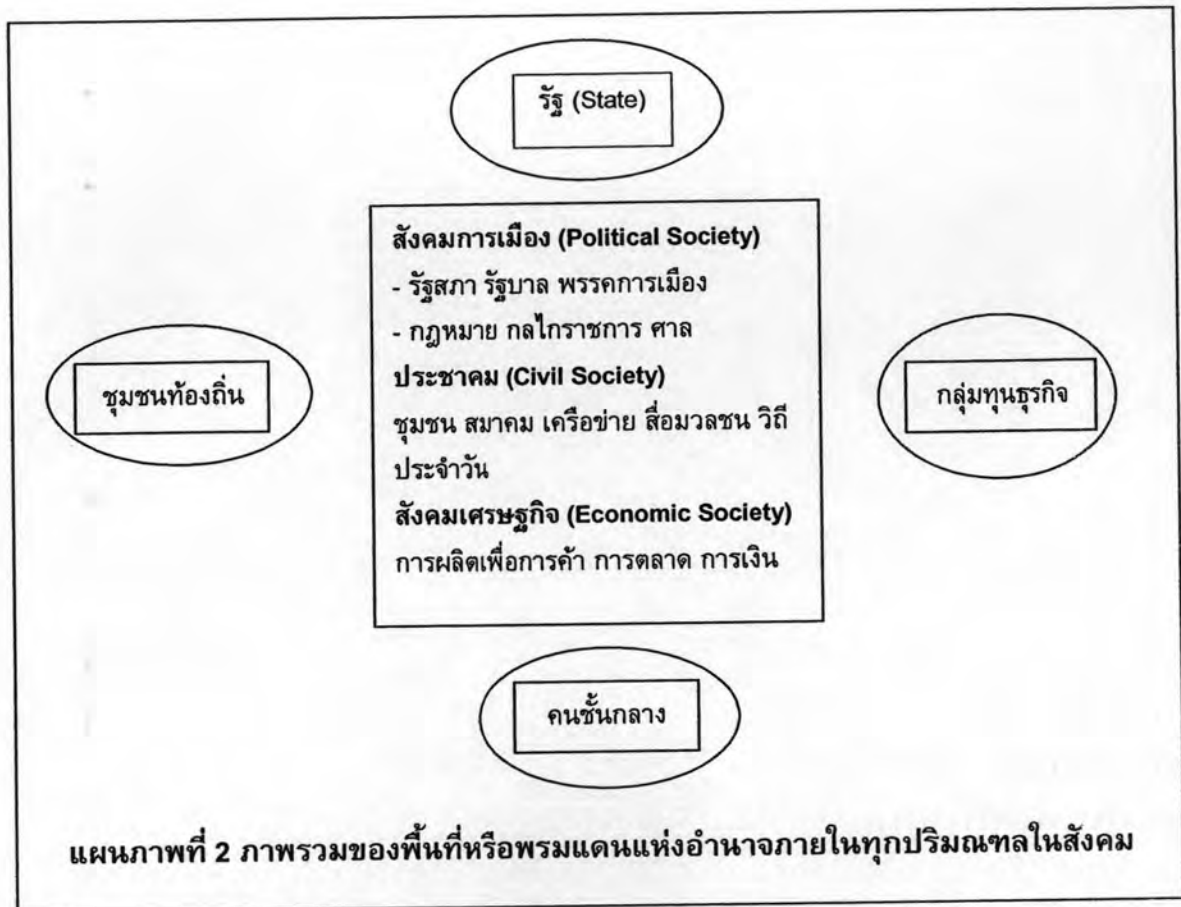
3) ความร่วมมือ สิ่งที่ยึดโยงประชาคมอย่างสำคัญคือ ความร่วมมือ ดังเห็นได้ว่าลักษณะที่โดดเด่นที่สุดประการหนึ่งของประชาคมก็คือการรวมกันเป็นกลุ่มชมรม สมาคม นอกจากนั้นองค์กรดังกล่าวยังรวมกันเป็นเครือข่ายอีกชั้นหนึ่ง บรรทัดฐานแห่งความร่วมมือจึงเป็นหัวใจประการหนึ่งของประชาคม

4) ศักยภาพและบทบาทของปัจเจกชนในมุมมองแบบประชาคมเป็นผู้ที่เปี่ยมด้วยศักยภาพและมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้กระทำการ (Actor) แนวคิดนี้เรียกร่องและเชื่อมั่นใน "พลเมืองที่แข็งขัน เอาการเอางาน" (Active Citizen) ขวนขวายใส่ใจในกิจการของส่วนรวมต่างจากแนวคิดทั่วไปหรือวัฒนธรรมกระแสหลักที่มองว่าประชาชนมีเพียงออกเสียงเลือกตั้งและจ่ายภาษีก็พอ แนวคิดนี้เห็นว่าประชาชนมีความสามารถในการสร้างสรรค์และพึ่งตนได้

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (อ้างถึงใน ชูชัย สุภวงค์ และยุวดี คาคการณ์ไกล, 2540) ได้มีทัศนะเกี่ยวกับประชาคมโดยเฉพาะ ประชาคมในเมืองไทยจะมีวิวัฒนาการที่แตกต่างจากประชาคมต่างประเทศ เนื่องจากในต่างประเทศ อดีตประชาชนอยู่ภายใต้การปกครองในลักษณะอำนาจนิยมรัฐเข้ามาเป็นตัวทำให้ชีวิตชุมชนของเขาแย่ เข้ามาเก็บภาษี เข้ามาทำอะไรต่าง ๆ ฉะนั้นประวัติศาสตร์ บ้านเราจะไม่มีลักษณะชุมชนที่รวมตัวกันต่อรองกับรัฐหรือปฏิวัติกับรัฐ มีบ้าง

ประปราย แต่ไม่มีวิวัฒนาการเหมือนอย่างตะวันตก ฉะนั้นประชาคมในเมืองไทยจึงเป็นเรื่องของการเกิดขึ้นในลักษณะที่มีเงื่อนไขความจำเป็นเนื่องจากการพัฒนาโดยภาครัฐและบทบาทของภาครัฐ ก่อนข้างจะไร้ประสิทธิภาพ คนชั้นกลาง นักธุรกิจ ทนไม่ไหว ก็เริ่มเกิดความคิดนี้ขึ้นมาเริ่มเข้ามาปรับปรุงสิ่งที่รัฐทำให้ดีขึ้น มันเป็นความเคลื่อนไหวที่เอามาจุดกระแสเพื่อรัฐจะทำให้ดีขึ้น และมองว่าประชาคมเป็นแนวคิดอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องมือให้คนสร้างทักษะให้คนมาทำงานร่วมกัน มาเรียนรู้ร่วมกันสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ท้องถิ่น และจะต้องเกิดขึ้นโดยอาศัยประเพณีและภูมิปัญญาที่เคยร่วมกันมา

โอบาส ปัญญา (อ้างถึงใน โอบาส ปัญญา และพิเชษฐ หนองช้าง บรรณาธิการ, 2542) มีทัศนะเกี่ยวกับประชาคมว่า เป็น “พื้นที่ทางการเมืองสาธารณะ” ของประชาชนที่ต้องการมีปริมาณพลของตนเอง ไม่ตกอยู่ภายใต้การผูกขาดของรัฐและทุนหรือมีช่องทางเพียงแค่สังคมการเมือง สังคมเศรษฐกิจที่ถูกครอบงำโดยรัฐและทุน ประชาสังคมเกิดจากการรวมตัวของคนชนชั้นกลางและต่อมาขยายตัวเปิดพื้นที่ให้กับคนหลายกลุ่ม หลายชนชั้น การแสดงออกทางการเมืองสาธารณะของประชาชนเป็นไปหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะอาศัยสื่อมวลชน การดำเนินกิจกรรมพึ่งตนเอง และกิจกรรมสาธารณะของชุมชน กลุ่มอาสาสมัครและองค์กรพัฒนาเอกชน หรือรูปแบบอื่นๆ เมื่อประชาสังคมเริ่มมีพลังมากขึ้นทำให้ฝ่ายต่างๆ พยายามแย่งชิงการเป็นผู้นำในพื้นที่ผ่านกลไกทางอุดมการณ์การสร้างวาทกรรม ดังแผนภาพ

กาญจนา แก้วเทพ (2541) กล่าวถึงประชาคมซึ่งสรุปได้ดังนี้

1) ประชาคม คือ พื้นที่การเมืองสาธารณะ (Public Sphere) ของประชาชนซึ่งกำเนิดมาจากการก่อตัวของวัฒนธรรมคนชั้นกลาง และขยายปริมณฑลครอบคลุมไปสู่ชนชั้น กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่หลากหลายและสนใจเข้าร่วมในพื้นที่การเมืองสาธารณะนี้ ดังนั้นประชาสังคมจึงเป็นพื้นที่ที่เกิดกิจกรรม มิได้หมายรวมถึงประชาชนทั้งหมด หรือสังคมทั้งหมดที่ไม่ได้มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองสาธารณะ

2) ประชาคม คือ กระบวนการประชาชนในการสร้างพื้นที่การเมืองสาธารณะของตนเองโดย ไม่ตกอยู่ภายใต้การเมืองของรัฐ (Political Society) อันประกอบด้วยสถาบันของรัฐต่างๆ เช่น รัฐสภา รัฐบาล พรรคการเมือง กฎหมาย ศาล เป็นต้น หรือพื้นที่ทางเศรษฐกิจ (Economic Society) ของทุน ดังนั้น ประชาสังคมจึงต้องเป็นอิสระจากรัฐและทุน

3) ประชาคม คือ เวทีแห่งการต่อสู้ทางอุดมการณ์ฝ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนนิยม สังคมนิยม โดยรัฐหรือทุนที่พยายามครอบงำพื้นที่ดังกล่าว แต่ไม่สามารถครอบงำได้ทั้งหมด เวทีแห่งนี้มีความหลากหลาย ซับซ้อน ทั้งขัดแย้งและร่วมมือขึ้นอยู่กับยุทธศาสตร์การต่อสู้ของฝ่ายต่างๆ ซึ่งอาจจะใช้ความรุนแรงหรือสันติวิธีก็ขึ้นอยู่คุณภาพของประชาสังคมนั้นๆ ประชาคม

จึงไม่ได้มีความหมายเป็นเวทีแห่งความสมานฉันท์อย่างเดียว ดังเช่น ความหมายของความเป็นชุมชนที่สำนักชุมชนนิยมใช้

4) ประชาคม คือ กลุ่มปฏิบัติการ (Actors) ในภาคประชาสังคมไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามเกณฑ์ “ชนชั้น” ที่ใช้ผลประโยชน์ (Economic Interest) เป็นตัวแบ่งตามแนวการวิเคราะห์มาร์กซิสต์แบบเก่า แต่เป็นไปตามแนวที่กรัมสกี (Gramsci) เสนอ คือ “กลุ่มทางประวัติศาสตร์” (Historical Block) ที่เกิดจากกลุ่มต่างๆ ของชนชั้นต่างๆ มาร่วมมือกัน เพื่อต่อสู้กับกลุ่มอื่น ทั้งนี้โดยกลุ่มต่างๆ ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงจะพยายามครอบครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์ (Hegemony) โดยการครอบงำความคิดของประชาชน และกำหนดวัฒนธรรมหลักในสังคม ดังนั้นเราจึงเห็นการเกาะตัวของกลุ่มต่างๆ ข้ามชนชั้นมาจากฐานอุดมการณ์ความคิดมากกว่าเรื่องฐานผลประโยชน์แต่เพียงอย่างเดียว

จากแนวคิดของนักวิชาการไทยที่กล่าวมาข้างต้น ได้สะท้อนให้เห็นความแตกต่างของคำว่า “ประชาคม” ในแต่ละมุมมองของแต่ละท่าน ซึ่งอาจจะสรุปได้ 3 แนวทาง ดังนี้

1) การใช้คำว่า “ประชาคม” ในฐานะเป็นพลังประชาชนที่เข้มแข็งทางการเมืองที่มีอำนาจในการต่อรองกับรัฐ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างชัดเจน ดังเช่น แนวคิดของธีรยุทธ บุญมี กาญจนา แก้วเทพ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และโอภาส ปัญญา เป็นต้น ซึ่งแนวคิดกลุ่มคนเหล่านี้มีความใกล้เคียงกันในการให้ความสำคัญกับประชาคมในฐานะเป็นพลังสำคัญในการคานอำนาจรัฐ และมีการเปิดพื้นที่และโอกาสให้กับสังคม เป็นการเมืองสาธารณะ ไม่ถูกรัฐครอบงำนั่นเอง

2) การใช้คำว่า “ประชาคม” ในฐานะพลังแห่งความสามัคคี ความเป็นหุ้นส่วนสมานฉันท์กัน โดยความร่วมมือทั้งในแนวราบและแนวตั้งของสังคม ดังเช่น แนวคิดของชัยอนันต์ สมุทวณิช และนิธิ เอียวศรีวงศ์ เป็นต้น กลุ่มนี้เน้นให้เห็นถึงความร่วมมือของประชาชนที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนซึ่งอาจไม่ใหญ่มากนัก แต่ทุกคนรู้สึกตัวเป็นกลุ่มเดียวกัน ต้องการแก้ปัญหาเดียวกันนั่นเอง ซึ่งอาจจะเป็นองค์กรหรือไม่เป็นองค์กรก็ได้ หรือจะเป็นความร่วมมือกับภาครัฐ และไม่ใช้ภาครัฐก็ได้

3) การใช้คำว่า “ประชาคม” ในฐานะพลังชุมชน ที่มีความรัก ความเอื้ออาทร มี โลกทัศน์ที่ดี มีการเรียนรู้ เห็นได้ชัดเจนในแนวความคิดของ ประเวศ วะสี และชูชัย ศุภวงศ์ ที่ได้ให้ความสำคัญกับความเป็นชุมชนนอกเหนือไปจากการจัดองค์กร ความเป็นชุมชนเป็นอิสระ เป็นอาสาสมัคร โดยคนมารวมกันอย่างมีคุณค่า มีจิตวิญญาณ ทำเพื่อส่วนรวม ลดความเห็นแก่ตัว ซึ่งความร่วมมือกันนั้นองค์กรประกอบหลายฝ่ายทั้งภาคราชการ เอกชน ผู้นำชุมชน นักวิชาการ ร่วมงานกันทำ และต้องมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา

3.4 ทฤษฎีประชาคม

3.4.1 ทฤษฎีประชาคมกับหน้าที่ในทัศนะของ Parsons

Parsons ได้แบ่งสังคม (ระบบ) ออกเป็น 4 ระบบย่อย คือ (1) ระบบย่อยทางการเมือง (2) ระบบย่อยทางเศรษฐกิจ (3) ระบบย่อยทางวัฒนธรรม (4) ระบบย่อยทางชุมชนสังคม หรือประชาคม โดยเฉพาะระบบย่อยชุมชนสังคม นั่นคือการทำให้อำนาจทางวัฒนธรรมและบรรทัดฐาน (Norm) ให้มีลักษณะเป็นสถาบันที่ยอมรับและนำไปใช้ในสังคม ซึ่งทำหน้าที่ประสานรวม (Integrative) ให้กับระบบย่อยต่างๆ ของสังคม ซึ่ง Parson มีเงื่อนไขและองค์ประกอบสำคัญของชุมชนสังคมหรือประชาสังคมไว้หลายมิติ สรุปได้ดังนี้ (Parson, 1971 อ้างถึงใน ชีวฤทธิ์ บุญมี, 2547) คือ

1) ความเป็นพหุนิยมหรือความหลากหลายของกลุ่มองค์กรหรือองค์กรรวมต่างๆ ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ต้องมีความผูกพันและโครงสร้างทางค่านิยม (Normative Structures) เดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน สร้างเป็นแรงผลักดันให้เกิดการกระทำร่วมกันได้ โดย Parsons ได้สนใจเงื่อนไขการเกิดกลุ่มสมาคมสมัยใหม่ซึ่งควรประกอบไปด้วยลักษณะ 3 ประการ คือ (1) ความสมัครใจ (Voluntariness) ซึ่งทำให้ง่ายต่อการเข้าเป็นสมาชิกหรือออกจากกลุ่มสมาชิก (2) ความเท่าเทียมกันของสมาชิกซึ่งต่างไปจากองค์กรแบบเก่าที่มีลำดับชั้นเป็นแนวตั้งมากกว่าแนวนอน และ (3) ความเป็นกระบวนการ (Proceduralism) คือ การมีกฎเกณฑ์กติกาสากลเปิดเผยชัดเจนที่จะนำมาซึ่งการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการตัดสินใจกระทำกร่วมกัน

2) การเกิดระบบกฎหมายสมัยใหม่ เป็นมิติที่ขยายมากกว่านักทฤษฎีประชาคมรุ่นก่อนที่เคยศึกษาไว้ เช่น Locke, Shaftesbury, Adam Smith, Hegel, Marx, Mill ซึ่ง Parsons มองว่าพัฒนาการสำคัญของโลกยุคสมัยใหม่ คือ การเปลี่ยนแปลงตัวบทกฎหมายจากการเป็นเครื่องมือของรัฐหรือนโยบายแห่งรัฐมาเป็นตัวคลี่คลายประสานระหว่างรัฐกับชุมชนสังคมหรือระหว่างรัฐกับภาคเศรษฐกิจ

3) ความเป็นพลเมือง ในทัศนะของ Parsons ความเป็นพลเมืองเป็นผลพวงจากการพัฒนาการใน 3 ด้าน คือ (1) การเกิดจริยธรรมสากล สิทธิในเชิงสากล บรรจุในรัฐธรรมนูญในลักษณะที่สูงและมีความเป็นสากลกว่าจารีตประเพณีของท้องถิ่น (2) กลุ่มบุคคลที่มีสิทธิความเป็นพลเมืองสามารถเรียกร้องสิทธิที่ตราไว้ในลักษณะที่เท่าเทียมกันได้กระตุ้นให้เกิดการกระจายตัวของประชาคมไปในระนาบแนวราบไปทั่วทั้งสังคมหรือรัฐนั้นๆ (3) ความเป็นพลเมืองจึงกระตุ้นประชาคมขณะเดียวกันก็ทำให้ความสำคัญของชุมชนสังคมในฐานะเป็นเวทีหรือพื้นที่สำหรับการสร้างกฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน จริยธรรมและปฏิบัติการทางการเมืองด้วย

3.4.2 ทฤษฎีประชาคมกับคุณธรรมวัฒนธรรมในทัศนะของ Putnam

Putnam มองว่า ทูนาทางสังคมก็คือลักษณะสำคัญ 3 ด้าน ของชีวิตทางสังคม คือ เครือข่าย ขนบจารีต (Norms) และความวางใจซึ่งกันและกัน จึงทำให้สมาชิกทุกกลุ่มสามารถปฏิบัติร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างได้ (Putnam, 1993) โดย Putnam ได้ศึกษาทุนสังคมใน

อเมริกันและได้จัดทำดัชนีชี้วัดทุนทางสังคมที่สำคัญไว้โดยแบ่งเป็น 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการตื่นตัวขององค์กรชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์สาธารณะ ด้านความเข้มแข็งของอาสาสมัครชุมชน ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและความไว้วางใจทางสังคม (Putnam, 2000) ซึ่งแนวคิดทุนทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งที่ชี้ให้เห็นความสำคัญภาคสังคมที่จะช่วยต้านทานรัฐและตลาดไม่ให้มีอำนาจมากเกินไป โดยให้ความสำคัญของภาคสังคมกับการตื่นตัวของสมาชิกในสังคมที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมส่วนร่วมว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ภาคสังคมเข้มแข็ง

3.4.3 ทฤษฎีประชาสังคมอุดมคติเพื่อความยุติธรรมตามทัศนะของ John Rawls

Rawls

Rawls เป็นผู้ยึดอุดมการณ์เสรีนิยมอย่างชัดเจน แต่ก็ไม่เห็นด้วยกับการใช้เสรีภาพส่วนบุคคลอย่างไม่คำนึงถึงจุดหมายปลายทางที่ดี จึงได้เรียกหลักการเสรีว่า หลักแห่งเสรีภาพที่เท่าเทียมกันมากที่สุด (The Principle of Greatest Equal Liberty) และเรียกหลักการที่จะได้มาซึ่งจุดหมายปลายทางที่ดีว่า หลักแห่งความเท่าเทียมทางโอกาสอย่างเป็นทางการ (The Principle of Fair Equalities of Opportunity) ซึ่ง Rawls เชื่อว่าถ้าให้สมาชิกของสังคมเดียวกันตัดสินใจเกี่ยวกับการแบ่งปันสินค้าสังคมพื้นฐานเหล่านี้แล้ว พวกเขาจะเลือกตัดสินใจด้วยหลักแห่งความยุติธรรม (Principle of Justice) ซึ่งบุคคลตามทฤษฎีนี้เป็นคนที่มีเหตุผล มีบุคลิกภาพและเต็มใจที่จะร่วมเลือกหลักการหรือกติการ่วมกัน โดยคนเหล่านี้จะเริ่มต้นด้วยการเลือกหลักการหรือวิธีการที่เป็นธรรมที่สุด ซึ่งจะส่งผลที่เป็นธรรม (ไม่ใช่เท่าเทียมกัน) ต่อคนที่ลำบากที่สุดของสังคม คือ การทำให้คนที่แย่ที่สุดได้สิ่งที่ทำให้เขาดีขึ้น เรียกว่าหลักแห่งความเป็นธรรมนั่นเอง สรุปได้ว่าทัศนะของ Rawls มีหลักการสำคัญ 3 อย่าง คือ สิทธิเสรีภาพ พื้นฐานก่อนโอกาส โอกาสมาก่อนความยุติธรรม แต่ทั้งหมดจำเป็นต้องสนับสนุนความยุติธรรม แต่ก็ไม่สนับสนุนให้หลักความยุติธรรมไปทำลายสิทธิเสรีภาพพื้นฐานและโอกาสพื้นฐานของบุคคลเช่นกัน (Rawls, 1993 อ้างถึงใน ธีรยุทธ บุญมี, 2547) Rawls ได้แบ่งสังคมออกเป็น 2 ส่วนคือ สังคมส่วนตัว (Private Society) และสังคมสาธารณะ (Public Society) สังคมส่วนตัวนั้นเน้นสังคมที่เป็นปัจเจก ดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนตน ตรงข้ามกับสังคมสาธารณะหรือสังคมแห่งระเบียบที่ดี (Well-ordered society) คนจะหันมาคำนึงถึงหลักแห่งความยุติธรรม เพราะทุกคนเข้าใจว่าแต่ละคนต่างเป็นเสมือน "หุ้นส่วน" (Partners) ของกันและกัน ทุกคนมองเห็นว่าความสำเร็จ ความสุข ความพอใจของผู้อื่นเป็นเงื่อนไขแห่งสิ่งที่ดีที่ตนเองได้รับเช่นกัน ซึ่งสังคมแห่งระเบียบนี้ ผู้คนจะตระหนักดีว่าต่างคนต่างมีความสามารถ มีความชำนาญ แต่ขีดความสามารถนี้จะบรรลุผลที่ดีได้ก็ต่อเมื่อถูกนำมาใช้ในลักษณะที่ร่วมมือกันในสังคม และนำไปสู่สังคมสมานฉันท์และความผูกพันในสังคม ซึ่งเป็นแนวคิดที่ Rawls หวังว่าจะเกิดมโนภาพของประชาคมของมนุษยชาติ (Rawls, 1971) ซึ่งความคิดสังคมแห่งระเบียบที่ดีนี้เป็นความหมายเดียวกับประชาคมนั่นเอง

3.4.4 ประชาคมที่เกิดจากแรงขับเคลื่อนของปัญญาเหตุผลของมนุษย์ ตามทัศนะของ Habermas

Habermas มีความเชื่อมั่นในแรงขับเคลื่อนของปัญญาเหตุผลของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดและเป็นพื้นฐานให้ประวัติศาสตร์ของมนุษย์เคลื่อนตัวไป ความเชื่อเช่นนี้ทำให้เขาให้ความสำคัญกับประชาคมในฐานะเป็นผลผลิตทางปัญญาเหตุผลและคุณธรรมของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ช่วยค้ำจุนความก้าวหน้าของมนุษย์ได้ การพูดจาสื่อสารหรือการรวมกลุ่มเป็นสังคมของมนุษย์ก็เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้มนุษย์เคลื่อนตัวเป็นขั้นเป็นตอนซึ่งกระบวนการเรียนรู้และรับรู้จากการติดต่อสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาการขั้นตอนต่างๆ ของสังคมมนุษย์ ประชาสังคมและภาคสาธารณะโดยเนื้อหา คือ การขยายตัวของปฏิบัติการเชิงสื่อสาร (Communicative Action) ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของโลกสมัยใหม่ซึ่งจะมีความกว้างขวางมากขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกันก็มีการเกิดกลุ่มองค์กร สถาบัน เครื่องมือกลไกต่างๆ ขึ้นรองรับปฏิบัติการเชิงการสื่อสาร การใช้ความรุนแรง กบฏปฏิวัติ ศักดิ์ศรีกับปัญหา ก็ถูกเปลี่ยนมาเป็นการถกเถียงสนทนาเพื่อกำหนดความหมายของวัฒนธรรม กำหนดประเด็นสาธารณะ ซึ่งมุ่งให้สมาชิกคนอื่นๆ ได้รับฟังช่วยถกเถียง ซึ่งทำให้คนแลกเปลี่ยนสื่อสารกันอย่างเสมอภาค ทดเทียมและไตร่ตรองวิพากษ์วิจารณ์สำรวจซึ่งกันและกัน และนอกจากนี้ยังเกิดระบบสิทธิ ระบบกฎหมาย ระบบความเป็นอารยะหรือความเป็นประชาคมขึ้น (ธีรยุทธ บุญมี, 2547)

3.4.5 ทฤษฎีประชาสังคมสื่อกลางแห่งการครอบงำในแนว Marxism และ Gramsci (ธีรยุทธ บุญมี, 2547)

Marx มองประชาคมเป็นสังคมของพวกนายทุนหรือกระฎุมพี (Bourgeois Society) ซึ่งมีหน้าที่ผลิตอุดมการณ์ครอบงำความคิดของชาวบ้าน ผู้ใช้แรงงาน เพื่อใช้ในการบิดเบือน อำพรางการกดขี่เอารัดเอาเปรียบของชนชั้นนายทุน เขาจึงไม่ได้มองว่าประชาสังคมเป็นเครื่องมือปลดปล่อยไปสู่ความก้าวหน้าของมนุษยชาติแต่บ่งบอกถึงความไร้อารยะของประชาสังคม รัฐทุนนิยมเองก็เป็นเครื่องมือสำคัญในการขูดรีดเอารัดเอาเปรียบผู้ใช้แรงงานมากกว่าจะเป็นตัวแทนของการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เขาจึงมองว่ารัฐไม่สามารถเป็นตัวแทนของส่วนรวมได้ ประชาคมจึงไม่ใช่ตัวแทนแห่งการศึกษา ความเจริญ ความวิวัฒนาการของผู้คนโดยรวม ปราบฏุกการณ์ทั้งประชาคม และรัฐต่างมีที่มาเดียวกัน คือการแบ่งชนชั้นและการครอบงำทางชนชั้น ซึ่ง Marx มองว่าเป็นที่มาของความเลวร้ายทั้งปวง

Antonio Gramsci มองแตกต่างจาก Marx มองว่าการต่อสู้ในปริมณฑลของความคิดภายในภาคสังคมที่เรียกว่าสังคมหรือประชาสังคมเป็นสิ่งจำเป็นในการรักษาผลประโยชน์ทางชนชั้นของแต่ละฝ่ายเอาไว้ ฝ่ายที่ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดโครงสร้างองค์กรในประชาสังคมได้ ฝ่ายนั้นก็จะมีฐานการครองอำนาจนำ (Hegemony) ซึ่งหมายถึง การยกตัวเองให้อยู่ในฐานะได้เปรียบขณะเดียวกันก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นความคิดที่ถูกต้องชอบธรรมจนมีฐานะเป็นความคิด

นำในสังคมได้ การต่อสู้ที่สำคัญ คือการต่อสู้เพื่อฐานะนำหรือทั้งครอบและนำซึ่งเกิดในประชาสังคมเป็นหลัก ประชาคมตามแนวคิดของ Gramsci ทำให้เกิดการสนทนาต่อรองอย่างมีพลวัตในระหว่างโครงสร้างส่วนบนหรืออุดมการณ์กับโครงสร้างพื้นฐานคือความสัมพันธ์ทางการผลิต แม้ว่าประชาสังคมจะเป็นพื้นที่ซึ่งรัฐใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความยินยอมหรือเพื่อครอบนำทางอุดมการณ์ แต่ปัจเจกชนก็ไม่ได้เฉยชา (Passive) ยอมรับการครองอำนาจจากรัฐด้านเดียว หากแต่จะหักล้างการครอบนำได้ เขามองประชาคมเป็นอาณาเขต (Domain) ของอุดมการณ์และวัฒนธรรมซึ่งสนับสนุนการกดขี่ของชนชั้นที่ครอบนำและรัฐทุนนิยม ในขณะที่ประชาคมเป็นพื้นที่ซึ่งรัฐใช้สร้างความชอบธรรมแต่ก็เป็นพื้นที่ของการช่วงชิงด้วย ชนชั้นที่ถูกกดขี่สามารถท้าทายอำนาจรัฐได้ ประชาสังคมจึงไม่ได้เป็นพื้นที่ของการครอบครองโดยชนชั้นเดียว การครองอำนาจนำเป็นสมบัติของชนชั้นนำ แต่ก็อาจจะกลายเป็นสมบัติของชนชั้นที่ถูกกดขี่ด้วย แต่ทุกๆ ชนชั้นก่อนที่จะยึดอำนาจรัฐจะต้องสร้างความยอมรับทางอุดมการณ์ในภาคประชาคมก่อน ลำพังการยึดอำนาจอย่างเดียวไม่เพียงพอ ประชาสังคมจะต้องเปลี่ยนรูปเป็นการปฏิบัติทั้งทางสังคม การเมืองและวัฒนธรรม ผลผลิตของประชาสังคมจึงขึ้นอยู่กับกลุ่มทางสังคมที่จะเข้าครองอำนาจนำ ทฤษฎีนี้นับได้ว่าเป็นที่มาของความสนใจเรื่องประชาคมในปัจจุบัน

3.4.6 ทฤษฎีขบวนการทางสังคมนิยมรูปแบบใหม่ (New Social Movement)

การหันมาสนใจขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนิยมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) เนื่องจากปัจจุบันนักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์เห็นว่า ขบวนการทางสังคมของประชาชนมีความสลับซับซ้อนและแตกต่างจากอดีตอย่างมาก ไม่สามารถอธิบายด้วยแนวคิด ทฤษฎีแบบเดิมทั้งแนวคิดกลุ่มผลประโยชน์ (Interest Group) หรือกลุ่มกดดัน (Pressure Group) หรือแม้แต่แนวคิดความเป็นชุมชน (Communitarian) แบบเดิม ปรัชญาการณณ์ที่เกิดขึ้นของขบวนการแบบใหม่ คือ (โอกาส ปัญญา และพิเชษฐ หนองช้าง, บรรณาธิการ, 2542)

- 1) ขบวนการเหล่านี้ มิใช่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวบนฐานของชนชั้นใดเพียงชนชั้นเดียว แต่เกิดการร่วมมือกันข้ามกลุ่ม ข้ามชนชั้น ภายใต้ยุทธศาสตร์ร่วม (แม้จะต่างอุดมการณ์) ซึ่งอาจเป็นความร่วมมือชั่วคราว หรือต่อเนื่องก็ได้
- 2) เรื่องที่เคลื่อนไหว มิใช่เรื่องแคบๆ เกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มอย่างเดียว แต่เชื่อมโยงไปถึงเรื่องของสาธารณะไม่ว่าจะเป็นระดับชุมชน ท้องถิ่น ประเทศ หรือโลก
- 3) ขบวนการเคลื่อนไหว มิได้เรียกร้องผ่านกลไกทางการเมืองที่ดำรงอยู่เนื่องจากไม่เชื่อในระบบตัวแทนและรัฐ
- 4) เป้าหมายการเรียกร้อง มิใช่เพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่ต้องการสร้างกติกากฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต โดยผ่านการสร้างวาทกรรม

เห็นได้ว่าเป้าหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนิยมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) กลับมาสนใจพื้นที่ของประชาสังคมมากขึ้น และพยายามชี้ความก้าวหน้าของภาค

ประชาชนที่ไม่ได้ต่อสู้อย่างแข็งท้อโดยการใช้กำลังกดดัน เพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่หันมาต่อสู้ทางสัญลักษณ์ในภาคประชาคมมากขึ้น เมื่อขบวนการประชาชนเชื่อมั่นในพลังของ "ประชาสังคม" ที่จะนำไปสู่การจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจ การกำหนดกติกาของสังคมใหม่ให้เกิดความเท่าเทียมและหลากหลายนั้น ความสำเร็จจึงต้องขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของประชาสังคม ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ด้วยเช่นกันว่า ขบวนการสังคมใหม่ที่เข้มแข็งกว้างขวางและหลากหลาย จะนำไปสู่การยกระดับประชาสังคมให้มีคุณภาพขึ้น

ขบวนการทางสังคมนิวแบบใหม่กำหนดจุดมุ่งหมายและข้อเรียกร้องที่สำคัญ 3 ประการคือ (Scott, A. 1990)

1) ขบวนการทางสังคมนิวมีลักษณะเชิงสังคมเป็นหลักมากกว่าจะเป็นประเด็นทางการเมือง (New Social Movement are Primary Social) กล่าวคือ ในขณะที่ขบวนการแบบเก่า (Older Movement) เช่น ขบวนการแรงงาน จะมีจุดเน้นอยู่ที่การสร้างการเมืองของพลเมือง การมีตัวแทน เพื่อการเรียกร้อง ตีรอนผลประโยชน์ โดยอาศัยกระบวนการทางการเมือง ในขณะที่ขบวนการทางสังคมนิวใหม่นั้นมีจุดเน้นอยู่ที่พื้นที่ทางวัฒนธรรม (Culture Sphere) เพื่อสร้างค่านิยมและวิถีชีวิตโดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การระดมประชาสังคมมากกว่าเรื่องสิทธิของพลเมืองและการได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองโดยตรง

2) ขบวนการทางสังคมใหม่มีตำแหน่งแห่งที่ในประชาคม (Locate within Civic Society) และจะพยายามดำเนินกิจกรรมโดยการล่อจูงรัฐ/ข้ามรัฐ ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายสำคัญอีกประการหนึ่งของขบวนการนี้ก็คือ การมุ่งพิทักษ์รักษาประชาคมจากการเข้ามาของรัฐเทคโนโลยีหรือการเข้ามายึดครองของสังคมเทคโนโลยี

3) ขบวนการทางสังคมใหม่พยายามที่จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและพัฒนาทางเลือกสำหรับวิถีชีวิต ขบวนการทางสังคมใหม่เหล่านี้มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างนวัตกรรมทางวัฒนธรรมและสร้างวิถีชีวิตแบบใหม่สำหรับทางเลือกในการดำรงชีวิต พร้อม ๆ กับทำหลายสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม สัญลักษณ์ วัฒนธรรมเดิมของสังคม

จุดมุ่งหมายและข้อเรียกร้องของขบวนการสังคมนิวใหม่นั้นสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องความเป็นอิสระ (Autonomy) และอุดมการณ์ (Ideology) กล่าวคือ ในด้านความเป็นอิสระที่ขบวนการนี้เรียกร้องได้แก่

1) ความเป็นอิสระส่วนตัว (Personal Autonomy) ที่มุ่งยกระดับจิตสำนึก (Consciousness Raising) ปลดปล่อยตัวเองให้เป็นอิสระและสำนึกในศักยภาพของตนเอง

2) ทำทฤษฎีหมายที่เป็นข้อจำกัดต่อเสรีภาพในการดำรงชีวิตเพื่อเป็นการขยายพื้นที่ทางการเมือง (Sphere) ให้มีที่ว่างเพิ่มสำหรับเสรีภาพส่วนตัวและกลุ่ม

3) ความเป็นอิสระในการต่อสู้ (Autonomy Struggles) โดยไม่ถูกรอบงำจากกลุ่มอื่นในสังคม

3.5 รูปแบบประชาคม

โอภาส ปัญญา (อ้างถึงใน โอภาส ปัญญาและพิเชษฐ์ หนองช้าง, บรรณาธิการ, 2542) ได้จำแนกรูปแบบประชาคม ดังนี้

1) ประชาคมแบบรัฐนิยม ถูกใช้มากโดยรัฐในประเทศโลกที่สาม โดยอันที่จริงเป็นการขัดกับหลักปรัชญาของประชาคม แต่ก็เป็นกรช่วงชิงวาทกรรมจากรัฐเพื่อที่จะคงรักษาสถานภาพทางอำนาจเดิมไว้ โดยการกระจายอำนาจ เปิดช่องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในระดับหนึ่ง (แต่ศูนย์กลางตัดสินใจคือรัฐ) หรือการไปจัดตั้ง "ประชาสังคม" โดยรัฐ ดังเช่น แนวคิดประชารัฐ ซึ่งเป้าหมายก็คือการเพิ่มศักยภาพของรัฐชาติในการจัดการ และรักษาสถานภาพรัฐไว้ในท่ามกลางการอ่อนแอของรัฐในกระแสโลกาภิวัตน์

2) ประชาคมแบบทุนนิยม เป็นกระแสที่ต้องลดบทบาทของรัฐในทางเศรษฐกิจและสังคมลง เช่น บทบาทด้านสวัสดิการสังคม หรือการแทรกแซงตลาดเพื่อความมั่นคง การแปรรูปกิจการของรัฐให้เป็นเอกชน เพื่อเปิดโอกาสให้กลไกตลาดและทุนทำงานอย่างอิสระเต็มที่ ประชาคมแบบนี้มุ่งเน้นการแข่งขันการเพิ่มประสิทธิภาพ เป็นประชาคมของชนชั้นกลางและนายทุน ที่ต้องการให้กลไกตลาดปลดปล่อยการควบคุมและให้พลังของตลาดควบคุมรัฐได้

3) ประชาคมแบบเสรีนิยมหรือแบบกลุ่มอาสาสมัคร เน้นความเป็น "พลเมือง" ที่มีจิตสำนึกการเมืองในสังคมประชาธิปไตย มากกว่าจะเป็นพลเมืองที่ดีของรัฐ (หรือลูกที่ดีของพ่อ) โดยให้ความสำคัญกับพลังของชนชั้นกลาง กิจกรรมอาสาสมัคร กลุ่ม สมาคมอิสระ (Free Association) ที่หลากหลาย ในวัฒนธรรมแบบเมือง มุ่งเน้นให้รัฐลดบทบาทต่อกิจกรรมสาธารณะลง แต่ก็มองรัฐในฐานะเป็นกลางคอยตอบสนองความต้องการของประชาชน

4) ประชาคมแบบชุมชนชนนิยม อันเป็นการพัฒนาจากแนวคิด "ชุมชนเข้มแข็ง" และขยายความเป็นชุมชนออกไปในวงกว้าง ประชาสังคมในทัศนะแบบชุมชนนิยมคือ สังคมที่เต็มไปด้วยชุมชนในรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลาย เน้นความร่วมมือเอื้ออาทรตามแนวคิดชุมชนนิยมมิได้ปฏิเสธรัฐโดยตรง แต่พุ่งเป้าไปที่การก่อตัวของชุมชนโดยตรง โดยละเลยกับโครงสร้างของรัฐ หรืออีกนัยหนึ่งก็ยังมีมองว่ารัฐเป็นกรรมการกลาง ที่สามารถเอื้อประโยชน์แก่ประชาชนได้

5) ประชาคมแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) เป็นเรื่องของการเคลื่อนไหวในพื้นที่การเมืองสาธารณะ ด้วยขบวนการประชาชนเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง กฎกติกา อุดมการณ์ของสังคม เช่น การต่อต้านลัทธิทุนนิยม การคัดค้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อประชาชน การแสดงสิทธิไม่เชื่อฟังรัฐ (Civic Disobedience) เป็นต้น เป้าหมายการต่อสู้มิได้เป็นการยึดอำนาจรัฐหรือเข้าไปต่อสู้ในสังคมการเมือง (Political Society) ของกลไกรัฐที่ประกอบไปด้วย รัฐสภา รัฐบาล พรรคการเมือง ศาล กฎหมาย ราชการ ดังเช่น ขบวนการเคลื่อนไหวในยุคเก่า แต่สนใจพื้นที่การเมืองสาธารณะเพื่อการเปลี่ยนแปลง และให้วาทกรรมของประชาชนได้ยึดพื้นที่กำหนดความคิดและวัฒนธรรมของสังคม

อันจะนำไปสู่การปรับสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจ (ทุน) และภาคประชาชน เสียใหม่

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2540) ได้แบ่งรูปแบบประชาคม ดังนี้

1) รูปแบบประชาคมที่มีความเป็นชุมชนของสังคมชนบท ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน อยู่ในพื้นที่ชุมชนเดียวกัน

2) รูปแบบประชาคมที่รวมไปถึงคนชั้นกลางภาคเมืองที่ไม่จำเป็นต้องมีความ สัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นเครือญาติหรือเป็น แบบคั่นหน้า (Face to Face Relationship) แต่เป็นความผูกพัน (Bond) ของผู้คนที่หลากหลายต่อกันบนฐาน แห่งความร่วมมือและการแสวงหาการมีส่วนร่วม และ ด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมือง หรือ Citizenship

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (แหล่งที่มา <http://www.tu-mpe.com/nakarin.doc>) ได้แบ่งรูปแบบประชาคม ดังนี้

1) แบบปฐมภูมิ ซึ่งรวมตัวกันโดยสายโลหิต ความเป็นเครือญาติ เป็นกลุ่มที่สมาชิกไม่มีสิทธิ์เลือก บางครั้งแม้จะไม่ชอบหน้าญาติบางคนก็ต้องรวมกลุ่ม ทั้งนี้ รวมไปถึงกลุ่มท้องถิ่นเกิด/อยู่อาศัย และกลุ่มสถาบัน

2) แบบทุติยภูมิ เป็นการรวมกันเพื่อประโยชน์เฉพาะของกลุ่มที่มาจากอาชีพเดียวกัน โดยการวางแนวทางปฏิบัติที่ควบคุมกันเอง เพื่อบรรลุผลร่วมกัน เช่น การควบคุมจริยธรรมของแพทย์ ทนายความ หรือการขอเพิ่มค่าจ้างและสวัสดิการของผู้ใช้แรงงาน และ

3) แบบตติยภูมิ เป็นการรวมกลุ่มของคนแปลกหน้าโดยสมัครใจ โดยเงื่อนไขของอุดมการณ์ ความเชื่อ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ เช่น กลุ่มต่อต้านนิวเคลียร์ กลุ่มพิทักษ์สิทธิคนด่า กลุ่มรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ กลุ่มส่งเสริมการกระจายอำนาจ และกลุ่มอนุรักษ์สัตว์ เป็นต้น

แหล่งที่มาจากหมายเหตุทางความคิด เรื่อง สิ่งที "ประชาคม" ไม่ควรมองข้าม" (<http://www.thaitopic.com/mag/soc/civilnotsee.htm>) ได้แบ่งรูปแบบประชาคม ดังนี้

1) รูปแบบที่เกิดจากการจัดตั้งของหน่วยราชการ เช่น ประชาคมจังหวัด ประชาคมตำบล ที่สมาชิกส่วนใหญ่ก็คือ ข้าราชการท้องถิ่น (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบล) นั่นเอง

2) รูปแบบที่พัฒนามาจากกลุ่ม NGOs เช่น กลุ่มประชาคมเพื่อธุรกิจชุมชน (บางจาก) ประชาสังคมท้องถิ่น ประชาคมสายอาชีพต่างๆ

เมื่อนำพื้นที่มาเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง สามารถแบ่งประชาคมได้ดังนี้

1) ประชาคมจังหวัด เป็นการประสานคนฉลาดและมีความรู้ความสามารถในจังหวัดมารวมมือกัน โดยเห็นความสำคัญและให้บทบาทนักวิชาการ นักธุรกิจ นักพัฒนา ผู้นำชุมชน ข้าราชการ คนเก่าคนแก่ของจังหวัด คนที่มีบารมี ทำประโยชน์ต่อจังหวัดของเขา ก่อให้เกิดพลังใน

การพัฒนามากขึ้น โดยสร้างเวทีแห่งความร่วมมือขึ้นมา และสร้างปัญญาและความรักขึ้นเป็นอำนาจที่แท้จริงในการสร้างความเจริญแก่สังคม (พิทยา ว่องกุล, 2541)

2) ประชาคมอำเภอ และระดับตำบล คือ การรวมกลุ่มของบุคคล ขององค์กรต่างๆ ในอำเภอและตำบลที่มีจิตสำนึกการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของอำเภอและตำบลร่วมกัน มีการเรียนรู้ และปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาาร่วมกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน สังคมเข้มแข็ง

3.6 ลักษณะของประชาคม

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543) กล่าวว่ากระบวนการประชาคมมีลักษณะเด่นเฉพาะตัว 3 ประการ ดังนี้

- 1) เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคน
- 2) มีวัตถุประสงค์เพื่อมีบทบาทในการจัดการแก้ไขปัญหาของสังคม และส่งเสริมการปกครองการบริหารที่ดี
- 3) มีอิสระปราศจากการควบคุมบังคับจากภาครัฐ แต่อาจได้รับการสนับสนุนจากรัฐ
 - อนุชาติ พวงสำลี (อ้างถึงใน อนุชาติ พวงสำลี และกฤติยา อาชวนิจกุล, 2542) ได้อธิบายลักษณะของประชาคมว่าความเป็นประชาคมอาจพิจารณาได้จากลักษณะสำคัญ ดังนี้
 - 1) ความหลากหลาย ความหลากหลายทางสังคมอาจเป็นไปได้ในหลายลักษณะ คือ
 - 1.1) ความหลากหลายของการรวมตัว ระดับของการรวมตัวของคนในสังคมนั้นอาจมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไปตามระดับความพร้อมหรือลักษณะของกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน ตั้งแต่การเป็นกลุ่ม ชมรม องค์กร สมาคม เป็นต้น
 - 1.2) ความหลากหลายเชิงพื้นที่ ลักษณะการรวมตัวอาจยึดพื้นที่หรือ อาณาบริเวณเป็นขอบเขตของการรวมตัวกัน เช่น กลุ่มจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ชุมชนศูนย์
 - 1.3) ความหลากหลายในรูปแบบกิจกรรม กิจกรรมที่ทำก็อาจแยกแยะออกมากมายตามลักษณะของรูปแบบและความถนัดของกลุ่มองค์กรนั้น ๆ อาทิ กลุ่มที่ให้ความสนใจในเชิงการณรงค์เผยแพร่ กิจกรรมเฉพาะด้านการแสดง กิจกรรมเฉพาะด้านการพัฒนาชุมชน เป็นต้น แต่ในหลายองค์กรนั้น ก็มักผสมผสานกิจกรรมหลายๆ ด้านเข้าด้วยกัน ตามความเหมาะสมและความถนัดของตน
 - 1.4) ความหลากหลายในเชิงประเด็นความสนใจ ปัญหา ความสนใจย่อมก่อให้เกิดความหลากหลายของการรวมตัว อาทิ กลุ่มที่ให้ความสนใจด้านสังคมสงเคราะห์ การออมทรัพย์
 - 1.5) ความหลากหลายของกลุ่มคนที่มารวมตัวกัน เช่น วัย อายุ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ การศึกษา เป็นต้น

2) ความเป็นชุมชน ในความหมายของประชาคม อาจครอบคลุมความหมายที่กว้างถึงอาณาบริเวณหรือบริบทขนาดใหญ่ ที่สามารถเชื่อมโยงติดต่อถึงกันในทางใดทางหนึ่ง หรือพิจารณาถึงความเป็นชุมชนในกลุ่มองค์กรเล็กๆ ที่รวมตัวกันด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ และหรือผลประโยชน์ร่วมกัน ความเป็นชุมชนจะต้องคำนึงให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของแต่ละสังคม

3) บนสำนึกสาธารณะ หรือจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม (Public Consciousness) นั้นเป็นคุณลักษณะที่สำคัญและมีความหมายเป็นอย่างยิ่งในประชาคม ดังได้กล่าวไปแล้วว่าลักษณะที่สำคัญของความเป็นประชาสังคม คือ ความหลากหลายของกลุ่มองค์กรในสังคม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มองค์กรในลักษณะ Self-Interest Group, Public-Interest Group, Pressure Group, Volunteer Group ต่างๆ ก็ตาม แต่สิ่งที่พบเห็นอยู่ก็คือ เรามีองค์กร “ประชาคม” ในความหมายนี้มากมายในสังคมไทย แต่ส่วนมากกลุ่มองค์กรเหล่านี้มักไม่มีความเข้มแข็ง ไม่มีพลังเพียงพอที่จะช่วยผลักดันแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคม

“รัฐที่แข็งตัว” และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาได้ส่งผลให้เกิดการบั่นทอนศักยภาพ ความสามารถและมองไม่เห็นพลังของตนเองที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆ ของตนเองและสังคม เฝ้ารอคอยให้ผู้อื่นแก้ปัญหาให้กับตน โดยนัยนี้คือ ทำอย่างไรให้ประชาชนเกิดสำนึกแห่งความเป็นพลเมือง (Citizenship) สำนึกถึงพลังของตนเองว่าจะสามารถร่วมแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคมได้ ดังนั้นภารกิจที่สำคัญตรงนี้จึงอยู่ที่การผลักดันให้เกิดกลุ่มสนใจในทางสาธารณะ (Public-Interest Group) ขึ้นมาเรื่อยๆ และสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งเพื่อเป็นพลังทางสังคม (Social Energy) ข้อคำนึงในทางยุทธศาสตร์อยู่ที่ว่าจะทำอย่างไรให้เกิดกลุ่มสนใจทางสาธารณะที่มีความเข้มแข็งขึ้นมาเรื่อยๆ ในสังคมคงต้องให้ความสำคัญกับเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสังคม (Civic Education) และการสร้างสำนึกในทางสาธารณะ (Public Consciousness) หรือ (Private for Public) ของคนในสังคมให้มีขึ้นอย่างกว้างขวางมากมาย

4) เกิดกิจกรรมและความต่อเนื่อง มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน หรือเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ บนพื้นฐานของกระบวนการกลุ่มที่หลากหลายรวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีความรัก ความเอื้ออาทร และสมานฉันท์ร่วมกันนั้น คงจะไม่เพียงพอ หากไม่สามารถผลักดันให้เกิดการกระทำหรือกิจกรรมร่วมกัน ความหมายของความเป็นประชาสังคมที่สำคัญคือ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันหรือการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) ยิ่งในสังคมที่มีพลวัตสูงในปัจจุบันยิ่งต้องอาศัยนวัตกรรมใหม่ๆ ทางสังคมที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้อย่างรวดเร็ว สำนึกสาธารณะนั้นเป็นนามธรรมที่ไม่สามารถบังคับให้เกิดขึ้นได้ในบุคคลใดๆ หากปราศจากการเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติการร่วมกันที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม ตลอดจนการพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่องของกิจกรรมและการเรียนรู้นั้นย่อมจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของ “ประชาคม” ในอีกด้านหนึ่ง

5) ด้านเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร ต้องมีระบบการจัดการที่ดี มีระบบการสื่อสาร แลกเปลี่ยน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน กลุ่มประชาคมที่ยั่งยืนและมีความหมายย่อมต้องมีระบบการจัดการที่ดีมีระบบการสื่อสารแลกเปลี่ยนตลอดจนการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (Communication and Network) ประสบการณ์ของการเรียนรู้บนพื้นที่ที่หลากหลายบนกิจกรรมที่หลากหลาย คือพลังสร้างสรรค์ที่จะนำพาสังคมไปข้างหน้าร่วมกันอย่างสันติ "พลังที่สาม" จะมีความเข้มแข็งได้ย่อมเกิดจากการยึดโยงความสามารถและพลังย่อยๆ ในแต่ละส่วนของสังคมเข้ามาเชื่อมต่อประสานกันเป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งมีพลัง

6) ประชาคม มีลักษณะเป็นขบวนการที่มีชีวิต มีการเคลื่อนไหว และอาจจะมิใช่ระบบหรือขั้นตอน จึงถือว่าเป็นประชาคม มิใช่จบเพียงขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง

3.7 องค์ประกอบของประชาคม

Bratton (1994) ได้แจงรายละเอียดขององค์ประกอบประชาคม 3 องค์ประกอบ ดังนี้

1) ค่านิยมและบรรทัดฐานของชุมชน (Norm of Civic Community) ที่สำคัญที่สุดคือ ความไว้วางใจและเชื่อถือกัน ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความอดทน อดกลั้นต่อความขัดแย้ง และการเปิดกว้างยอมรับในความแตกต่างหลากหลาย

2) โครงสร้างองค์กรประชาคม (Structures of Associational Life) หมายถึง กลุ่มทางสังคมหรือองค์กรที่รองรับการคบหาสมาคมและเอื้ออำนวยต่อการแสดงออกทางสังคมของบุคคล รูปแบบขององค์กรที่พบบ่อยที่สุดคือ องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์และองค์กรอาสาสมัครต่างๆ องค์กรเหล่านี้จะเป็นองค์กรระดับใดก็ตามหรือมีความสนใจเฉพาะด้านใดก็ตามล้วนแต่เพิ่มความหลากหลายและเสริมภาคประชาคมให้เข้มแข็งขึ้น

3) เครือข่ายการสื่อสารสาธารณะ (Network of Public Communication) การสื่อสารสาธารณะช่วยให้มีการพูดคุย ถกเถียงและแลกเปลี่ยนความเห็น การผูกขาดสื่อมวลชนไม่ว่าจะโดยรัฐหรือเอกชนก็ตามเป็นเงื่อนไขที่ไม่เกื้อกูลต่อการเติบโตของประชาคม

ธีรยุทธ บุญมี (2540) ได้เสนอว่า การก่อตัวของ "ประชาคม" หรือสังคมเข้มแข็งจะต้องมีองค์ประกอบ 4 ส่วน ดังนี้

1) การเกิดจิตสำนึกสังคม เกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตสังคม ซึ่งทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกันที่จะต้องแก้ไขปัญหา และทุกคนก็มีสิทธิเรียกร้องเพื่อให้ส่วนรวมดีขึ้น

2) การเกิดขององค์กรสังคม การเกิดกลุ่มองค์กรทางเศรษฐกิจ สังคมต่างๆ ที่มีจิตสำนึกในการดูแลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

3) การเกิดอุดมการณ์ร่วมของสังคม การก่อรูปของอุดมการณ์ร่วมของสังคม เมื่อจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น กลุ่มต่างๆ มีมากขึ้น และเกิดอุดมการณ์ที่ยึดเหนี่ยวผูกพันกับสังคมให้เป็นสังคมที่เข้มแข็งและมีคุณธรรม (Ideology of Civil Society)

4) การตกผลึกเป็นสถาบันของอุดมการณ์สังคมและกลุ่มองค์กรต่างๆ จะเกิดเมื่ออุดมการณ์แห่งสังคมเข้มแข็งตกผลึกเป็นเสมือนสถาบันที่ทุกคนยอมรับเป็นกฎเกณฑ์แห่งชีวิต เป็นแรงขับเคลื่อนให้สังคมก้าวหน้าไป

สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ (2540) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบประชาสังคม กิจกรรมหรือกระบวนการที่เรียกว่าเป็นประชาคมได้นั้นจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วน คือ

1) จิตสำนึกประชาคม (Civic Consciousness) เป็นความคิดและการยอมรับในเรื่องการรวมตัวกันอย่างอิสระ ด้วยความรัก ความเอื้ออาทร การยอมรับในความคิดเห็นของกันและกันในอันที่จะเรียนรู้ร่วมกัน หรือแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่

2) โครงสร้างองค์กรประชาคม (Civic Organization) เป็นการรวมกลุ่ม ซึ่งอาจเป็นองค์กรที่เป็นทางการ หรือไม่เป็นทางการก็ได้ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเฉพาะคราวเฉพาะเรื่องหรือต่อเนื่องก็ได้ สมาชิกอาจจะเป็นบุคคลในภาครัฐ ภาคธุรกิจหรือประชาชน หรือรวมกันอยู่ก็ได้ ไม่จำกัดจำนวนสมาชิก เช่น มูลนิธิ สมาคม ชมรม สมาพันธ์ สหพันธ์ ชุมชน สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ แต่ประเด็นสำคัญคือ การรวมกลุ่มต้องมีจิตสำนึกประชาคมครบถ้วน

3) เครือข่ายประชาคม (Civic Network) หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการซึ่งเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์กรประชาคมต่างๆ เข้าด้วยกัน ปัจจัยสำคัญของเครือข่ายประชาคม คือระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการสัมพันธ์กันด้วยความสมานฉันท์ เครือข่ายประชาคมจะเป็นสิ่งที่ช่วยรวมพลังแห่งจิตสำนึกของสมาชิกและองค์กรประชาสังคมต่างๆ ให้เกิดเป็น "อำนาจที่สาม" ที่มีความเข้มแข็งในสังคมขึ้นมา

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (แหล่งที่มา <http://advisor.anamai.moph.go.th/health45/topic15.html>) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของกระบวนการประชาคม ดังนี้

1) โครงสร้างชีวิตชุมชน (Structure of Association) เป็นโครงสร้างที่ทุกคนมารวมกันใช้ชีวิตสาธารณะร่วมกัน เช่น งานบุญในหมู่บ้านชนบท การทำบุญแห่เทียน การลงแขกทำงานใช้แรงงานร่วมกัน

2) ค่านิยมประชาคม (Norm of Communication) การที่จะสร้างเครือข่ายนั้น นอกเหนือจากมีโครงสร้างที่ผู้คนเกาะกลุ่มกันแล้ว ยังต้องมีทุนทางด้านค่านิยมด้วย คือ ความไว้วางใจ (Trust) ถ้าใครสามารถสร้างความไว้วางใจ ในเครือข่ายภาคีของตน ได้มากกว่า คนนั้นก็สามรถระดมพลังสังคม มาร่วมงานกันได้มากกว่า

3) เครือข่ายการสื่อสาร (Network of Communication) เป็นโครงสร้างที่เอื้อให้ผู้คนมีโอกาสนำเสนอ พูดคุยถึงปัญหาร่วมกัน ทั้งที่เป็นทางการ หรือไม่เป็นทางการ การสื่อสารเป็นจรรยาบรรณของการสร้างเครือข่าย

4) เครือข่ายที่ประสบความสำเร็จ และยั่งยืน จะใช้เวลามากกว่า 10 ปี ในการพัฒนา เพราะต้องมีการบ่มเพาะ และให้เวลาเพื่อความสำเร็จ

5) การสร้างความสัมพันธ์บนความไม่เป็นทางการ เพราะการทำงานที่ไม่เป็นทางการ แต่อยู่บนความไว้นับถือใจกัน เกิดฉันทะที่จะทำ ทำงานแล้วเกิดปิติ และมีความยั่งยืน

มูลนิธิพัฒนาไท และคณะ (2545) แหล่งที่มา pattanathai.nesdb.go.th กล่าวถึง องค์ประกอบที่ทำให้ประชาสังคมมีความยั่งยืนและมีความหมายย่อมต้องมีระบบการจัดการที่ดี มีระบบการสื่อสารแลกเปลี่ยน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (Communication and Network) ประสบการณ์ของการเรียนรู้บนพื้นที่ที่หลากหลายบนกิจกรรมที่ หลากหลายคือพลังสร้างสรรค์ที่จะนำพาสังคมไปข้างหน้าร่วมกันอย่างสันติ “พลังที่สาม” จะ มีความเข้มแข็งได้ยอมเกิดจากการยึดโยงความสามารถและพลังย่อย ๆ ในแต่ละส่วนของสังคม เข้ามาเชื่อมต่อประสานกันเป็น สังคมที่มีความเข้มแข็งมีพลัง อาจแยกแยะเพื่อพิจารณาระดับของกระบวนการทางประชาสังคม ได้ ใน 2 รูปแบบ

1) รูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวของสังคม (Movement) เป็นความสัมพันธ์ร่วมของคน ทั้งสังคม ซึ่งคงต้องมีองค์ประกอบดังกล่าวมาแล้วในข้างต้น ขบวนการเคลื่อนไหวในระดับสังคมนั้น จะเป็นขบวนการที่มีความสำคัญมากขึ้นในอนาคต เนื่องจากเป็นกลุ่มพลังนอกโครงสร้างทางการเมืองและรัฐ ที่ปลอดจากการใช้อำนาจอันไม่ชอบธรรม เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว และเป็นอาณาบริเวณที่มีได้ถูกจำกัดด้วยความเป็น รัฐ หรือ เอกชน หากแต่เป็นขบวนการทางสังคมที่มี ผลประโยชน์ของสาธารณะเป็นที่ตั้ง ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นประเด็นที่ข้องเกี่ยวกับ “ชีวิตด้านลึก” เช่น สุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2) รูปแบบระดับกลุ่มองค์กร (Static) เป็นลักษณะการรวมตัวระดับกลุ่มองค์กรที่ไม่ได้มี บทบาทเคลื่อนไหวระดับสังคมใหญ่ หากแต่มีลักษณะบางประการ อาทิ ความเป็นประชาคม หรือ ชุมชน มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง และอาจจะขยับจากผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มสู่จิตสำนึก สาธารณะมากขึ้น

ในส่วนขององค์ประกอบนี้เป็นการนำเสนอภายใต้ประสบการณ์การทำงานชุดหนึ่งและ ภาพของสังคมอุดมคติ ซึ่งพอจะรวบรวมเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1) มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ความเป็นกลุ่ม องค์กรที่มีสำนึกต่อสาธารณะนั้น มีความจำเป็น อย่างยิ่ง ที่คนในองค์กร หรือ กลุ่มประชาสังคม จะต้องมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน รู้และเข้าใจ ร่วมกัน ถึงทิศทางข้างหน้าที่จะไปด้วยกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ดังนั้นการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน ของ กลุ่มคนในประชาสังคมจึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น หากมีเช่นนั้นแล้วประชาสังคมจะไม่มีพลัง ไร้ซึ่ง ทิศทางและเป้าหมายที่จะก้าวไปด้วยกัน

การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน มิใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นได้อย่างง่ายดายในสุญญากาศ แต่จะต้อง อาศัยการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงข้างหน้า อย่าง ถ่องแท้ พร้อม ๆ ไปด้วยกับการปฏิบัติภารกิจจริงยิ่งในภาวะที่สถานการณ์โลกมีความสลับซับซ้อน เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ยิ่งต้องการความคิดเท่าทันการปรับเปลี่ยนกระบวนการคิดและสร้างวิธี คิด

เพื่อแสวงหาทางเลือกใหม่ๆ นั้น จะมีความสำคัญอย่างสูงที่จะสร้างให้เกิดวิสัยทัศน์และการเรียนรู้ที่กว้างไกล

2) มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ด้วยองค์ประกอบของประชาคมที่มีความหลากหลาย ชับซ้อน และการร่วมสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องนั้น การมีส่วนร่วมของทุกคนทุกฝ่ายย่อมเป็นเงื่อนไขให้เกิดการรับรู้ ตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นร่วมกัน

3) มีความเป็นธรรมชาติที่มีใช้การแต่งตั้งจัดตั้ง ด้วยความเป็นองค์กรของสังคมที่อยู่ นอกเหนือ จากการควบคุมของอำนาจรัฐ ประชาคมจึงต้องเกิดขึ้นบนเงื่อนไขของสำนึกที่จะดำเนิน กิจกรรมร่วมกัน บนพื้นฐานของการเติบโตไปอย่างเป็นธรรมชาติ การจัดตั้งหรือแต่งตั้งโดยกลไก อำนาจรัฐย่อมทำให้องค์กรและการดำเนินกิจกรรมขาดความเป็นอิสระ และในที่สุดจะขาดความ ยั่งยืนต่อเนื่อง หรือกล่าวในอีกด้านหนึ่ง การเกิดและเติบโตขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติย่อมจะเป็น เครื่อง พิสูจน์ถึงระดับแห่งสำนึกของความเป็นพลเมือง (Civic Consciousness) ว่าจะสามารถ แสดง ศักยภาพในการร่วมแก้ปัญหาที่ซับซ้อนของชุมชนหรือท้องถิ่นได้มากน้อยเพียงใด

4) มีความรัก ความเอื้ออาทร สมานฉันท์ การรวมกลุ่มของประชาคมบนพื้นฐานที่ หลากหลายนั้นจำเป็นต้องสร้างขึ้นบนฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และสามัคคี ความแตกต่างย่อมเกิดขึ้นได้ ความแตกต่างเป็นสิ่งดีและมีจำเป็นต้องนำไปสู่ความแตกแยกเสมอ ไป ดังนั้นเงื่อนไขแห่งความรักสมานฉันท์จะเป็นส่วนเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง

5) มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้ จินตนาการเป็นพลังของ มนุษย์ที่จะดำรงอยู่ในสังคมอย่างสร้างสรรค์มีศักดิ์ศรี แต่จินตนาการอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ ต้อง อาศัยสติปัญญาความรู้ในการแก้ปัญหาและการกำหนดทิศทางข้างหน้า ดังนั้น ประชาคมจะ ต้อง สร้างและสะสมองค์ความรู้ที่สามารถปรับใช้และเรียนรู้เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา และที่สำคัญ กลุ่ม ประชาสังคมจะต้องมีศักยภาพและความสามารถพอที่จะแสวงหาความรู้อีกด้วย ดังนั้นการ มีองค์ ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งของ ความเป็นประชาคม

6) มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน องค์ประกอบของการเรียนรู้ ร่วมกันของคนในสังคมจะช่วยสร้างให้เกิดพลัง “เกิดปัญญาหมู่” “เกิดใจหมู่” องค์ประกอบที่เป็น เงื่อนไขที่จะสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับพลังที่สามหรือชุมชนสังคมนั้น ก็คือเงื่อนไขแห่งการ เรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม อย่างไรก็ตาม การก่อให้เกิด การเรียนรู้ร่วมกัน จำเป็นที่ จะต้องอาศัยเทคนิควิธีการมากมายหลากหลายและสอดคล้องกับ บริบทของแต่ละพื้นที่ แต่ละกลุ่ม ซึ่งจะต้องคิดค้นร่วมกัน

7) มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่องหรือเป็นเครือข่ายความร่วมมือ การสื่อสารเพื่อ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นความจำเป็นที่จะทำให้ประชาคมมีความเติบโตและขยายตัวออกอย่าง มั่นคง ระบบการสื่อสารของประชาคมมิใช่เรื่องง่ายเนื่องจากมิใช่องค์กรสั่งการในแนวดิ่ง แต่เป็นการ

สื่อสารในแนวราบ ดังนั้น การคิดค้นรูปแบบใหม่ ๆ การเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือต่างๆ นับเป็นแนวทางสำคัญเพื่อการสื่อสาร นอกจากนี้ความร่วมมือกับสื่อสารมวลชนและการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับสถาบันสื่อมวลชนทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่นย่อมจะเป็นวิธีการสื่อสารของประชาคมที่สำคัญ

8) มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ การสร้างประชาสังคมจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ดีการจัดการที่ดีนี้ต้องดีทั้งองค์กร ระบบ และประสิทธิภาพของทั้งคนและองค์กร

ลักษณะและองค์ประกอบดังกล่าว เป็นการตีความ ขยายความ จากแง่มุมของความหมายต่างๆ ดังกล่าวแล้วในตอนต้น ประกอบกับการศึกษาในเชิงรูปธรรมของขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่ต่างๆ อย่างไรก็ดี ลักษณะและองค์ประกอบเหล่านี้ คงเป็นเพียงแนวทางสำหรับการคิด แลกเปลี่ยน และหรือเลือกใช้ตามบริบทและสถานการณ์ของแต่ละพื้นที่แต่ละองค์กร เงื่อนไขที่จำเป็น (Necessary Condition) ของบางพื้นที่ บางองค์กร อาจเป็นเพียง แค่เงื่อนไขที่เพียงพอ (Sufficient Condition) ในบางพื้นที่หรือบางองค์กรก็ได้ตามความเหมาะสม ดังนั้น ในกระบวนการศึกษาด้านประชาคม ก็คงจะต้องคิดค้นถึงมาตรการและแนวทางในการ ติดตาม ตรวจสอบ ชีววัด ความเป็นประชาคมอย่างต่อเนื่องต่อไป

3.8 กระบวนการประชาคม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปความหมายของคำว่า กระบวนการคือ การดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับหรือความเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างเป็นลำดับขั้นตอน และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ โดยการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมกระบวนการประชาคมจากแนวคิดและประสบการณ์การทำงานของนักวิจัย นักพัฒนาและนักวิชาการที่หลากหลายที่ได้กล่าวถึง กระบวนการประชาคม ซึ่งเป็นขั้นตอนหรือการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างเป็นลำดับของประชาคมที่จะดำเนินการพัฒนาหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น สามารถนำเสนอดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์กระบวนการประชาคม

แหล่งที่มา	กระบวนการประชาคม
Putnam (1993)	กระบวนการประชาคมที่เกิดขึ้น มีดังนี้ 1. การรวมตัวกันในรูปของกลุ่ม ชมรม สหกรณ์ สมาคม หรือองค์กรต่างๆ 2. กระบวนการสร้างค่านิยมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคม
วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540)	กระบวนการสร้างเครือข่าย มีดังนี้ 1. กระบวนการเรียนรู้ในเครือข่าย 2. กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และจัดกิจกรรม

แหล่งที่มา	กระบวนการประชาคม
	3. กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ โดยเริ่มจากการสร้างผู้นำ การขยายและการเชื่อมประสานการรวมกลุ่มให้เกิดองค์กรที่ เข้มแข็งการร่วมกันแก้ปัญหาการพัฒนาฐานความรู้เดิม การสร้างองค์ความรู้ใหม่เชื่อมโยงภูมิปัญญาเดิมและวิทยาการสมัยใหม่ 4. กระบวนการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง 5. กระบวนการพัฒนาศักยภาพของสมาชิก 6. การขยายพื้นที่เครือข่าย
กาสัก เตชะชั้นหมาก (2541)	กระบวนการพัฒนาประชาคมมีดังนี้ 1. การสร้างข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกประชาคม 2. การสร้างเครือข่ายเครือข่ายเครือข่ายภาคีสมาชิกทั้งในแนวตั้งและแนวนอน 3. การจัดโครงสร้างการบริหารให้สอดคล้องกับชีวิตวัฒนธรรมจนสร้างจิตสำนึกและความมั่นใจในการดำเนินงาน
สถาบันพัฒนาสื่แยกอินโดจีน (ส.พ.อ.) (2541)	กระบวนการประชาคมมีดังนี้ 1. จัดทำแผนที่ศักยภาพ (Social Mapping) 2. การพัฒนากลุ่มแกนประสานงานเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัด 3. การค้นหาและพัฒนาศักยภาพแกนนำพัฒนาสังคมประจำท้องถิ่น 4. การก่อตั้งองค์กรและเครือข่าย 5. การพัฒนาองค์กร 6. การทำงานแบบพหุภาคี เอาชุมชนเป็นศูนย์กลาง
กิติพร ศรีวงศ์ชัย (2542) อ้างถึงใน พงษ์ยุทธ สีฟ้า , 2547)	กระบวนการประชาคมมีกระบวนการที่สำคัญ คือ กระบวนการติดต่อสื่อสาร เช่น การมีเวทีพูดคุย มีการประชุมของประชาคม ซึ่งเป็นแบบทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้
จิรวรรณ หัสโรค์ และคณะ (2542)	กระบวนการประชาคม มีดังนี้ 1. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของประชาคม เช่น จัดการประชุม สัมมนา การศึกษาดูงาน 2. การวางแผนอย่างมีส่วนร่วม 3. กระบวนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเครือข่าย 4. กระบวนการควบคุม ติดตาม ประเมินผลการพัฒนา
เวทินี สตะเวทิน (2542)	กระบวนการประชาคมในบางลำพู มี 4 ระยะ คือ 1) ระยะการเรียนรู้ 2) ระยะปรับกระบวนการ 3) ระยะเผชิญปัญหา 4) ระยะแสวงหาทางออก โดยมีกิจกรรมเชิงรุก ดังนี้ 1. กลไกในการติดต่อสื่อสารภายในแกนนำประชาคม ได้แก่ การปลูก ระดมสมอง การไปมาหาสู่กัน การพูดคุยโดยบังเอิญ 2. กลไกการสื่อสารระหว่างแกนนำประชาคมกับประชาชน ได้แก่การ

แหล่งที่มา	กระบวนการประชาคม
	<p>ติดประกาศตามชุมชน โบปลิ้ว รถกระจายเสียง สื่อมวลชน การประชุมกลุ่มย่อย การพูดคุยระหว่างแกนนำริเริ่มกับเจ้าของธุรกิจ</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. กลไกกรรมการชุมชน เสียงสะท้อนจากชุมชน 4. กลไกการสื่อสารระหว่างแกนนำกับบุคคลภายนอก
<p>สัมพันธ์ เดชะอริก และคณะ (2542) แหล่งที่มา www.rakbankerd.com</p>	<p>ประชาคมตำบลเข้มแข็ง หนองแจ้งใหญ่ นครราชสีมา มีกระบวนการประชาคม ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การวิเคราะห์ปัญหาและนำมาจัดหมวดหมู่ 2. กำหนดวิสัยทัศน์และจัดทำกระบวนการรวมพลังของชุมชน 3. วางแผนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม 4. การบริหารจัดการที่ชี้วัดถึงความเข้มแข็งของประชาคม 5. สร้างระบบการควบคุม ติดตามความก้าวหน้า 6. ประชาสัมพันธ์
<p>ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543)</p>	<p>กระบวนการประชาคมจังหวัด มีดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การศึกษาเรียนรู้ประวัติการพัฒนาของจังหวัด 2. การหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนา 3. สร้างเครือข่ายความร่วมมือของหลายฝ่ายในจังหวัด 4. ระดมทรัพยากรทั้งที่เป็นความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และเงินทุนเพื่อให้การสนับสนุนกิจกรรมและกระบวนการร่วมคิดร่วมทำที่ประชาคมในจังหวัดต่างๆ ดำเนินการ
<p>วิชาการ เต็มเหมือนวงศ์ (2543)</p>	<p>กระบวนการประชาคม ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นองค์กรประชาชน 2. มีการสร้างจิตสำนึกในการทำงานสาธารณะและพร้อมที่จะเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน 3. กระบวนการสื่อสารสู่บุคคลภายนอก
<p>สนั่น คระรัมย์ (2543)</p>	<p>กระบวนการประชาคมแบ่งออกเป็น 2 ส่วน</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การพัฒนาประชาคมสุขภาพ มีการให้ความรู้ประชาชนอย่างต่อเนื่อง มีการสร้างเครือข่าย การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเทคโนโลยี การสร้างกิจกรรมการพัฒนาที่ต่อเนื่องและการประเมินผลการดำเนินงาน 2. กระบวนการประชาคมสุขภาพ ประกอบด้วย การสำรวจปัญหาของชุมชน การประชุมอย่างต่อเนื่อง การวางแผนร่วมกัน การสร้างเครือข่าย การระดมทุน การมีหลักประกันสุขภาพ การสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบล การรับทราบข้อมูลการพัฒนา การพึ่งตนเองของชุมชนและการประเมินผลการพัฒนา

แหล่งที่มา	กระบวนการประชาคม
เสรี สุวรรณเพชร และคณะ (2545)	<p>กระบวนการประชาคม มีดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การจัดเวทีประชาคมเพื่อเรียนรู้กระบวนการปฏิรูปการศึกษา 2. การสร้างกลไกการศึกษาโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตามบทบาทหน้าที่ 3. การสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียน
พงษ์ยุทธ สีฟ้า (2547)	<p>กระบวนการประชาคม มีกระบวนการดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การก่อตัวของกลุ่มสมาชิก 2. การดำเนินงานเป็นเครือข่ายความร่วมมือ 3. กระบวนการบริหารจัดการองค์กร 4. กระบวนการตรวจสอบ
Noriyaki Suzuki and Keeratiporn Sritanyarat (2005)	<p>กระบวนการประชาสังคม มีดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การริเริ่มร่วมกันของชาวบ้าน และการจัดตั้งองค์กร 2. การทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) 3. การเชื่อมโยงเครือข่าย 4. การสร้างจิตสำนึกร่วมกัน 5. การลงมือปฏิบัติจริง
สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (2548)	<p>1. ประชาคมนำกับระบบสุขภาพของคนล้านนา มีกระบวนการประชาคม ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.1 การรวมตัวของกลุ่มคนที่มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม 1.2 การดำเนินการสร้างสุขภาวะเพื่อเด็กและเยาวชน โดยอาศัยยุทธศาสตร์สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขาของหมอประเวศ วะสี 1.3 การบริหารจัดการที่ทำให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการทำงานอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน 1.4 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ร่วมกันทำเวทีสมัชชาสุขภาพ 1.5 สร้างความรู้ความเข้าใจ และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้าร่วม 1.6 การนำเวทีสมัชชาสุขภาพจังหวัดเป็นเวทีผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบายสู่ผู้มีอำนาจตัดสินใจ <p>2. ประชาคมสุขภาพจังหวัดมหาสารคาม มีกระบวนการประชาคม ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 2.1 ประสานงานระหว่างองค์กรเครือข่าย 2.2 การนำ "แนวคิดและระเบียบวิธีทางวิชาการ" มาใช้ในกระบวนการสมัชชาสุขภาพ 2.3 กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหาข้อสรุปการดำเนินงาน

แหล่งที่มา	กระบวนการประชาคม
	<p>3. ประชาคมด้านสุขภาพจังหวัดนครศรีธรรมราชในขบวนการขับเคลื่อนเพื่อการปฏิรูประบบสุขภาพ มีกระบวนการประชาคมดังนี้</p> <p>3.1 การร่วมวางแผนยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนงานสร้างสุขภาพจังหวัด</p> <p>3.2 จัดเวทีสมัชชาสุขภาพระดับพื้นที่ และนำเสนอสิ่งดีดีของเครือข่าย</p> <p>3.3 นำข้อเสนอที่ได้เข้าสู่ระบบการรับรองมาตรฐานร่วมกับภาครัฐ</p> <p>3.4 สร้างกลไกการตรวจสอบ ควบคุมกำกับและพิทักษ์สิทธิของผู้บริโภคในรูปเครือข่าย</p>
<p>กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2549)</p>	<p>ประชาคมทับเที่ยง จังหวัดตรังมีพัฒนาการของประชาคม ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ระยะแรก ช่วงก่อรูปรวมตัว คือขั้นรวมกลุ่มของบุคคลหรือมีความต้องการร่วมกัน แล้วจึงนำไปสู่การเคลื่อนไหวของกลุ่ม 2. ระยะที่สอง ช่วงรวมพลปั้นแต่งสังคม คือ ช่วงที่กลุ่มแกนนำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมตามแนวคิดประชาคมสู่สาธารณะเพื่อชักชวนบุคคลอื่นๆ ให้เข้าร่วมเวทีประชุมกำหนดวิสัยทัศน์ กำหนดเป้าหมาย 3. ระยะที่สาม ช่วงเติบโตแพร่พันธุ์ คือช่วงที่กลุ่มปฏิบัติการทั้งสิ้นของประชาคมทับเที่ยงวางแผนการจัดกิจกรรมและเขียนโครงการสนับสนุนงบประมาณ และเริ่มลงมือจัดกิจกรรม 4. ระยะที่สี่ ช่วงปรับตัวเปลี่ยนแปลง คือช่วงที่กิจกรรมของประชาคมเริ่มหยุด หรือทำได้เพียงเล็กน้อย และค่อยๆ ลดลงไป
<p>ศูนย์ประสานงานประชาคมเมืองอุทัย (แหล่งที่มา http://www.sedb.org/db10/Html)</p>	<p>ประชาคมเมืองอุทัยได้ดำเนินการสร้างภูมิคุ้มกันจัดการป่าชุมชน สร้างความพอเพียง มีกระบวนการ ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ประชาคมจังหวัดร่วมกันศึกษาข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าใน 5 อำเภอ โดยเก็บข้อมูลพื้นที่ป่า การใช้ป่าชุมชน และชนิดของป่าที่ใช้ประโยชน์ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ 2. ประชาคมได้ทำการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่ต้นแบบ และนำความรู้ที่ได้มาใช้สร้างภูมิคุ้มกัน นอกจากนั้นทำให้ชุมชนเข้าใจ 3. ขั้นสร้างความยั่งยืน สานความร่วมมือ สู่ยุทธศาสตร์เครือข่าย

จากการสังเคราะห์ผลการวิจัยหรือผลงานทางวิชาการข้างต้น พบว่ากระบวนการประชาคมของแต่ละแห่งมีความเหมือนและความแตกต่างกัน เมื่อนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์สามารถสรุปขั้นตอนของกระบวนการประชาคม ซึ่งมีค่าสำคัญที่กล่าวถึงในแต่ละขั้นตอน เช่น การเกิดกระบวนการประชาคม มีค่าสำคัญ เช่น การก่อตัว หรือการรวมตัว การรวมกลุ่มจัดตั้ง

การก่อรูปประชาคมและการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการ และขั้นตอนต่อมาจะเห็นถึงพัฒนาการหลังจากก่อตัวประชาคมแล้วประชาคมต้องดำเนินการทำงานอย่างเป็นระบบ โดยในขั้นตอนนี้คือขั้นการทำงานของประชาคมซึ่งมีค่าสำคัญ เช่น การวางแผนการทำงาน การระดมทุน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างเครือข่าย และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนา การประเมินผลการทำงาน และการผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบายสู่ผู้มีอำนาจ เพื่อให้ประชาคมสามารถทำงานได้อย่างมีระบบ มีความเข้มแข็งและยั่งยืนที่จะดำเนินการพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง

จากการศึกษาและวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการประชาคมช่วยให้ผู้วิจัยมีกรอบแนวทางในการลงไปศึกษาภาคสนาม และสามารถให้คำจำกัดความคำว่า *กระบวนการประชาคม* ในการวิจัยครั้งนี้หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินการของประชาคมที่เป็นการรวมกลุ่มบุคคล องค์กร และภาคส่วนต่างๆ ในท้องถิ่นทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน นับตั้งแต่การเกิด การทำงาน ตั้งแต่การวางแผนการทำงาน การระดมทุน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนาและประเมินผลการดำเนินการร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม

3.8.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการประชาคม

จากการศึกษากระบวนการประชาคมพบว่ามีแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการประชาคม ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติม ดังต่อไปนี้

1) การมีส่วนร่วมและความร่วมมือ

1.1) แนวคิดการมีส่วนร่วม

จากการประมวลความหมายของการมีส่วนร่วมสรุปได้ว่าเป็น การที่บุคคล ชุมชน องค์กรต่างๆ ได้มีบทบาทหรือพฤติกรรมในการแสดงความคิดเห็น แสดงความรับผิดชอบ เกี่ยวกับการค้นหาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติกิจกรรมใดๆ การร่วมลงทุน ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผลติดตามการดำเนินงาน โดยเฉพาะแนวคิดการมีส่วนร่วมในกระบวนการประชาคมที่จำเป็นอย่างยิ่งต้องมีการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายโดยเฉพาะภาคประชาชน ซึ่งรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการจัดการศึกษาได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งนั้น ซึ่งจากการประมวลความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น พบว่ามีความหมายที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการคิด ริเริ่ม ตัดสินใจ ดำเนินการ เข้าร่วมกิจกรรม ร่วมรับผิดชอบต่อผลการดำเนินงาน การสรุปบทเรียนและการประเมินผล โดยการมีส่วนร่วมจะต้องเกิดจากความสมัครใจของประชาชนเอง

การมีส่วนร่วมจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้ทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน เอกชนต่างๆ ได้มีบทบาทในการดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ซึ่งแทบจะกล่าวได้เลยว่าการเกิดประชาคมจะต้องไม่ขาดการมีส่วนร่วมได้ เพราะทุกฝ่ายต้องเชื่อมโยงและร่วมในการคิด

การปฏิบัติและการรับผิดชอบร่วมกัน การเป็นประชาคมจึงไม่ใช่แค่การรวมตัวของบุคคลที่มีปัญหาคล้ายกัน ไม่ใช่การรวมกันเพราะต้องการให้รัฐกระทำบางอย่างหรือเลิกกระทำบางอย่างตามที่กลุ่มตนต้องการ ไม่ใช่แค่ที่รวมของบุคคลที่ต้องการปฏิเสชาำนาจรรัฐ ในการจัดทำกฎระเบียบต่างๆ โดยกลุ่มตนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วม หรือมีบทบาทในการออกกฎเกณฑ์นั้นๆ

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

Uphoff, T.N and Goldsmith, Arther A. (1979) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

- (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบไปด้วยการริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจและการตัดสินใจปฏิบัติการ
- (2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความช่วยเหลือ
- (3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุ ผลประโยชน์ทางสังคมหรือประโยชน์ส่วนบุคคล
- (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

- (1) การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนตลอดจนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้นๆ
- (2) การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผน เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางในการดำเนินงาน และกำหนดทรัพยากรที่จะใช้ในโครงการ
- (3) การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทำประโยชน์แก่โครงการ โดยการร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงานหรือโดยการบริหารและประสานงานตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้น
- (4) การมีส่วนร่วมขั้นประเมินผลโครงการ เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่า โครงการที่ดำเนินการนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าของโครงการที่กระทำเป็นระยะๆ หรือการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินสรุปรวมยอดของโครงการทั้งหมด

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (อ้างถึงใน พงษ์ยุทธ สีฟ้า, 2547) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชนบทว่ามี 5 ขั้นตอน ดังนี้

(1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน เพื่อนำไปสู่การค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนการจัดลำดับของปัญหาจำเป็นก่อน หลัง ชาวบ้านต้องรู้ปัญหาของตนเอง ไม่ใช่ให้คนภายนอกมาชี้หน้า

(2) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา

(3) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีและวางแผนในการแก้ปัญหา

(4) การมีส่วนร่วมดำเนินการตามแผน เช่น การสละแรงงานและทรัพยากร

(5) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล

จากการนำเสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยสามารถสรุปขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

(1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน เพื่อนำไปสู่การค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน พร้อมก็นำมาวิเคราะห์หาสาเหตุที่แท้จริง

(2) การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผน

(3) การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินการ

(4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

(5) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

1.2) แนวคิดความร่วมมือ

จากการประมวลความหมายของความร่วมมือ สรุปได้ว่า ความร่วมมือคือ การที่คนตั้งแต่สองคน หรือ สองหน่วยงาน/องค์กรขึ้นไป มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และร่วมกันปฏิบัติการกิจ อาจจะเพื่อบรรลุเป้าหมายเดียวกันหรือคนละเป้าหมายก็ได้ด้วยการระดมทรัพยากรร่วมกัน ร่วมกันกำหนดแนวทางการปฏิบัติและลงมือปฏิบัติ โดยมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการปฏิบัติและ/หรือร่วมรับผลประโยชน์จากการปฏิบัติ โดยภายใต้การปฏิบัติร่วมกันดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อตกลงและความเป็นอิสระโดยไม่ขึ้นต่อกันนั้น ทำให้เห็นว่าความร่วมมือเป็นปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประชาคม ในกระบวนการประชาคมนั้นมักจะมีความร่วมมือระหว่างบุคคล องค์กรต่างๆ ซึ่งความร่วมมือนั้นอาจจะเป็นลักษณะที่เป็นทางการ ไม่เป็นทางการ หรือเป็นความร่วมมือแบบหลวมๆ หรือมีข้อตกลงหรือสัญญาที่ดำเนินกันอย่างชัดเจนนั้น ซึ่ง Dubrion and Ireland (1993 อ้างถึงใน นิตยาเงินประเสริฐศรี, 2540) ได้กล่าวถึงสาเหตุของความร่วมมือระหว่างกันและกันได้ 3 ประการ คือ

(1) ยอมรับถึงความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน

(2) มีลักษณะที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันบ้างบางส่วน

(3) มีการแสดงออกถึงความจำเป็นหรือความต้องการที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันในระดับปฏิบัติการ

Coombs (1981) อธิบายว่า ควรมีการแยกความหมายกันให้ชัดเจนระหว่าง “ความร่วมมือ” กับ “การประสานงาน” เพราะความร่วมมือมีความหมายที่กว้างและลึกซึ้งกว่าการประสานงาน โดยความร่วมมือเป็นเรื่องของการตั้งเป้าหมายและปฏิบัติงานร่วมกันอย่างชัดเจน ส่วนการประสานงานเป็นเพียงการกำหนดข้อตกลงร่วมกันที่จะไม่ก้าวท้าวซึ่งกันและกัน ส่วน Thompson (1958 อ้างถึงใน นิตยา เงินประเสริฐศรี, 2540) กล่าวว่า กระบวนการที่องค์กรหนึ่งได้ร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ ในสภาพแวดล้อมที่มีความมุ่งหมายเฉพาะเจาะจง โดยมีการกระทำร่วมกัน ซึ่งการกระทำร่วมกันระดับต่ำสุด คือ การเจรจาแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและบริการต่างๆ ซึ่งกันและกันระดับสูงขึ้นมา คือการตั้งหน่วยงานต่างๆ มาร่วมงานด้วยหรือเข้ามาเป็นพวก และการรวมกำลัง ซึ่งเป็นระดับของการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน จัดเครือข่ายการทำงาน (Networking) และจัดบทบาทหน้าที่รวมทั้งเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของงานร่วมกัน (Sense of Belongings)

ดังนั้นแนวคิดเกี่ยวกับความร่วมมือจึงเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้กระบวนการประชาคมเกิดขึ้นและทำให้กระบวนการประชาคมมีความเข้มแข็ง สามารถดำเนินการทำงานได้ประสบความสำเร็จเนื่องจากมีเครือข่ายการทำงาน มีการจัดบทบาทหน้าที่โดยสร้างความเป็นเจ้าของงานร่วมกัน และมีเป้าหมายในการร่วมมือกันอย่างชัดเจน

นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาและทำการวิจัยและได้ข้อสรุปเกี่ยวกับความร่วมมือ ดังนี้

เรวัตร์ ชาตรีวิศิษฐ์ (2539: 115) ได้อธิบายว่า หากความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเป็นไปในทางร่วมมือกันแล้ว จะมีผลดีในแง่ที่ทรัพยากรถูกใช้ไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด ลดความซ้ำซ้อนของงานและไม่ก้าวท้าวซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ความคิดริเริ่มในโครงการใหม่ๆ โดยที่ต่างคนต่างไม่รู้ว่ามีใครกำลังทำอะไรอยู่ก่อนแล้ว จึงเป็นการลดอุปสรรคในการทำงานลงได้

Dubrion and Ireland (1993 อ้างถึงใน นิตยา เงินประเสริฐศรี, 2540) ได้กล่าวเกี่ยวกับผลกระทบที่องค์กรหนึ่งแต่งตั้งสมาชิกของอีกองค์กรหนึ่งให้เข้าร่วมอยู่ในคณะกรรมการที่ปรึกษา ได้ช่วยให้เกิดประสิทธิผลในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์กร และมากกว่าองค์กรที่ไม่มีการสร้างความสัมพันธ์

ความร่วมมือกันก่อให้เกิดประโยชน์ที่สำคัญ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ (มงคล ตำนานินทร์ และคณะ, 2533: 119 – 120; ธีระพงษ์ แก้วหาญ, 2542: 18)

(1) ความร่วมมือนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การแลกเปลี่ยนทรัพยากรบุคคล และวัสดุอุปกรณ์ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการพัฒนางาน และการประสานงานทางวิชาการ

(2) ก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันในระดับนโยบาย ทั้งในด้านการวางแผน การปฏิบัติงานและการร่วมมือในการติดตามตรวจสอบโครงการต่างๆ

(3) เป็นการระดมทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและช่วยแก้ไข หรือ ผ่อนคลายปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรได้ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรบุคคล สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ รวมทั้งเทคโนโลยีต่างๆ ทำให้องค์กรสามารถคงหรือเพิ่มมาตรฐานของผลผลิตและบริการไว้ได้

(4) ทำให้เกิดการยอมรับซึ่งกันและกันในเรื่องของข้อแตกต่างและวิธีการทำงานของ ทั้งสองฝ่าย และหากความร่วมมือมีประสิทธิภาพแล้ว องค์กรความร่วมมือจะมีความเข้มแข็งและมี อำนาจในการต่อรองกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่นๆ

จากความหมายและความสำคัญของความร่วมมือดังกล่าว จะเห็นได้ว่าความร่วมมือ คือ การร่วมกันปฏิบัติภารกิจของบุคคล กลุ่มหรือองค์กร ตั้งแต่การกำหนดเป้าหมาย วางแผนงาน กระบวนการทำงาน การติดตามและประเมินผลงาน การระดมวางแผนการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ทั้งนี้ เพื่อการบรรลุเป้าหมายเดียวกัน โดยการร่วมมือกันปฏิบัติภารกิจดังกล่าวอยู่ภายใต้การร่วม รับผิดชอบ และรับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งหากความร่วมมือมีการประสานงานกันดีแล้ว จะทำให้ ทรัพยากรถูกใช้ไปอย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์สูงสุด ช่วยลดความซับซ้อนของงานและไม่ก้าวท้าว ซึ่งกันและกัน และก่อให้เกิดประสิทธิผลในการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลและองค์กร ช่วยทำให้องค์กรสามารถดำเนินการและพัฒนาผลการดำเนินการได้

2) การบริหารเครือข่ายขององค์กรและบุคคล

2.1) ความหมายของเครือข่าย

ขนิษฐา กาญจนรังษิณนท์ (แหล่งที่มา <http://www.northphc.org/doc/net.doc>) เครือข่าย คือ กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำ กิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็น อิสระโดยมีสาระสำคัญ คือ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ กิจกรรมที่ ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่าย ไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้นๆ

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุณ) (2548) กล่าวว่า เครือข่าย ได้แก่ความสัมพันธ์ เชื่อมโยงเป็นข่ายซึ่งมีความหมายหลายมิติ โดยอาจหมายถึงทั้งการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และ อาจหมายถึงโครงข่ายของระบบสาธารณสุขโลก สาธารณูปการ ซึ่งมีการเชื่อมโยงกัน ส่วนเครือข่าย สังคมนั้น หมายถึงความสัมพันธ์ในสังคมนมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่ม กับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่ง ต่างๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็น ความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย

เสรี พงศ์พิศ (2548) เครือข่าย หมายถึง กระบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการ

บางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยที่สมาชิกเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน ดังนั้น การสร้างเครือข่ายจึงไม่เน้นอำนาจในการบริหารจัดการ แต่เน้นความสัมพันธ์ใหม่ การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี สร้างแรงบันดาลใจให้ทุกคนอยากทำงานและทลายกำแพงกันระหว่างฝ่าย องค์กร หน่วยงาน เกิดเป็นความร่วมมือเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดี และทำงานแบบประสานพลัง (synergy)

เสถียร จิรรังสิมันต์ (แหล่งที่มา <http://www.nesac.go.th>) เครือข่าย คือ การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

สมชัย จิรโรจน์วัฒน์ (แหล่งที่มา <http://dpc3.ddc.moph.go.th>) เครือข่าย หมายถึง การประสานงานรูปแบบหนึ่งที่โยงโยการทำงานของกลุ่มบุคคล หรือองค์กรหลายองค์กร ซึ่งมีทรัพยากร มีเป้าหมาย มีกลุ่มสมาชิกของตนเองที่มีความคิด มีปัญหา มีความต้องการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเหมือนกันหรือคล้ายกันมาติดต่อกันประสานงานหรือร่วมกันทำกิจกรรม อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างเพื่อแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการในเรื่องนั้นๆ โดยยึดหลักการทำงานร่วมกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน เคารพซึ่งกันและกัน มากกว่าการเชื่อฟังและปฏิบัติตามผู้มีอำนาจสั่งการ

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล (2541 อ้างถึงใน พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร (อบอุณ), 2547) ได้สรุปถึงความเป็นเครือข่ายภายใต้กระแสแนวคิดประชาคมว่า หมายถึงชุมชนแห่งสำนึก (Conscious Community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น อาจจะช่วยพื้นฐานของระบบคุณค่าเก่า หรือเป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงานร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตรที่บุคคลและกลุ่มต่างมีส่วนร่วมกัน โดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหญ่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกัน และมีการติดต่อสื่อสาร ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้กลุ่มหรือเครือข่ายมีความยั่งยืน

ดังนั้นเครือข่าย จึงเป็นกระบวนการทางสังคมที่เป็นการรวมกลุ่มสร้างความสัมพันธ์ทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่ม องค์กร หรือสถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยที่สมาชิกเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกันยึดหลักความเท่าเทียมกัน โดยการวิจัยครั้งนี้ได้สนใจการรวมตัวของกลุ่มองค์กร เครือข่ายอาศัยพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทางและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยก

ส่วนต่างๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย เพื่อให้เครือข่ายมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่อย่างยั่งยืน

2.2) ประเภทของเครือข่าย

เสรี พงศ์พิศ (2548) เครือข่ายมีหลายประเภท ขึ้นอยู่กับสมาชิก พื้นที่ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์และโครงสร้างการดำเนินงานในลักษณะองค์กรของเครือข่าย ได้แก่

(1) เครือข่ายในแนวราบ โดยประสานบุคคลที่อยู่ในระดับเดียวกัน อาชีพเดียวกัน ให้มาเชื่อมประสานเป็นเครือข่ายกัน เช่น เครือข่ายเกษตรกร เครือข่ายนักวิจัย เครือข่ายนักพัฒนา เป็นต้น ซึ่งอาจจะเป็นปัจเจกบุคคลหรืออาจเป็นสถาบันก็ได้ บางเครือข่ายอาจจะเปิดสำหรับบุคคลทั่วไป หรือใครก็ได้ที่สนใจในเรื่องหรือประเด็นเดียวกัน

(2) เครือข่ายที่มีลักษณะแนวตั้ง เช่น การนำผู้คนจากหลากหลายอาชีพที่แตกต่างกันมาเป็นเครือข่ายกัน เช่น เกษตรกร นักพัฒนา นักวิชาการ นักธุรกิจ นักการเมือง องค์กรทุน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความร่วมมือกันโดยเน้นที่การให้ข้อมูลข่าวสารมากกว่าการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน

สมชัย จิรโรจน์วัฒน์ (แหล่งที่มา <http://dpc3.ddc.moph.go.th>) เครือข่ายจะเกิดขึ้นเพื่อที่จะแก้ปัญหาหรือสนองความต้องการในเรื่องนั้นๆ กลุ่มบุคคลหรือองค์กรนั้น ซึ่งเครือข่ายเกิดขึ้นได้ ดังนี้

(1) เกิดเองตามธรรมชาติ มนุษย์เมื่อมีปัญหา ก็จะพยายามหาทางรวมตัวกันเพื่อแก้ไข ปัญหานั้นเพื่อความอยู่รอด เพื่อหาผู้ที่ช่วยเหลือตนเองให้ได้ โดยอาจรวมตัวกันกับญาติมิตร เพื่อนฝูง จากกลุ่มที่มีความคิดเหมือนกัน หรือประสบปัญหาในเรื่องเดียวกัน เช่น ภาวะน้ำมันราคาแพง ทำให้ชาวประมงต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น กลุ่ม/สมาคมอาชีพประมง ในแต่ละจังหวัด แต่ละอำเภอ ก็จะเกิดการรวมตัวกัน พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และร่วมกันเสนอแนวทางต่างๆ ให้รัฐบาลแก้ไข เพื่อให้รัฐบาลหาทางลดราคาน้ำมันลง เป็นต้น

(2) เกิดจากการจัดตั้งขึ้นเอง เมื่อเกิดความพร้อมและความต้องการของผู้นำที่จะจัดตั้งเครือข่ายเอง เพื่อให้การทำงานในเรื่องนั้นๆ เป็นระบบ ให้มีการประสานงานในการช่วยเหลือกัน ในสิ่งที่ตนเองไม่สามารถทำได้ผลดีพอ หรือทำได้ไม่ทั่วถึง เครือข่ายแบบนี้บางครั้งอาจจะเกิดจากความพร้อม และความต้องการภายในองค์กรเอง หรือจากการหนุนจากองค์กรภายนอก เช่น รัฐหรือองค์กรเอกชนต่างๆ ดังนั้น การจัดตั้งเครือข่ายควรจะเกิดจากการรวมตัวของภาครัฐและเอกชน

ด้วยเหตุนี้ จะเห็นได้ว่า เครือข่ายจะเกิดขึ้น ก็ต่อเมื่อผู้ที่จะมาร่วมเครือข่านั้น ได้รับในสิ่งที่สามารถจะแก้ปัญหาของตนเองได้ หรือสนองความต้องการของตนเองได้ เหตุนี้ หัวใจสำคัญของการจัดตั้งเครือข่าย ก็คือ "จะต้องทำให้สมาชิก เล็งเห็นถึงประโยชน์ที่ตนเองหรือหน่วยงานจะ

ได้รับ จากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกในเครือข่ายนั้น ๆ ซึ่งไม่สามารถจะหาได้ หากไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิก”

2.3) รูปแบบเครือข่าย

การแบ่งประเภท รูปแบบเครือข่ายเพื่อสร้างความเข้าใจและมองเห็นภาพความเคลื่อนไหวของกลุ่มองค์กร เครือข่ายได้ชัดเจนขึ้น เครือข่ายมีรูปแบบมากมาย และมีบางคนพยายามจำแนกโดยใช้คุณลักษณะของสมาชิก พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์ และโครงสร้างของเครือข่าย เป็นเกณฑ์ รูปแบบของเครือข่ายจึงมีความแตกต่างกันไปตามนิยาม และกิจกรรมที่แต่ละกลุ่มหรือผู้ใช้กิจกรรมเครือข่ายกำหนดขึ้น

ขนิษฐา กาญจนรังษิณห์ (แหล่งที่มา <http://www.northphc.org/doc/net.doc>)

ได้แบ่งรูปแบบเครือข่าย ดังนี้

(1) คุณลักษณะของสมาชิก

เครือข่ายอาจจำแนกตามประเภทของสมาชิก เช่น ชาวนา นักวิจัย หรือวิศวกร บางคนรวมคนที่ทำงานในระดับเดียวกันเป็นประเภทเดียวกันหรือเน้นเครือข่ายแนวราบ เช่น เครือข่ายชาวนา (ประกอบด้วยคนที่เป็นชาวนาเท่านั้น) บางคนก็รวมคนที่ทำงานสาขาเดียวกันแต่ต่างระดับกันเข้าด้วยกัน หรือเน้นเครือข่ายแนวตั้ง เช่น ชาวนา นักวิจัยด้านการเกษตร หน่วยงานกำหนดนโยบายการเกษตร และหน่วยงานระหว่างประเทศที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเกษตร เป็นต้น บางเครือข่าย มีสมาชิกแบบบุคคล แต่บางแห่งก็มีสมาชิกเป็นองค์กรหรือสถาบัน และบางแห่งมีปะปนกัน

(2) พื้นที่ทางภูมิศาสตร์

เป็นการจำแนกเป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานในพื้นที่หนึ่ง บางแห่งก็เป็นเครือข่ายระดับประเทศ บางแห่งเป็นเครือข่ายระดับภูมิภาค บางเครือข่ายก็เป็นเครือข่ายระดับชุมชนลุ่มน้ำ เช่น เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ เป็นต้น หรืออาจแบ่งตามเขตที่มีระบบนิเวศทางการเกษตรเหมือนกัน เช่น เครือข่ายข้อมูลข่าวสารในพื้นที่แห้งแล้ง (Arid Lands Information Network)

(3) วัตถุประสงค์ของเครือข่าย

เครือข่ายจำนวนมากตั้งขึ้นเพื่อปรับปรุงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างสมาชิก และการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารเป็นวัตถุประสงค์หลักของเครือข่าย บางเครือข่ายตั้งขึ้นเพื่อความร่วมมือในการวิจัยศึกษา ฝึกอบรม หรือตลาด บางเครือข่ายมุ่งเพื่อแลกเปลี่ยนเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เช่น เครือข่ายเครื่องจักรกลทางการเกษตร บางเครือข่ายมุ่งเป็นกลุ่มพลังกระตุ้นความตระหนักของสังคม และเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐ เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของสมาชิก เครือข่ายหลายแห่งมีวัตถุประสงค์หลายด้าน ทั้งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทั้งร่วมมือกันในการจัดการฝึกอบรมและวิจัย รวมทั้งผลักดันนโยบาย

(4) การจัดการเครือข่าย

บางเครือข่ายมีรูปแบบเป็นทางการและรวบอำนาจ โดยมีการส่งข่าวถึงกันผ่านองค์กรที่เป็นศูนย์กลาง เครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง แต่บางแห่งก็รวมเป็นเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการ และกระจายอำนาจ โดยเน้นการติดต่อกันโดยตรงระหว่างสมาชิก เครือข่ายไม่เป็นทางการมักจะเกิดขึ้นจากระดับ รากหญ้า หรือในองค์กรที่ให้ความสำคัญกับการตัดสินใจขององค์กรระดับล่าง แต่ก็มีความโน้มที่พัฒนาเป็นเครือข่ายที่รวมศูนย์มากขึ้น

สมชัย จิรโรจน์วัฒน์ (แหล่งที่มา <http://dpc3.ddc.moph.go.th>) ได้แบ่งเครือข่ายออกเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

(1) รูปแบบเครือข่ายเชิงโครงสร้างงาน ส่วนมากจะเป็นเครือข่ายที่จัดขึ้นโดยภาคราชการ เป็นรูปแบบเครือข่ายที่อาศัยโครงสร้างการแบ่งสายงานการบังคับบัญชาของแต่ละหน่วยงาน มาใช้ในการดำเนินการเป็นเครือข่าย ซึ่งพบเห็นได้โดยทั่วไป เช่น เครือข่ายการให้คำปรึกษา เครือข่าย EPI ซึ่งเครือข่ายรูปแบบนี้ จะมีรูปแบบโครงสร้างที่เป็นรูปธรรมชัดเจน และขึ้นกับผู้บริหารที่จะต้องมีนโยบายสนับสนุน และเห็นความสำคัญขององค์กรเครือข่ายนั้นๆ ด้วย

รูปแบบเครือข่ายเชิงเฉพาะประเด็น เป็นรูปแบบเครือข่ายที่ส่วนใหญ่เกิดจากการรวมตัวของสมาชิก หรือชุมชนในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่ ที่มีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งร่วมกัน และมาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ เช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายแรงงานนอกระบบ (ผู้รับงานไปทำที่บ้าน) เป็นต้น

ปัจจัยสำคัญของทุกรูปแบบเครือข่าย คือ จะต้องมียุทธศาสตร์ที่เป็นแกนหลัก หรือเป็น “แม่ข่าย” ในการดำเนินงานของเครือข่าย โดยมีการประสานงาน ที่ยึดอยู่บนพื้นฐานของความยุติธรรม ความมีเสรีภาพ ความสามัคคี และความเท่าเทียมกัน

เสถียร จิวรวงศ์วัฒน์ (แหล่งที่มา <http://www.nesac.go.th>) ได้แบ่งรูปแบบเครือข่าย ดังนี้

(1) เครือข่ายเชิงพื้นที่ (Area Network) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่อาศัยพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทางและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่ สามารถจัดได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น อาทิ

(1.1.1) การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ

(1.1.2) เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอ เช่น เครือข่ายประชาคมอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

(1.1.3) เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายประชาคม จังหวัดน่าน

(1.1.4) เครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ เครือข่ายระดับประเทศ เช่น เครือข่ายสมาพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย

(1.1.5) เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เช่น เครือข่ายการพัฒนาของ UNDP เป็นต้นการแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี ฯลฯ

(2) เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (Issue Network) หมายถึง เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม สามารถแบ่งได้อย่างมากมายตามประเด็นกิจกรรม และความสนใจที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน โดยไม่ ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายสิทธิมนุษยชน และเครือข่ายสุขภาพ เป็นต้น

(3) เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ หมายถึง เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจกิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวมุ่งเน้น การดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงาน หรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้นๆ ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายประเภทนี้ สำหรับสังคมไทยอาจแบ่งกลุ่มผลประโยชน์ได้ 4 ภาคส่วนใหญ่ ได้แก่

(3.1) เครือข่ายภาครัฐ เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

(3.2) เครือข่ายองค์กรอิสระของภาครัฐ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น

(3.3) เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เช่น สภาหอการค้า สภาอุตสาหกรรม สมาคมผู้ส่งออก เครือข่าย SME ฯลฯ

(3.4) เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายเพื่อนตะวันออก เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ เครือข่ายด้านแรงงานสวัสดิการสังคม เครือข่ายมูลนิธิ YMCA ฯลฯ

(3.5) เครือข่ายภาคประชาชน เช่น เครือข่ายปราชญ์อีสาน เครือข่ายประมงพื้นบ้านเครือข่ายสมัชชาคนจน เป็นต้น

2.4) องค์ประกอบของเครือข่าย

มีนักคิดและนักวิชาการต่าง ๆ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นเครือข่าย ซึ่งได้สรุปองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่าย ได้ดังนี้

(1) หน่วยชีวิตหรือสมาชิก เป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของความเป็นเครือข่ายที่สร้างระบบปฏิสัมพันธ์โดยแต่ละหน่วยชีวิตและแต่ละปัจเจกบุคคล จะดำเนินการสานต่อเพื่อหาแนวร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกันตามหลักธรรมชาติที่ทุกสรรพสิ่งจะต้องพึ่งพาอาศัยและสร้างกระบวนการที่สืบเนื่องเพื่อรักษาความเป็นไปของชีวิต ดังนั้นหน่วยชีวิตหรือสมาชิกในองค์กรนั้น จะเป็นองค์ประกอบหลักที่ก่อให้เกิดความเป็นเครือข่าย

(2) จุดมุ่งหมาย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะหากว่าบุคคล กลุ่มองค์กร มารวมกันเพียงเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยไร้ความมุ่งมั่นหรือจุดมุ่งหมายร่วมกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอาจกล่าวได้ว่าเป็นเครือข่าย เพราะความเป็นเครือข่ายจะต้องมีความหมายถึง "การร่วมกันอย่างมีจุดหมาย" เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น

(3) การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก การที่แต่ละหน่วยชีวิตหรือการที่แต่ละบุคคลจะมารวมกันนั้น สิ่งที่จะยึดโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน คือ การทำหน้าที่ต่อกัน และกระทำอย่างมีจิตสำนึก เพราะหากขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวมแล้ว กระบวนการนั้นจะเป็นเพียงการจัดตั้งและเรียกร้องหาผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น และการที่คนจะมารวมกลุ่มเป็นองค์กรเครือข่ายได้นั้น นอกจากจะมีความสนใจหรืออุปนิสัยใจคอที่คล้ายคลึงกันแล้วบุคคลยังต้องมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม กล่าวคือ เมื่อพวกเขาเห็นปัญหาหรือต้องการที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จิตใจที่มุ่งมั่นซึ่งเป็นปัจจัยภายในของแต่ละบุคคล ย่อมเป็นแรงขับเคลื่อนที่นำไปสู่การคิดวิเคราะห์และการค้นหาวิธี เพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ๆ รวมทั้งแสวงหาแนวร่วมจากเพื่อนร่วมอุดมการณ์ เพื่อสร้างพลังอำนาจในการต่อรองหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน จนกลายเป็นองค์กรเครือข่ายที่ทุกฝ่ายต่างก็มีความไว้วางใจต่อกัน ทั้งนี้ เพราะความเป็นเครือข่าวนั้น สามารถที่จะตอบสนององกระบวนการแก้ไขปัญหาได้มากกว่า

(4) การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน ในองค์ประกอบของความเป็นเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่จะขาดมิได้ก็คือการมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัยและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกจะเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้เครือข่าวนั้นมีพลังมากขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมจะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกว่าคุณเองเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากันและพึ่งพากันมากขึ้น นอกจากนี้ ในระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะนำไปสู่การให้และการรับ รวมถึงการระดมทรัพยากร เพื่อให้ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการร่วมกันนั้นบรรลุถึงเป้าหมาย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นทั้งแนวคิด กระบวนการและวิธีการของการจัดการเครือข่าย เป็นกระบวนการสร้างข้อมูลที่ต้องเนื่อง

เพราะถ้าไม่มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันที่มาจากความร่วมมือแล้ว พัฒนาการของเครือข่ายจะเป็นไปอย่างช้าๆ และอาจถดถอยลง ดังนั้น การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนจึงเสมือนกลไกที่เป็นแรงผลักดันให้ความเป็นเครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

(5) ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร ถ้ากล่าวถึงเครือข่ายว่าเป็นความสัมพันธ์ที่โยงใยแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญต่อเครือข่าย คือ ข้อมูลและการสื่อสารระหว่างกัน นับตั้งแต่การสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม และระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยกระบวนการสื่อสารนั้นจะช่วยให้สมาชิกในเครือข่ายเกิดการรับรู้ เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานและช่วยรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดจากการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องเช่นนี้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่าย ถ้าระบบความสัมพันธ์มิได้รับการตอบสนองหรือขาดการติดต่อแล้ว ความเป็นเครือข่าย ก็อยู่ในภาวะที่เสื่อมถอย ดังนั้นการพัฒนาาระบบเครือข่ายจะต้องยึดหลักการของความสัมพันธ์และการสื่อสารระหว่างกัน โดยมีกิจกรรมและข้อมูลเพื่อให้เกิดความเคลื่อนไหวของเครือข่ายนั้นๆ

2.5) ประโยชน์ของเครือข่าย

ประโยชน์เฉพาะหน้าของเครือข่ายเห็นได้จากผลงานที่สมาชิกดำเนินการ ส่วนประโยชน์ระยะยาวจะบังเกิดในรูปของควมมีประสิทธิภาพของการวิจัยและพัฒนา การถ่ายทอดวิธีการทำงาน และระบบ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เครือข่ายในการพัฒนามีประโยชน์หลายประการ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ สมาชิก และกิจกรรมของเครือข่าย ซึ่งพอจะรวบรวมได้ดังนี้

(1) เครือข่ายช่วยให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ เครื่องมือ และสื่อ ผ่านการประชุม การทดลองปฏิบัติการ การประชาสัมพันธ์ และการให้ความร่วมมือกันในการดำเนินโครงการการแบ่งปันทักษะและประสบการณ์ให้แก่กัน เป็นการเสริมความสมบูรณ์ให้กับสมาชิกเครือข่ายทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือองค์กร

(2) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการประสานงานในเครือข่าย ช่วยลดการทำงาน และการใช้ทรัพยากรซ้ำซ้อน ทำให้การพัฒนาสามารถดำเนินไปได้ก้าวหน้า รวดเร็ว และส่งผลต่อสังคมในวงกว้างยิ่งขึ้น

(3) เครือข่ายสามารถเชื่อมโยงคนที่อยู่ในระดับต่างกัน มีวิธีการทำงาน การจัดองค์กร และมีภูมิหลังต่างกันไปไม่มีโอกาสต่อกัน เข้าด้วยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น นำไปสู่การทำงานร่วมกัน เพื่อประโยชน์ของทุกฝ่าย

(4) เครือข่ายสามารถทำให้คนและองค์กรที่ไม่มีความสัมพันธ์กันได้ทราบว่ายังมีบุคคลหรือหน่วยงานอื่นอีกมากที่สนใจทำงานในเรื่องเดียวกัน และเผชิญปัญหาเหมือนกัน

(5) เครือข่ายสามารถทำให้ความต้องการของประชาชนได้รับการสนองตอบจากรัฐ

(6) เครือข่ายช่วยชี้ให้เห็นปัญหาและประเด็นการพัฒนาที่ซับซ้อนและท่วมทับในหมู่บ้าน รวมทั้งก่อให้เกิดผลบางอย่างที่ใครคนเดียวทำให้เกิดไม่ได้

(7) เครือข่ายช่วยเชื่อมหน่วยงานวิชาการและแหล่งทุนกับผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ

(8) เครือข่ายทำให้คนและองค์กรได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อน ได้รับกำลังใจ การจูงใจ และการยอมรับ ซึ่งมีความสำคัญต่อหน่วยเล็กๆ ที่อยู่นอกระบบราชการ

(9) เครือข่ายช่วยลดงานที่ซ้ำซ้อนลง และลดการสิ้นเปลืองทรัพยากร

(10) เครือข่ายทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องหรือประเด็นหนึ่งๆ หรือการต่อสู้หนึ่งชัดเจนมากขึ้น เพราะมีแง่มุมหลายแง่มุมจากหลายคนหลายองค์กร

3) การจัดการความรู้

3.1) ความหมายการจัดการความรู้

Rudy Ruggle (1999 อ้างถึงใน กานต์สุดา มาชะติรานนท์, 2546) กล่าวว่า การจัดการความรู้เกิดขึ้นในรูปแบบทางธุรกิจซึ่งเกี่ยวข้องกับทุกด้านขององค์ความรู้ที่อยู่ในบริษัท รวมถึงการสร้างความรู้ การทำความรู้ให้เป็นระบบ การแบ่งปันความรู้ รวมถึงวิธีการจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ซึ่งในทางปฏิบัตินั้น การจัดการความรู้ก็คือ การรวมกันไว้ระหว่างเครื่องมือทางเทคโนโลยีและกิจวัตรงานขององค์กร

Bill Ringle (Available from <http://www.frogpond.com/articles/docs/bringle> 15.toc) กล่าวว่า การจัดการความรู้คือ การแปลงข้อมูลข่าวสารที่ได้มา การบริหารการแพร่กระจาย รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่มาบูรณาการ โดยใช้เครื่องมือ เทคนิค และกลยุทธ์ เพื่อที่จะพัฒนาเป็นองค์กรแห่งความรู้ (Knowledge-Based Organization)

J.C. Thomas, W.A. Kellogg and T. Erickson (2001) (Available from: <http://www.researchweb.watson.ibm.com/journal/sj/thomas.html>) กล่าวว่า การจัดการความรู้ เป็นการได้มาซึ่งความรู้ การจัดระบบ และการรับข่าวสาร การสร้างความเข้าใจจากการขุดเจาะความรู้ จากตัวหนังสือ จากฐานข้อมูล และเอกสารต่างๆ เพื่อพัฒนาให้ทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรนั้นสามารถคิดค้นผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เพื่อที่จะนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายสูงสุดที่ได้วางไว้

Cynthai Taylor Small and Jean Tatalias (2002) กล่าวว่า การจัดการความรู้แบ่งออกเป็น 2 มุมมอง ดังนี้

(1) เป็นกิจกรรม ซึ่งมีความสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ นวัตกรรมใหม่ ซึ่งกระบวนการในกิจกรรมนี้จะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ การได้มาซึ่งความรู้ การนำความรู้กลับมาใช้ใหม่ ซึ่งผลที่ตามมาจากกระบวนการข้างต้นนี้ จะก่อให้เกิดองค์กรเอื้อการเรียนรู้ (Learning Organization)

(2) เป็นองค์ประกอบ ซึ่งมีอิทธิพลต่อกิจกรรมในการสร้างองค์ความรู้ข้างต้น ซึ่งรวมไปถึงกลยุทธ์ การวัด นโยบาย เนื้อหา กระบวนการ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม

ประไพ จรูญนารถ (2545 อ้างถึงใน กานต์สุตา มามะศิริานนท์, 2546) กล่าวว่า การจัดการความรู้ เป็นหน้าที่ของบุคลากรทุกคนในการเรียนรู้ การนำความรู้ที่ตนมีอยู่ และความรู้ขององค์กรนั้น มาแบ่งปันกันเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และเกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์กร โดยนำเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนช่วย นอกจากนี้ยังจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัย ความร่วมมือ (Collaborative) ทักษะ (Attitude) กิจกรรม (Activity) นโยบาย (Policy) และการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการปฏิบัติงานเข้าร่วมด้วย

ประเวศ ะสี (2546) กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การจัดการให้มีการรับรู้จริง สร้างความรู้ สังเคราะห์ความรู้ให้เหมาะสมกับการใช้งาน นำความรู้ไปใช้ในการปฏิบัติ (Action Knowledge) มีการเรียนรู้ (Learning) ในการปฏิบัติ มีการสร้างความรู้ในการปฏิบัติ มีการประเมินผลการปฏิบัติ มีการเอาผลการประเมินมาสู่การเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อยกระดับปัญญาของผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เอาปัญญากระดับกลับไปใช้ในการปฏิบัติอีก เช่นนี้ วนกลับมาซ้ำแล้วซ้ำอีก ทุกรอบปัญญาและการปฏิบัติก็จะดีขึ้นเรื่อย ๆ ในกระบวนการนี้มีการสร้างนักสร้างความรู้ (นักวิจัย) สร้างนักการจัดการความรู้ การฝึกอบรม และการสร้างเครือข่ายเพิ่มขึ้นตลอดเวลา (Expand Network)

ไสว ศิริทองอินทร์ (2547) กล่าวว่า การจัดการความรู้ (Knowledge Management) การจัดการความรู้ถือเป็นการสร้างความได้เปรียบเชิงแข่งขันในเศรษฐกิจแบบใหม่ โดยการนำการจัดการความรู้มาประยุกต์กับความสามารถหลัก (Core Competences) ขององค์กรที่มีอยู่เดิม โดยอาจเริ่มต้นจากการเก็บรวบรวมประสบการณ์ขององค์กรที่มีมาทั้งหมดในรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสม ความรู้นั้นสามารถถ่ายทอดไปสู่เจ้าหน้าที่ที่มาใหม่โดยกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งก็ทำให้บุคลากรนั้นมีความรู้ และพัฒนาทักษะและประสบการณ์และเข้าสู่การบันทึกจัดเก็บในรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อเตรียมไว้สำหรับถ่ายทอดต่อไป

दनัย เทียนพุด (2547) การจัดการความรู้ (KM: Knowledge Management) คือ กรอบแนวคิดสำหรับการออกแบบเป้าหมายโครงสร้างและกระบวนการที่องค์กรสามารถใช้สิ่งที่องค์กรรู้เพื่อเรียนรู้และสร้างคุณค่าสำหรับลูกค้าและชุมชน โดยมีวิวัฒนาการของการจัดการความรู้ได้ 4 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 สารสนเทศเพื่อสนับสนุนผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจ

ระยะที่ 2 ความรู้โดยปริยายและความโดยนียมแนชัด

ระยะที่ 3 ใช้การบรรยายเรื่องราวขององค์กร

ระยะที่ 4 การบูรณาการกรอบแนวคิด KM

วิจารณ์ พานิช แหล่งที่มา <http://gotoknow.org/blog/patraporn-km/62770> การจัดการความรู้คือ เครื่องมือ เพื่อการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 4 ประการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ 1)

บรรลุเป้าหมายของงาน 2) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน 3) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรเรียนรู้ และ 4) บรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน

สรุป การจัดการความรู้ (Knowledge Management) คือ การบริหารจัดการข้อมูลข่าวสาร ความรู้ที่จำเป็นสำหรับองค์กร โดยการแสวงหาและสังเคราะห์ความรู้ให้เหมาะสมกับการใช้ นำมาสร้างเป็นความรู้ขององค์กร แล้วเก็บรักษาไว้ให้ทุกคนได้เข้าถึงความรู้ และนำไปใช้ประโยชน์ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

3.2) ขั้นตอนการจัดการความรู้

องค์กรที่จะจัดการความรู้ได้สำเร็จ ต้องดำเนินการหลายขั้นตอน จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ขั้นตอนที่ผู้เชี่ยวชาญหลายคนได้กำหนดไว้ สรุปขั้นตอนหลักๆ ที่สำคัญได้ดังนี้

(1) การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ (Knowledge Identification) คือ การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ คือการกำหนด/นิยามสิ่งที่องค์กรต้องการให้พนักงานเรียนรู้เพื่อให้บรรลุผลตามวิสัยทัศน์ นโยบาย ภารกิจ ค่านิยม และเป้าหมายต่างๆ ขององค์กร เช่น การนิยามขีดความสามารถหลัก กำหนดและจัดตั้งคณะทำงาน กำหนดขีดความสามารถ เขียนคำพรรณนางาน กระบวนการหลัก ส่วนแบ่งการตลาด ศักยภาพของหุ้นส่วน คู่ค้า ผู้จัดส่งวัตถุดิบ หรือผู้จัดจำหน่าย เป็นต้น

(2) การแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition) คือ การนำเอาข้อมูลสารสนเทศ และความรู้ที่มีอยู่ภายในและภายนอกองค์กร มากลั่นกรองและนำมาสร้างคุณค่า เช่น การสอนงาน การฝึกอบรม การสัมมนา การประชุม การแสดงผลงาน ระบบพี่เลี้ยง การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและการลงมือปฏิบัติ การดำเนินการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการปฏิบัติงานต่างๆ ขององค์กร

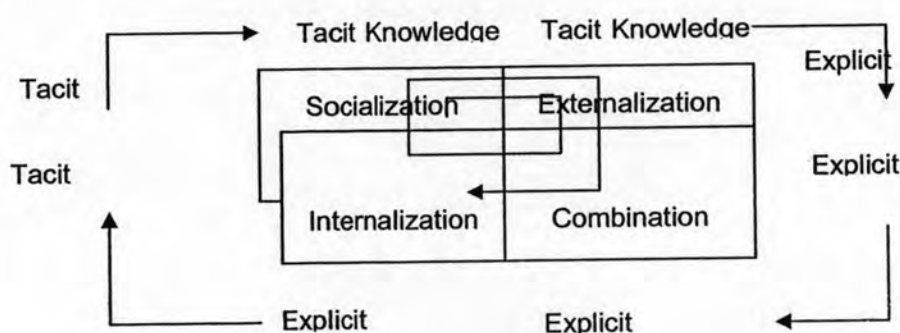
(3) การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) คือ การสร้างสรรค์ความรู้ให้เกิดขึ้นในแต่ละบุคคลโดยผ่านการผลักดัน การหยั่งรู้และความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างลึกซึ้ง ซึ่งทุกคนสามารถเป็นผู้สร้างความรู้ใหม่ เช่น การคิดค้นผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ หรือนวัตกรรมใหม่ๆ ให้กับองค์กรได้ โดยแบ่งความรู้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

(3.1) ความรู้โดยนัย หรือ Tacit Knowledge คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์การทำงาน และอยู่ในตัวคน เป็นความรู้ที่จับต้องไม่ได้หรือทุนทางปัญญา (Intellectual Capital) เช่น ภาวะผู้นำของผู้บริหารองค์กร ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมใหม่ๆ ขององค์กร ความสัมพันธ์ของลูกค้า เป็นต้น ซึ่งความรู้โดยนัยนี้นับเป็นความรู้ที่สำคัญที่สุดที่ควรดำเนินการให้เกิดการแพร่กระจายในองค์กร เพื่อสร้างความรู้ใหม่อันจะเพิ่มมูลค่าและคุณค่าแก่ประเทศได้

(3.2) ความรู้ที่ชัดเจน หรือ Explicit Knowledge คือ ความรู้ที่เปลี่ยนแปลงจากความรู้โดยนัย และความรู้ที่อยู่โดยรอบมาเป็นสื่อ ตำรา หรือเอกสารอื่นๆ ที่สามารถจับต้องได้

(3.3) ความรู้ที่ฝังอยู่ในองค์กร หรือ Embedded Knowledge คือ ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร เป็นความเข้าใจที่ชัดเจนในกระบวนการ สินค้า และบริการในสายงานการผลิต ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรมองค์กร

ความรู้ใหม่เริ่มต้นที่ปัจเจกบุคคล และจะถูกแปรเปลี่ยนเป็นความรู้ขององค์กร ความรู้ใหม่ขององค์กรนี้ จะเกิดขึ้นจากปฏิกริยาระหว่างความรู้ที่ปรากฏชัดเจน กับความรู้โดยนัยในกระบวนการที่ต่อเนื่องเป็นวงจร รูปแบบพื้นฐาน 4 ประการ สำหรับการสร้างความรู้ในแต่ละองค์กร ดังนี้ (Nonaka and Takeuchi 2000: 139-150)

แผนภาพที่ 3 การสร้างภาพความรู้ขององค์กรของ Nonaka and Takeuchi 2000

จากภาพองค์กรมีการสร้างความรู้ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) กับความรู้โดยนัย (Tacit Knowledge) ซึ่งเรียกปฏิสัมพันธ์แบบนี้ว่า "การเปลี่ยนแปลงความรู้ (Knowledge Conversion) โดยที่กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงความรู้สามารถอธิบายได้ ดังนี้

1. Socialization เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงความรู้โดยนัย ผ่านการแบ่งปันประสบการณ์อันเนื่องมาจากอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกัน โดยที่บุคคลสามารถรับความรู้โดยนัยได้จากการสังเกต ลอกเลียนแบบ หรือการลงมือปฏิบัติ

2. Externalization เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงความรู้โดยนัยไปเป็นความรู้ที่ปรากฏชัดเจน ขั้นตอนนี้นับว่าเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการสร้างความรู้ เพราะเป็นขั้นที่ความรู้โดยนัยถูกทำให้ชัดเจนโดยการเปรียบเทียบ ใช้อตัวอย่าง หรือตั้งสมมติฐาน

3. Combination เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงความรู้ที่ปรากฏชัดเจน นั่นคือทำให้ความคิดต่าง ๆ เป็นระบบจนกลายเป็นความรู้ ความรู้ที่นำมารวมนั้นนี้เกิดจากการแลกเปลี่ยนของบุคคลเป็นหลัก รวมกับความรู้ผ่านสื่อหรือช่องทางความรู้ต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยน

เอกสารการประชุมการสนทนาทางโทรศัพท์ หรือเครือข่ายการติดต่อสื่อสารทางคอมพิวเตอร์ เป็นต้น ดังนั้นความรู้ใหม่ในกระบวนการนี้จึงต้องมีการจัดหมวดหมู่ของความรู้ให้ชัดเจน

4. Internalization เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลง ความรู้ที่ปรากฏชัดเจนไปเป็นความรู้โดยนัย จากความรู้ต่าง ๆ จากที่บุคคลได้รับทั้งที่เป็นความรู้โดยนัยและความรู้ที่ปรากฏชัดเจนก็จะรวมกันกลับไปเป็นความรู้โดยนัยที่ฝังอยู่ในตัวบุคคลนั้น ๆ อีกครั้งซึ่งกลายเป็นทรัพย์สินที่แต่ต้องไม่ได้แต่มีค่ายิ่งขององค์กร

(4) การจัดเก็บและสืบค้นความรู้ (Knowledge Storage & Retrieval) คือ การจัดเก็บความรู้ไว้เพื่อให้พนักงานเข้ามาสืบค้นได้ตามความต้องการ โดยคำนึงถึงวิธีการเก็บรักษา ซึ่งแต่ละองค์กรจะต้องเก็บรักษาข้อมูล สารสนเทศ และความรู้ไว้อย่างดีที่สุด ในการจัดเก็บนั้นสามารถบันทึกเป็นฐานข้อมูล (Database) หรือบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจนได้ รวมทั้งในการจัดโครงสร้างความรู้ขององค์กรจำเป็นต้องพิจารณาความหลากหลายของกลุ่มคนที่แตกต่างกันในการสืบค้นข้อมูล ดังนั้นระบบการเก็บข้อมูล สารสนเทศ และความรู้ที่มีประสิทธิผลขององค์กรจึงควรจัดหมวดหมู่ตามองค์ประกอบ ดังนี้ (Michael J. Marquadt, 1996)

1. ความจำเป็นของการเรียนรู้
2. วัตถุประสงค์ของงาน
3. ความชำนาญของผู้ใช้
4. หน้าที่/การใช้สารสนเทศ
5. สถานที่ตั้งที่สารสนเทศถูกเก็บไว้

ในส่วนของการสืบค้นความรู้ (Retrieval) เป็นลักษณะของการเข้าถึงสิ่งที่ผู้ต้องการเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน องค์กรจึงควรทำให้พนักงานทราบถึงช่องทาง หรือวิธีการสำหรับการค้นหาความรู้ต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น การทำสมุดจัดเก็บรายชื่อ และทักษะของผู้เชี่ยวชาญ (Directories) การทำสมุดหน้าเหลือง (Yellow Pages) ขององค์กร หรือในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น เครือข่ายการทำงานตามระดับชั้น การประชุม การฝึกอบรม เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่การถ่ายโอนความรู้ในองค์กร

(5) การถ่ายโอนความรู้และใช้ประโยชน์ (Knowledge Transfer & Utilization) คือ การกระจายความรู้และถ่ายทอดไปอย่างรวดเร็ว และเหมาะสมทั่วทั้งองค์กรโดยอาศัยกลไกอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เป็นไปโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ

(5.1) การถ่ายโอนความรู้โดยตั้งใจนั้น มีวิถีทางต่าง ๆ เช่น การสื่อสารด้วยการเขียน (การบันทึก รายงาน จดหมาย ข่าวประกาศ) การฝึกอบรม การประชุมภายใน การสรุปข่าวสาร การสื่อสารภายในองค์กร (วิดีโอทัศน์ สิ่งพิมพ์ เครื่องเสียง) การเข้าเยี่ยมชมงาน การหมุนเวียน/เปลี่ยนงาน การสอนในระบบพี่เลี้ยง (Mentoring)

(5.2) การถ่ายโอนความรู้โดยไม่ตั้งใจ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยอาจจะไม่รู้ตัวหรือเป็นการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นตามหน้าที่ที่ทำอยู่ทุกวันอย่างไม่เป็นแบบแผน เช่น การหมุนเวียนงาน เรื่องราวต่างๆ ที่เล่าต่อกันมา การทำงานแต่ละที่ทีมงาน และเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งองค์กรจะเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล กระบวนการในระบบย่อยด้านความรู้ต้องดำเนินไปอย่างสัมพันธ์กันโดยการกระจายข้อมูลสารสนเทศอาจเกิดขึ้นได้หลายช่องทาง และมีระยะเวลาที่แตกต่างกัน รวมถึงข้อมูลสารสนเทศภายในองค์กรควรจะได้รับ การกลั่นกรอง ซึ่งการจัดการความรู้นั้นต้องการทั้งวิธีที่เป็นเชิงรุก (Proactive) และเชิงรับ (Reactive)

การจัดการความรู้จึงเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะช่วยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการประชาคม และสนับสนุนให้กระบวนการประชาคมมีความยั่งยืน ดังที่ สีลาภรณ์ บัวสาย (2547) กล่าวว่า การจัดการความรู้ “โดยคนใน” ถือว่าเป็นตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนได้ โดยตัวชี้วัดด้านระบบความรู้ของชุมชนเป็นตัวชี้วัดสำคัญมาก และมีสหสัมพันธ์สูงกับความเข้มแข็งของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถอยู่รอดด้วยดี และชุมชนที่สามารถจัดการความรู้ของตนเองได้ จะมีการนำความรู้ที่สั่งสมมาถ่ายทอดส่งต่อกันมาปรับใช้กับสถานการณ์ใหม่ๆ และมีการเรียนรู้ที่มีผู้เชี่ยวชาญแนะนำจนสามารถนำไปปรับใช้ได้เหมาะสม

3.8.2 กระบวนการประชาคมจังหวัด

การเกิดประชาคมจังหวัดได้เริ่มมาตั้งแต่ในช่วงปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 โดยมีที่มาจาก 2 ส่วน ใหญ่ๆ คือ 1) ส่วนแรกเกิดจากความคิดในการทำงานแบบ “เบญจภาคี” และ “พหุภาคี” ซึ่งเกิดจากความต้องการเห็นความร่วมมือกันจากหลายฝ่าย เพื่อพัฒนา ร่วมกัน หันหน้าเข้าร่วมมือกันแทนที่จะเผชิญหน้าหรือโจมตีซึ่งกันและกัน 2) ส่วนที่สองเกิดจาก กระแสภายนอก โดยเฉพาะองค์กรระหว่างประเทศได้กระตุ้นแนวความคิดการทำงานแบบ “partnership” ใช้แก้ไขปัญหาการพัฒนาและสร้างความยั่งยืนของการพัฒนา โดยนำเข้ามาพร้อมการให้การ สนับสนุนแก่ประเทศไทยด้านต่างๆ

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดจากสายวิชาการในมหาวิทยาลัย ซึ่งได้มีแนวคิดนี้มานานเช่นกัน และยังมีส่วนสำคัญในการทำให้ราชการคุ้นเคยกับคำว่า “Partnership” และคำว่า “ประชาคม” โดยสรุปแล้ว แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 มีการยอมรับว่าประชาคมจังหวัดเป็น กลไกหนึ่งที่สำคัญ ที่จะเป็นเครื่องมือให้คนสร้างทักษะให้คนมาทำงานร่วมกัน มาเรียนรู้ร่วมกัน สร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ท้องถิ่น และส่งเสริมให้แต่ละจังหวัดจัดตั้งประชาคมขึ้นมาใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 เพื่อเป็นเวทีหรือกลไกในการระดมความคิดเห็น ของฝ่ายต่างๆ ในการกำหนดทิศทางแนวทางการพัฒนาของจังหวัดและมีส่วนร่วมสนับสนุน ทรัพยากรและการกระทำในกระบวนการบริหารการพัฒนาของราชการในจังหวัด ปัจจุบันในทุก ภูมิภาคได้มีการสานต่อก่อรูปกระบวนการประชาคมในทุกระดับทั้งในส่วนกลาง จังหวัด อำเภอ

ตำบลและหมู่บ้าน ประชาคมเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น สาธารณสุข ธุรกิจ ชุมชน และสิ่งแวดล้อม และต่อมากกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ ได้ส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการประชาคมในระดับอำเภอ และตำบลให้มีบทบาทมีส่วนร่วมกับภาครัฐในกระบวนการวางแผนพัฒนาภูมิภาคและท้องถิ่น และได้มีการส่งเสริมกระบวนการประชาคมจังหวัด ที่ยึดถือแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยหรือธรรมาภิบาลเป็นกรอบชี้้นำการดำเนินการ โดยมีความมุ่งหวัง 2 ประการคือ

1) การเสริมสร้างวัฒนธรรมใหม่ของการพัฒนา กล่าวคือ เป็นวัฒนธรรมใหม่ในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ระหว่างหลายฝ่ายหลายภาคีเพื่อการพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืนในแต่ละจังหวัด

2) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุกฝ่ายทุกภาคีการพัฒนาภาคประชาชนมีความสำนึกที่ดีในความเป็นพลเมือง มีความเป็นประชาสังคมที่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ มีการเรียนรู้ปรับตัวเท่าทันกระแสโลกและมีความผูกพันรู้สึกอยู่ร่วมในชุมชนเดียวกันกับผู้อื่น ภาคธุรกิจมีความสามารถแข่งขันและมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม และภาครัฐมีการทำงานที่เปิดกว้าง ยืดหยุ่น โปร่งใส สนองตอบความต้องการในปัญหาของชุมชนและประชาชน และทำหน้าที่ภารกิจอย่างมีประสิทธิภาพ

กระบวนการประชาคมจังหวัดจะต้องเป็นจังหวัดที่มีรากฐานทางวัฒนธรรม ประเพณีในการร่วมมือกันแก้ปัญหาของบ้านเมือง เป็นจังหวัดที่ผู้คนมีสำนึกมีความรักในมาตุภูมิบ้านเมืองของตน เป็นจังหวัดที่มีผู้นำของหน่วยงานองค์กรภาครัฐ ธุรกิจ สังคม ศาสนาที่มีความเข้มแข็งพอสมควร และเป็นจังหวัดที่เศรษฐกิจขยายตัวค่อนข้างเร็วก่อให้เกิดความขัดแย้งสาธารณะในเรื่องต่างๆ เป็นต้น (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2543)

กระบวนการประชาคมจังหวัดมี 4 ขั้นตอนสำคัญ คือ

ขั้นแรก ทำการศึกษาเรียนรู้ประวัติการพัฒนาของจังหวัด โดยเน้นเสาะหาผู้นำ กลุ่มองค์กรต่างๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันสนับสนุนการพัฒนาด้านต่างๆ ของจังหวัด

ขั้นที่สอง ทำการหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาและความสำคัญและบทบาทของกระบวนการประชาคมจังหวัดกับกลุ่มแกนนำและองค์กร ทั้งภาครัฐ ธุรกิจและประชาชนรวมทั้งสถาบันการศึกษา

ขั้นที่สาม จัดการประชุมหรือเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างหน่วยงานภาครัฐ สมาคม องค์กรธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน เพื่อวางแนวทางในการเสริมสร้างกระบวนการประชาคม บทบาทของภาคประชาคมในการพัฒนาความร่วมมือของหลายฝ่ายในการพัฒนาระดับจังหวัดและระดับอื่น

ขั้นที่สี่ ระดมทรัพยากรทั้งที่เป็นความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และเงินทุนเพื่อให้การสนับสนุนกิจกรรมและกระบวนการร่วมคิดร่วมทำที่ประชาคมในจังหวัดต่างๆ ดำเนินการ

องค์ประกอบกระบวนการประชาคมจังหวัด มีดังนี้

1) การก่อรูปกระบวนการประชาคมจังหวัด

1.1) ประชาคมจังหวัดแต่ละแห่งมีวิถีชีวิตวิธียมองความสัมพันธ์ระหว่างกันด้วยกับคนกับธรรมชาติ และสรรพสิ่งต่างๆ ที่มีเอกลักษณ์ของแต่ละจังหวัด อันสะท้อนถึงอิทธิพลของสภาพเงื่อนไขทางนิเวศน์ ประวัติศาสตร์ และอัตราก้าวจังหวะของการเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม ที่แตกต่างกันไป

1.2) จุดร่วมหรือความมุ่งหวังร่วมกันที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันในลักษณะถักทอเป็นประชาคมจังหวัด มีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

1.2.1) รูปธรรม เช่น ทะเลสาบที่เริ่มเน่าเสีย ป่าต้นน้ำเสื่อมโทรม การเติบโตของเมืองอย่างไร้ทิศทาง เป็นต้น

1.2.2) นามธรรม เช่น ความรักในบ้านเกิดรักในเพื่อนมนุษย์และจริยธรรม เป็นต้น

2) ลักษณะการรวมตัวของประชาคมจังหวัด

2.1) มีการรวมตัวของกลุ่มต่างๆ อย่างหลวมๆ ตามเรื่องเฉพาะกิจ และเป็นครั้งคราว

2.2) มีการรวมกลุ่มและกำลังก่อรูปเป็นเครือข่าย

2.3) เป็นเครือข่ายของพหุภาคีที่ค่อนข้างแน่นแฟ้น

3) การมีกิจกรรมที่ประชาคมจังหวัดได้ดำเนินการ คือการที่ประชาคมจังหวัดได้มีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับจิตสำนึก ความรับรู้ ความรับผิดชอบต่อปัญหาสาธารณะในท้องถิ่นร่วมกัน ได้มีการจัดการองค์กรและพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ และได้ร่วมกับส่วนราชการจังหวัดจัดกิจกรรม

4) การส่งเสริมให้มีเครือข่าย และให้เครือข่ายองค์กรต่างๆ ได้ร่วมทำ ร่วมคิด ร่วมส่งเสริมเกี่ยวกับประเด็นปัญหาการพัฒนาจังหวัด

วิวัฒนาการของการเป็นประชาคมจังหวัด แนวทางวิวัฒนาการของการเกิดและเติบโตใหญ่ของประชาคมจังหวัด สามารถสรุปได้ตามขั้นตอนนี้ (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2543)

1) เริ่มจากกลุ่มคนประสบปัญหา และต่างฝ่ายต่างแก้ปัญหา

2) ต่อมา มีการรับรู้ สื่อสารกัน

3) มีการประสานงานกันทั้งระหว่างประชาชนและระหว่างประชาชนกับภาครัฐ

4) ขยายตัวเป็นการร่วมมือกันทำงานระหว่างพหุภาคี

5) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน

6) มีแนวโน้มที่จะวิวัฒนาการเป็นการมีวัฒนธรรมอุดมการณ์ในการพัฒนาร่วมกัน

3.8.3 กระบวนการประชาคมตำบล

ประชาคมตำบล คือ การมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน ภาควิชาการ อื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับตำบล ดังตัวอย่างงานวิจัยของหมอประเวศ วะสี ได้ให้น้ำหนักของเศรษฐกิจพอเพียงที่ “ความเข้มแข็งของชุมชน” ซึ่งในบางชุมชนอาจมีความพร้อมและ

ทรัพยากร (ทุน – บุคลากร – องค์กร) สนับสนุนไม่เพียงพอ โดยกรอบที่เล็กที่สุดแต่ครอบคลุมทรัพยากรอย่างเพียงพอก็คือกรอบคิดระดับตำบล ดังนั้นยุทธศาสตร์สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงจึงอยู่ที่ “ประชาคมตำบล” (ประเวศ วะสี, 2541)

กระทรวงสาธารณสุข, กรมอนามัย (แหล่งที่มา <http://advisor.anamai.moph.go.th/tamra/decen/mitre12.html>) ได้กล่าวถึง ประชาคมตำบล อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น เกิดขึ้นภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีจังหวัดขอนแก่น จากแนวคิดการพัฒนาแบบบูรณาการ ร่วมกับหลักการบริหารนิยามธรรม 7 คือ 1) สมาชิกร่วมประชุมเป็นนิตย 2) สมาชิกหมั่นเริ่มประชุมและเลิกโดยพร้อมเพรียงกัน 3) สมาชิกยอมรับมติที่ประชุมในการแก้ปัญหา 4) สมาชิกให้การยอมรับ และเคารพผู้อาวุโส 5) สมาชิกดูแลและสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส ในสังคม เช่น เด็ก ผู้พิการ และคนชรา 6) สมาชิกส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม 7) สมาชิกช่วยกันส่งเสริม และทำนุบำรุงศาสนา ทำให้เกิดหมู่บ้านเครือข่ายที่สามารถพึ่งตนเองได้ เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ มีการจัดเวทีให้ผู้นำชุมชนแต่ละหมู่บ้าน มีโอกาสพบปะพูดคุยกับครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข นักพัฒนา ทั้งภาครัฐ และเอกชน รวมทั้งพระสงฆ์ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่สนใจมาร่วมกันทำอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดประชาคมจากระดับหมู่บ้านถึงจังหวัด เพื่อร่วมกันพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ให้สามารถพึ่งตนเองได้ เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล และความคิด ร่วมกับการศึกษาดูงาน ตามความต้องการของเครือข่ายทำให้เกิดการเรียนรู้จากของจริง อย่างกว้างขวาง และต่อเนื่อง เกิดการระดมความคิดระดมทรัพยากรทั้งจากภายในและภายนอกประชาคมเพื่อแก้ปัญหากันอย่างเป็นระบบ นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ทั้งด้านคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานของความเป็นไทย

กระบวนการประชาคมตำบลมีจุดเริ่มต้นเช่นเดียวกับประชาคมในระดับอื่นๆ ซึ่ง โดยสมาชิกที่เข้าร่วมประชาคมต้องมีจิตสำนึกสาธารณะ ในประชาคมเองต้องมีการระดมทรัพยากร ทั้งด้านงบประมาณ ความรู้ด้านวิชาการต่างๆ เข้ามาแก้ปัญหากที่เกิดขึ้นในตำบลหรือพื้นที่ ดังเช่นประชาคมชายฝั่งอ่าวบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ที่มีกระบวนการกลุ่มที่ชัดเจน มีโครงสร้างการทำงานเป็นระบบ เน้นการพึ่งพาตนเองโดยให้ทุกคนมีส่วนร่วม มี “เวทีชาวบ้าน” ให้ทุกคนได้แลกเปลี่ยน หาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน อันเป็นหนทางไปสู่การเป็น “ประชาคมตำบล” ในที่สุด องค์กรชุมชนแห่งนี้จึงเป็น “ตัวอย่างการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืนโดยชุมชน” (ชุมชนบางขุนไทร แหล่งที่มา <http://72.14.235.104/search?q=cache:jNjAQ44AklcJ:pattanathai.nesdb.go.th>) การทำงานของประชาคมระดับตำบลที่ยังมีความเชื่อมโยงกับการทำงานของประชาคมจังหวัด ยิ่งจะสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาคม และเป็นการสร้างเครือข่ายในระดับจังหวัด จึงเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจของประชาคม และจะทำให้การพัฒนาบรรลุเป้าหมายได้ดีขึ้น

3.8.4 ผลกระทบในมิติด้านสังคมที่เป็นผลจากกระบวนการประชาคม

ประชาคม ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การที่มีคนมาอยู่ร่วมกันเท่านั้น แต่คนเหล่านั้นต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันพูดจาสื่อสารในจุดมุ่งหมายที่ไปด้วยกันจนเกิดคุณภาพใหม่ การที่คนแต่ละคนมีปฏิบัติสัมพันธ์ดีเท่าใด ก็ยิ่งก่อให้เกิดคุณภาพใหม่ที่แต่ละคนไม่มี ยิ่งมีการปฏิสัมพันธ์ดีเท่าใด ก็ยิ่งก่อให้เกิดคุณภาพสูงขึ้น จนทำให้เกิดทุนทางปัญญา และทุนทางสังคม และก่อให้เกิดประชาคมขึ้น นั่นคือ ประชาคมที่ดีจะต้องก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ นำไปสู่การเกิดปัญญา และก่อให้เกิดทุนทางสังคมซึ่งเป็นต้นทุนในมิติต่างๆ ซึ่งอยู่ในชุมชนหรือสังคม ไม่ว่าจะเป็ต้นทุนในมิติทางวัฒนธรรม มิติสังคม และมิติทางจิตใจ จิตวิญญาณ อาทิ ความเอื้ออาทรต่อกันระหว่างคนในชุมชน ความรักใคร่สามัคคี วัฒนธรรม จารีตประเพณี การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันภายในชุมชน สังคม ซึ่งต้นทุนเหล่านี้จะเป็นเครื่องช่วยให้ชุมชน สังคมมีความเข้มแข็ง มีเสถียรภาพ และมีอำนาจในการต่อรอง และรองรับกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากภายนอกและกระทบต่อชุมชนและสังคม ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ (2542 อ้างถึงใน วุฒิสาร ดันไชย แหล่งที่มา http://www.tdri.or.th/ye_06/ye06rept/g4/wuthisarn.pdf) และเมื่อพิจารณาถึงกระบวนการประชาคมจะพบว่า องค์ความรู้ที่สำคัญที่เกี่ยวกับกระบวนการประชาคมคือ องค์ความรู้ด้านสังคมนั้นเอง เช่น จากการศึกษาประชาคมตำบลอำเภอบุบรัตน์ จังหวัดขอนแก่น พบว่ากระบวนการประชาคมที่ก่อให้เกิดผลกระทบในด้านสังคม เช่น เกิดการรวมตัว กลุ่มองค์กรชาวบ้าน และผู้นำตามธรรมชาติ และมีเพื่อนที่เอื้ออาทรต่อกัน ยอมรับซึ่งกันและกัน (กระทรวงสาธารณสุข, กรมอนามัย แหล่งที่มา <http://advisor.anamai.Mop.go.th/tamra/decen/mitre12.html>) ดังนั้น ในการศึกษากระบวนการประชาคม สิ่งที่ต้องศึกษาควบคู่ไปกับสิ่งที่กระบวนการประชาคมต้องการจะพัฒนา มิติด้านสังคมเป็นอีกมิติหนึ่งที่ผู้ศึกษาจะต้องศึกษาและถอดบทเรียนในมิติด้านสังคมนำเสนอด้วยเช่นกัน

ดังนั้นเห็นได้ว่าในการศึกษากระบวนการประชาคมในการวิจัยครั้งนี้นอกจากที่ผู้วิจัยจะสนใจศึกษาผลกระทบด้านการศึกษาซึ่งเป็นเป้าหมายในการพัฒนาของประชาคมแล้ว มิติด้านสังคมจึงเป็นอีกมิติหนึ่งที่ผู้วิจัยจะศึกษา และจากการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับกระบวนการประชาคมข้างต้นจะเห็นได้ว่ามิติทางสังคมที่เป็นผลกระทบจากกระบวนการประชาคมนั้น จะสนใจที่จะศึกษาในด้านต่อไปนี้

- 1) ปฏิสัมพันธ์ หรือความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ
- 2) ความเป็นผู้นำของกระบวนการประชาคม
- 3) การสื่อสาร มีการติดต่อสื่อสาร เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายกัน
- 4) มีการเปิดพื้นที่ทางสังคม พื้นที่สาธารณะแก่ประชาชน หรือให้เวทีที่ให้โอกาสแก่คนทั่วไปได้แสดงความคิด ความเห็นและการลงมือทำ
- 5) การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมการทำงานหรือวัฒนธรรมองค์กร

ตอนที่ 4 แนวคิดทฤษฎีสังคมวิทยาที่ใช้ในการวิเคราะห์งานวิจัย

4.1 ทฤษฎีการก่อตัวของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (Structuration Theory) ของ Anthony Giddens

1) แนวคิด Structuration Theory

ทฤษฎีการก่อตัวของโครงสร้างความสัมพันธ์ (Structuration Theory) เอก ตั้งทรัพย์ วัฒนา (อ้างถึงใน สิริพรรณ นกสวนและเอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, บรรณาธิการ, 2546 : 9) เป็นทฤษฎีที่ Anthony Giddens นักทฤษฎีทางสังคมวิทยาชาวอังกฤษได้นำเสนอความคิดชุดหนึ่งขึ้นเพื่อใช้อธิบายหรือวิเคราะห์สังคม เป็นการค้นหาธรรมชาติของการกระทำของมนุษย์ สถาบันทางสังคมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและสถาบัน โดยพยายามที่จะประสานและสังเคราะห์แนวคิดหลายสายที่ดูจะเหมือนเข้ากันไม่ได้ให้เข้ากันได้เพื่อทำให้เกิดความสอดคล้องเป็นเอกภาพ โดยเฉพาะการประนีประนอมกับปัญหาการแบ่งขั้ว (Duality) ของระบบสังคม และเน้นการประสานมโนทัศน์ Agency/Structure Subjective/Objective และ Micro/Macro (Giddens, 1984) ตัวอย่างเช่น Agents มักเป็นผู้กระทำในระดับ Micro แต่ตัวกระทำระดับกลุ่ม (Collectivities) เช่น สหภาพแรงงาน ก็เป็น Agents ด้วยเช่นกัน และขณะที่โครงสร้างเป็นปรากฏการณ์ระดับ macro แต่เราก็สามารถเห็นได้เช่นกันว่าโครงสร้างอยู่ในระดับ Micro ด้วย ซึ่งแนวคิดของ Giddens มีความแตกต่างจากนักคิดคนอื่นๆ ตรงที่มีความระมัดระวังอย่างมากไม่ให้กระทบกับแนวคิดแบบเก่าที่สร้างเอาไว้ให้กับสังคมวิทยา และพยายามเปิดรับแนวคิดอื่นๆ ที่อยู่ในลักษณะเดียวกัน โดยเขาได้กล่าวถึงแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการกระทำที่โครงสร้างเป็นตัวกำหนด ได้แก่แนวคิดโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functionalism) ของ Talcott Parsons (อ้างถึงใน เศรษฐา พวงหัตถ์, 2548) ซึ่งทฤษฎีนี้มีจุดเด่นตรงที่สังคมประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ ที่มีความแตกต่างกันโดยพื้นฐาน และมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ แต่ทฤษฎีนี้ก็ยังมีข้อพิจารณา ดังนี้

1. ปัญหาเรื่องโครงสร้างเป็นตัวกำหนด Parsons จะมองมนุษย์ในฐานะผู้แสดงบทบาท ซึ่งถูกกลืนด้วยปทัสสถานและค่านิยมของสังคมเข้าไปในตัวประกอบกับตามระบบความเชื่อของ Parsons มนุษย์เป็นฝ่ายยอมรับกฎเกณฑ์และบทบาทที่พวกเขาได้รับการถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้และการกระทำตามแนววัฒนธรรมที่ได้ถูกกำหนดไว้ ทำให้เหตุผลการตัดสินใจถูกตัดและแรงจูงใจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ทำให้มิติด้านสร้างสรรค์ของพฤติกรรมมนุษย์ดูเหมือนจะถูกทำให้สลายไปโดยสิ้นเชิง

2. การให้ความสำคัญกับการกระทำตามที่โครงสร้างกำหนด Parsons ได้สร้างภาพลักษณ์ของมนุษย์ที่เป็นฝ่ายถูกยึดเยียดผ่านกระบวนการเรียนรู้จนต้องคอยทำตามสิ่งที่สังคมเป็นตัวกำหนดให้ทำ ซึ่งเท่ากับให้ความสำคัญกับมนุษย์ที่เป็นผู้ที่พยายามทุกวิถีทางให้ได้รับการยอมรับ โดยปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับปทัสสถาน ไม่ออกนอกกลุ่ม

3. การให้ความสำคัญกับบูรณาการของสังคม Parsons จะเน้นมากเกินไปเกี่ยวกับ

ความสมานฉันท์และบูรณาการระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคม เนื่องจากมีกลไกการบูรณาการ เช่น การขัดเกลาทางสังคม และการควบคุมทางสังคม เพื่อให้สังคมมีดุลยภาพ จนละเลยการขูดรีดและความไม่เสมอภาค

4. ปัญหาเรื่องอำนาจและอุดมการณ์ เนื่องจาก Parsons นิยามอำนาจว่าเป็นสิ่งหนึ่งของโครงสร้างอำนาจอันชอบธรรมที่เปิดเผยของสังคม ทำให้ไม่สามารถมองเห็นอำนาจที่กระจายอยู่ตามผลประโยชน์ที่แตกต่างกันของกลุ่มต่างๆ ไม่สนใจพิจารณาถึงบทบาทอุดมการณ์

ในขณะที่อีกด้านหนึ่งที่ Giddens เรียกว่า สำนักแนว “ตีความ” (Interpretative) เช่น Ethnomethodology และ Phenomenology นั้นให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล ในฐานะศูนย์กลางของการวิเคราะห์ หรือเน้นการกระทำของมนุษย์ นักคิดแนวนี้เห็นว่าประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล และความหมายของกิจกรรม การกระทำที่มีต่อพวกเขาเท่านั้น อะไรที่อยู่ภายนอกประสบการณ์เชิงอัตวิสัยถูกมองเป็นเรื่องของสิ่งที่ไม่เกี่ยวกับตัวบุคคล และมีความสัมพันธ์น้อยมากหรือไม่มีเลย ซึ่งแนวคิดนี้จะมีความสุดโต่งในด้านการปฏิเสธโครงสร้างสังคมในฐานะเป็นตัวสร้างข้อจำกัดที่มาจากภายนอก

ซึ่งแนวคิดทั้งสองลักษณะได้สร้างความแปลกแยกกับสังคมและปัจเจกบุคคล Giddens จึงพยายามที่จะหาทางออกให้กับปัญหาการแบ่งขั้วของระบบสังคม จนค้นพบทฤษฎีที่เขาได้สร้างขึ้นมาเพื่อจะอธิบายการกระทำอย่างตระหนักรู้ของผู้กระทำ การผลิตซ้ำของรูปแบบที่จะก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ การปฏิบัติเหนือเวลาและพื้นที่ที่สร้างขึ้น จากกรอบแนวคิดด้านโครงสร้างของเขาจนเกิดกระบวนการของการก่อตัวของโครงสร้างความสัมพันธ์ของสังคม (Structuration) (Giddens, 1984)

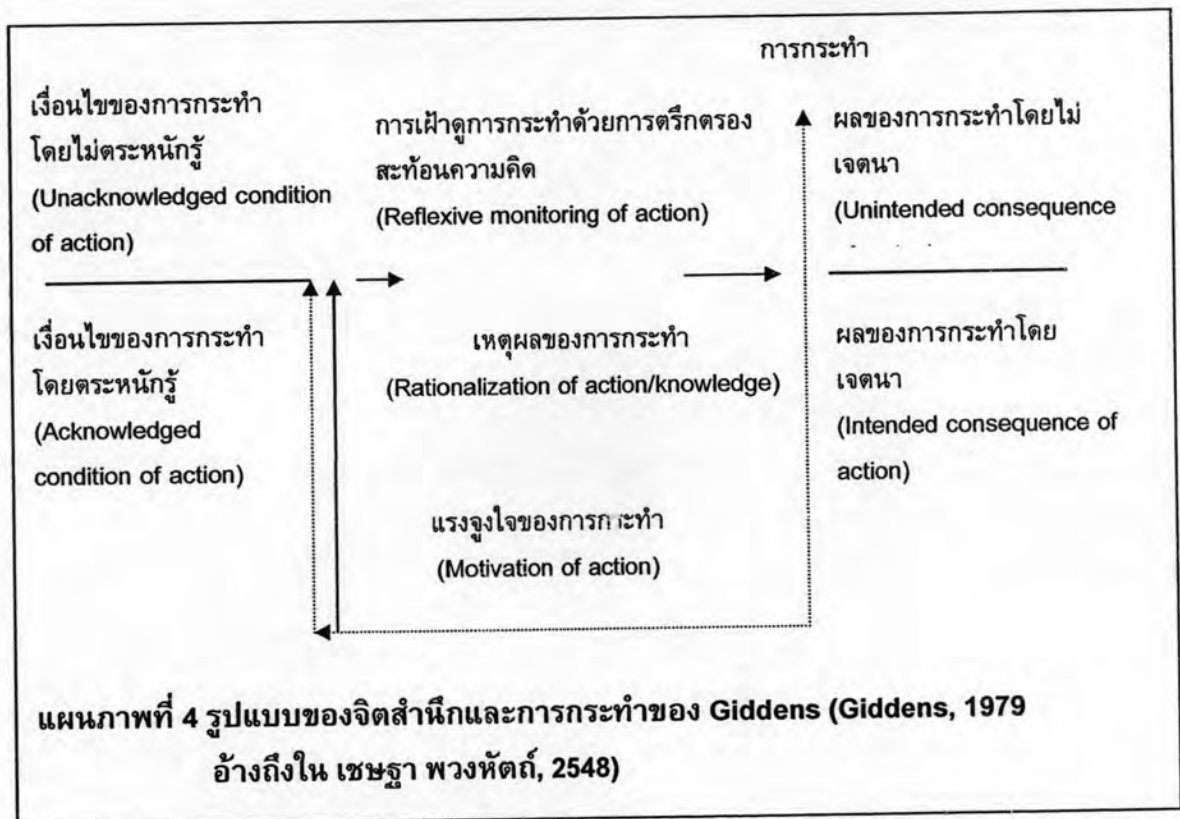
Structuration Theory มีแนวคิดที่จะอธิบายปฏิบัติการทางสังคม (Social Practices) ในกาลเวลา (Time) และพื้นที่ต่างๆ (Space) ซึ่งในแง่ของเวลาที่แตกต่างกันมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกันในการดำรงชีวิตประจำวัน เวลาเชิงชีวประวัติ (Biographical Time) มีความเกี่ยวข้องกับตัวเราในแง่ของการมีอายุเพิ่มขึ้น และช่วงชีวิตของแต่ละคน ในแง่นี้เกี่ยวกับวัฏจักรของกิจกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำและซ้ำอีกในการดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เวลาอีกรูปแบบหนึ่งคือ เวลาเชิงสถาบันหรือองค์การ (Institution or Organisational Time) ซึ่งพวกเราทุกคนมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ ทางสังคมที่ดำรงอยู่ก่อน ซึ่งแง่มุมของเวลาที่แตกต่างกันได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวันของเราและรูปแบบเชิงพื้นที่ซึ่งเป็นตัวแทนของชีวิตทางสังคมโดยผ่านมุมมองทางการกระทำและโครงสร้างทางสังคมที่เชื่อมโยงกันอย่างพึ่งพาอาศัย (Interdependency) และ Giddens ได้อธิบายว่าพื้นที่ คือสถานที่ที่เกิดปรากฏการณ์ (Locale) ซึ่งหมายถึงการใช้พื้นที่ในการกำหนดเงื่อนไขให้การกระทำร่วมกัน กล่าวคือ พื้นที่ต่างๆ ไม่ใช่เป็นเพียงแค่พื้นที่ทางกายภาพเท่านั้น ทว่าพื้นที่ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ของการดำเนินการที่เป็นรูปแบบเฉพาะ รูปแบบต่างๆ ของการยอมรับ และสิทธิอำนาจ เป็นต้น และ Giddens ให้ความสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ “การยึด

ขยายตัว" ของความสัมพันธ์ทางสังคมในแง่ของเวลาและพื้นที่ ประเด็นนี้มีความสำคัญเนื่องจากว่า หมายถึงลักษณะที่โดดเด่นเฉพาะบางอย่างของสังคมสมัยใหม่ (Modern Society) ซึ่งสังคมแบบเก่า ชีวิตทางสังคมส่วนใหญ่จะกระทำกันบนพื้นฐานของการเห็นหน้าค่าตา (Face to Face) Giddens เรียกลักษณะนี้ว่า "มีความเป็นไปได้ในการปรากฏตัวให้เห็นในระดับสูง" เมื่อสังคมมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นชีวิตถูกทำให้มีความเป็นสถาบันและรวมศูนย์ จึงเท่ากับมีมิติอันหนึ่งเพิ่มขึ้นมาทำให้การดำรงอยู่ทางสังคมมนุษย์ไม่เพียงแต่จะมีปฏิสัมพันธ์กันบนพื้นฐานความใกล้ชิดแบบเห็นหน้าค่าตา พวกเขาจะได้รับอิทธิพลจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีลักษณะกระจายตัวมากขึ้น ซึ่งยึดขยายตัวออกไปในแง่ของเวลาและพื้นที่ นอกจากนั้นพัฒนาการของวิธีการสื่อสารด้วยอิเล็กทรอนิกส์ในสังคมสมัยใหม่มีนัยบ่งชี้ว่ามนุษย์ไม่สามารถที่จะมาปรากฏตัวให้เห็นซึ่งกันและกันในเชิงกายภาพเพื่อจะได้มีปฏิสัมพันธ์กันได้อีกต่อไป การกระจายตัวของประชากรและการเน้นความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization) และการเน้นความเป็นภูมิภาค/เฉพาะท้องถิ่น (Regionalization) ซึ่งเป็นลักษณะอันเป็นเนื้อแท้ของภาวะสมัยใหม่ (Modernity) ซึ่งครอบคลุมไปถึงอิทธิพลของความสัมพันธ์ที่ผ่านสื่อกลาง (Mediated) หรือโดยอ้อม (Indirect) ระหว่างผู้คนในสังคมสมัยใหม่ ดังนั้นชีวิตทางสังคมสมัยใหม่จึงลดระดับการพึ่งพิงที่มีปฏิสัมพันธ์กันแบบเห็นหน้าเห็นตามและการปรากฏตัวให้เห็นได้โดยตรงทุกเวลาและพื้นที่

Giddens ให้ความหมายผู้กระทำการ/การกระทำการ (Agency) คือความสามารถที่จะกระทำให้เกิดความแตกต่าง หรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ความไม่มีประสิทธิภาพจนทำให้เกิดความแตกต่างที่เป็นการมีอำนาจเล็กๆ ในปฏิบัติการและการกระทำของมนุษย์ซึ่งยังคงไว้ซึ่งประสิทธิภาพของการเปลี่ยนแปลง พลังอำนาจจะเกี่ยวข้องกับการหาประโยชน์ของทรัพยากร Giddens เห็นว่าพลังอำนาจไม่เป็นทรัพยากรในตัวเอง การกระทำจึงเกิดจากผลของการมีเจตนา หรือไม่มีเจตนา ซึ่งผู้กระทำการใน Structuration Theory จึงเป็นผู้กระทำการที่ตระหนักรู้ (Knowledgeable Agency) ซึ่งสิ่งสำคัญในการกระทำสำหรับผู้กระทำ คือ "ความสามารถที่จะรู้ว่าควรกระทำอย่างไร" (Capacity to Know How to Act) มากกว่าเรื่องของแรงจูงใจหรือผลประโยชน์ในการกระทำ ผู้กระทำการจึงมีหน้าที่ที่จะเปลี่ยนแปลงสถานะ โดยจะไม่อยู่นิ่ง แต่จะเป็นผู้กระตุ้นวัฒนธรรมของสถาบันหรือทำให้เกิดโครงสร้าง และได้กล่าวว่ามนุษย์ในฐานะผู้กระทำมีเสรีภาพในการเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์ และเขามีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้กระทำการในระบบทางสังคมอันเป็นผลมาจากการที่เขามีความสามารถเข้าไปจัดการ เปลี่ยนแปลงได้ นั่นคือมนุษย์มีความสามารถในการใช้อำนาจนั่นเอง ซึ่งการกระทำของมนุษย์และโครงสร้างทางสังคมแต่ละแบบจะเป็นเงื่อนไขของการกระทำอื่นๆ ต่อไป

Giddens จึงได้สร้างตัวแบบมนุษย์ในฐานะผู้กระทำการซึ่งเป็นผู้ตระหนักรู้หรือมีสำนึก ในระดับที่แตกต่างกัน โดยมีผลกระทบต่อวิถีทางที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมหรือดำเนินกิจกรรม โดยมีขั้นตอนเกี่ยวกับสำนึก (Consciousness) สามขั้นตอนตามลำดับในความคิดของผู้กระทำ คือ

1. สำนึกครุ่นคิด (Discursive/Reflexive Consciousness) เป็นการคิดหาวิธีแก้ปัญหาหรือสถานการณ์หนึ่งๆ และคำนึงถึงการกระทำในอดีตและอนาคต
2. สำนึกทั่วไป เป็นความรู้เกี่ยวกับการกระทำในสถานการณ์ทั่วไป
3. สำนึกของจิตไร้สำนึก เป็นตัวกำหนดแรงจูงใจและความต้องการของผู้กระทำที่แสวงหาความมั่นคงและการอยู่รอดเหมือนๆ กันทุกคน จิตไร้สำนึกจะกำหนดการกระทำในสถานการณ์ฉุกเฉิน เมื่อโครงสร้างสังคมตามปกติล่มสลายหรือขัดข้อง เช่น เมื่อเกิดภัยพิบัติ ซึ่งรูปแบบของสำนึกและการกระทำของ Giddens นำเสนอเป็นแผนภาพดังนี้

Giddens ได้ให้ความหมายคำว่า “โครงสร้าง” ว่าเป็นกฎเกณฑ์ และทรัพยากร (Rules and Resources) ที่ผู้กระทำใช้ในการผลิตและการผลิตซ้ำในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยลักษณะของสถาบันของระบบทางสังคมมีโครงสร้างที่รวมไปถึงความสัมพันธ์ที่ยังคงข้ามกาลเวลาและพื้นที่ โดยโครงสร้างมองในแง่มุมมองของกฎเกณฑ์ ซึ่งเป็นบรรทัดฐานและการกำหนดความหมาย ซึ่งโครงสร้างยังคงเป็นผลจากความทรงจำ ที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการตระหนักรู้ของมนุษย์ และเป็นตัวอย่างในการกระทำ (Giddens, 1984)

กฎเกณฑ์ (Rules) ปรากฏให้เห็นได้ทุกๆ รูปแบบและขนาดเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการที่กำหนดหรือคาดหวังพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนั้น อาจปรากฏเห็นได้ชัดและประมวลไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หรือไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

ทรัพยากรถือเป็นโครงสร้างของระบบของสังคม และเป็นการผลิตซ้ำโดยผู้กระทำที่ตระหนักอยู่ในปฏิสัมพันธ์นั้น ทรัพยากรจึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับสิทธิอำนาจ (Authoritarian Resources) เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ทรัพยากรที่เป็นเครื่องมือเครื่องมือ แต่เกิดจากความร่วมมือในการกระทำกิจกรรมของผู้กระทำการ เป็นทรัพยากรที่ใช้ควบคู่กับทรัพยากรที่ใช้ในการแบ่งสรร (Allocative Resources) ซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถมีพลังอำนาจอันนำไปสู่การสร้างผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทรัพยากรดังกล่าวได้แก่ปัจจัยที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น สถานภาพ หรือตำแหน่งในลำดับชั้นของการบังคับบัญชา เป็นต้น ช่วยทำให้มนุษย์สามารถควบคุมเหนือนมนุษย์ด้วยกัน ทรัพยากรทำให้เกิดอำนาจ (Power) ซึ่งทำให้บุคคลมีขีดความสามารถในการสร้างผลกระทบในการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในสภาวะการณ์ทางสังคม

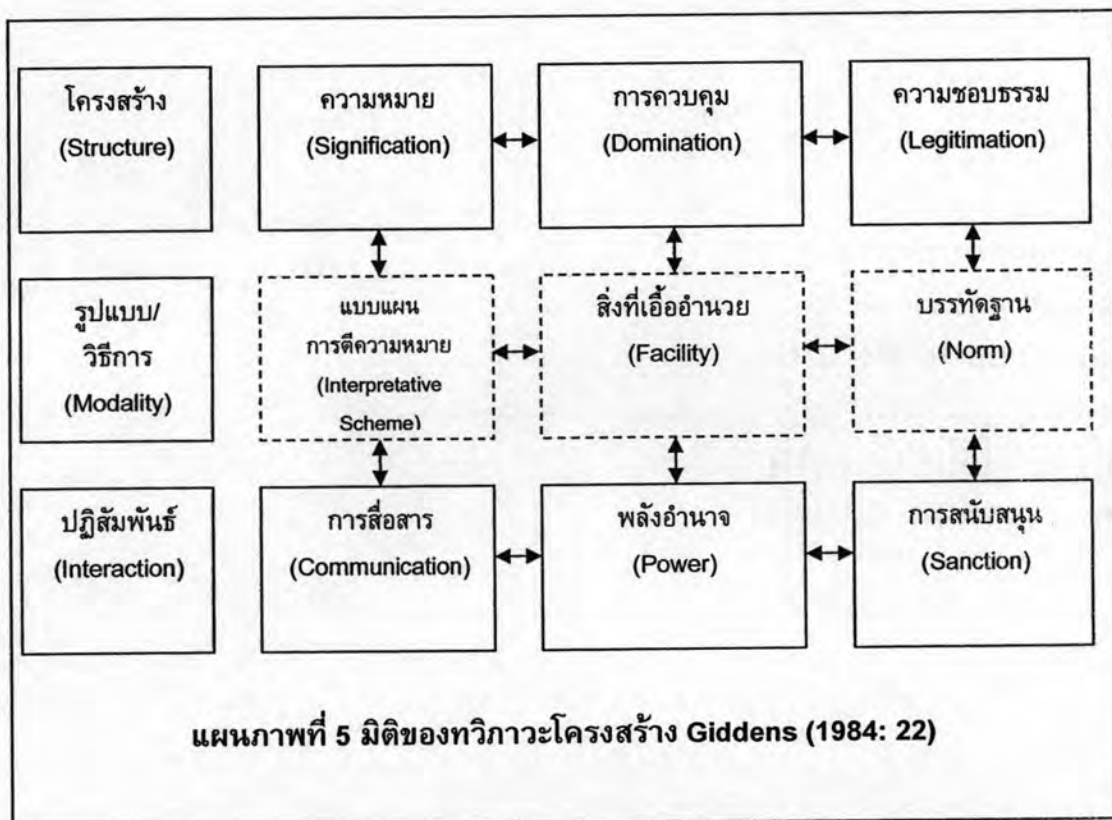
2. ทรัพยากรที่ใช้ในการแบ่งสรร (Allocative Resources) เกิดจากการการควบคุมการผลิตเครื่องมือหรือเกิดจากธรรมชาติซึ่งได้แก่ เครื่องมือเครื่องมือ หรือสิ่งที่เป็นวัตถุทั้งหลาย ช่วยให้ผู้กระทำสิ่งต่างๆ ได้ เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดอำนาจ

ดังนั้น กฎเกณฑ์และรูปแบบต่างๆ ของทรัพยากรช่วยทำให้มนุษย์มีความสามารถในการกระทำสิ่งต่างๆ และสร้างความรู้ขึ้นมาในโลกทางสังคม (Giddens, 1984) ในทัศนะของ Giddens นั้นโครงสร้างจึงเป็นสิ่งที่อยู่ “ภายใน” ตัวของการกระทำหรือกิจกรรมของมนุษย์ กล่าวคือ โครงสร้างไม่ได้อยู่ภายนอกการกระทำ/ผู้กระทำ หรืออยู่นอกเหนือออกไปจากสถานการณ์ที่มนุษย์กำลังมีการกระทำร่วมกันอยู่ ในแง่นี้โครงสร้างไม่ได้มีการดำรงอยู่ต่อเนื่องและเป็นจริงในตัวของมันเองแต่อย่างใด ทว่ามันมีการดำรงอยู่ที่มีลักษณะ “เสมือนจริง” (Virtual Existence) ซึ่งสามารถเข้าใจได้จากความทรงจำที่เกิดจากการที่มนุษย์ใช้กฎเกณฑ์และทรัพยากรต่างๆ เป็นสิ่งแรก หลังจากนั้นโครงสร้างจะดำรงอยู่เฉพาะในกรณีที่กฎเกณฑ์และทรัพยากรเหล่านั้นได้ถูกนำมาใช้อย่างจริงจังในการดำเนินกิจกรรมของมนุษย์ นั่นคือสิ่งที่ Giddens กล่าวว่า โครงสร้างจะมีตัวตนอยู่ก็เฉพาะแต่ในการกระทำของมนุษย์เป็นครั้งๆ เท่านั้น (เชษฐา พวงหัตถ์, 2548) และได้แบ่งโครงสร้างในระบบสังคมออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

- 1) Signification เป็นการสร้างความหมายผ่านการปฏิบัติการซ้ำทางสังคม
- 2) Legitimation เป็นการสร้างความชอบธรรมโดยผ่านบรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยมและมาตรฐาน
- 3) Domination เป็นการสร้างพลังอำนาจอันเกิดจากการควบคุมโดยทรัพยากร

การจะทำให้เกิดความสมดุลของการกระทำ (Agency/Action) และโครงสร้าง (structure) ควรอยู่ในรูปของ “ทวิภาวะของโครงสร้าง” (Duality of structure) กล่าวคือ แทนที่จะ

มองมโนทัศน์ทั้งสอง (Agency/Action-Structure) แยกออกจากกันและขัดแย้งกัน หรือความเชื่อผิดๆ ที่ว่า มโนทัศน์อันหนึ่งกำหนดมโนทัศน์อีกอันหนึ่งได้ ในส่วนของโครงสร้าง Giddens ระบุว่าสถาบันครอบครัว ชุมชน ชีวิต การงาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างเกิดขึ้นได้เพราะปัจเจกบุคคลได้แก่การกระทำของมนุษย์ (Human Action) หรือ ผู้กระทำ (Agency) ในขณะที่เดียวกันโครงสร้าง (Structure) ก็เป็นตัวกำหนดชีวิตทางสังคมและพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้นสองสิ่งจึงต้องพึ่งพาและเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน นั่นคือโครงสร้างเป็นทั้งวิธิต่าง (Medium) และผลลัพธ์ (Outcome) ของการกระทำ (Giddens, 1984: 374) ดังนั้นมิติของทวิภาวะของโครงสร้างสามารถนำเสนอเป็นแผนภาพได้ดังนี้

โครงสร้างทางสังคมและปฏิสัมพันธ์ของบุคคลโดยแยกโครงสร้างออกมาเป็น 3 มิติและเป็นลักษณะการย้ำให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างรูปแบบและวิธีการ ดังนั้นการกระทำสื่อสาร จึงเป็นตัวแบบของการตีความหมายที่จะช่วยทำให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ ในขณะที่เดียวกันการผลิตซ้ำของปฏิสัมพันธ์ และรูปแบบของการตีความหมายจะถูกสร้างขึ้นในโครงสร้างของสังคมอย่างมีความหมายในทางเดียวกับการเอื้ออำนวยทรัพยากรซึ่งจะถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังอำนาจ (Giddens, 1984) การตีความหมายในปฏิสัมพันธ์ไม่ได้แทนที่การแบ่งแยกความสัมพันธ์ของอำนาจ หรือออกนอกบริบทของกฎเกณฑ์การสนับสนุน ปฏิบัติการทางสังคมยังคงเกี่ยวข้องกับสาม

องค์ประกอบดังกล่าว สำหรับพลังอำนาจ (Power) นั้นแสดงถึงขีดความสามารถของผู้กระทำที่จะดำเนินการ และแสดงบทบาทหรือต่อต้านกระบวนการสนับสนุน จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่าอำนาจเป็นความสามารถที่จะสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นในและต่อโลกทางสังคม สำหรับแบบแผนการตีความหมาย (Interpretative Schemes) หมายถึงมาตรฐานของการประยุกต์ใช้คลังความรู้ที่มีอยู่ของผู้กระทำกรในรูปของผลผลิตของปฏิสัมพันธ์ รูปแบบของแบบแผนการตีความหมายจึงเป็นหลักของความรู้ที่สัมพันธ์กันที่ซึ่งอธิบายได้ด้วยความหมายตามหลักสากลในด้านความยั่งยืนและกระบวนการปฏิสัมพันธ์ (Craig Calhoun and others, 2007) นอกจากนี้ Giddens ได้ให้ความสำคัญของ วิชาวิธีในการควบคุม (Dialectic of Control) ทั้งในระดับของปัจเจกบุคคล และในระดับของกลุ่มหรือของคนทั้งสังคม ซึ่งได้เสนอแนวคิดนี้ขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงที่ว่า มนุษย์ไม่ได้ไร้อำนาจอย่างสิ้นเชิงเมื่ออยู่ภายใต้อำนาจและการควบคุมของคนอื่น มนุษย์ไม่เคยอยู่ในสภาวะที่หมดหนทางจนต้องสยบยอมจำนนต่อพลังทางสังคมที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของตนโดยสิ้นเชิง และ Giddens เชื่อว่ามีทรัพยากรบางอย่างใช้ในการตอบโต้กับแรงกดดันทางสังคมอยู่เสมอ การพลิกผันดุลอำนาจ (Dialectic) จึงเกิดขึ้นตลอดเวลาและการเปลี่ยนแปลงสภาวะการณ์อันเป็นผลมาจากความพยายามของกลุ่มคนที่ถูกกดบังคับที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในมือ (Antony Giddens อ้างถึงใน เศรษฐา พวงหัตถ์, 2548)

จากแนวคิด Structuration ตามแนวคิดของ Giddens แสดงให้เห็นว่าปัจเจกบุคคลไม่ได้เป็นเพียงผู้ถูกกำหนดโดยโครงสร้างเท่านั้น โครงสร้างเองอาจกลับมาควบคุมมนุษย์ได้ จึงได้เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างกรอบแนวคิดของ Structuration Theory และ Functionalism สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2 กรอบความคิดของ Structuration Theory และ Functionalism

Functionalism	Structuration Theory
1. ระบบ (System) คือ การพึ่งพาและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของการกระทำ มีความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการสะท้อนกลับโดยไม่เจตนาในระบบการผลิตซ้ำเพียงอย่างเดียว	1. การพึ่งพาและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของการกระทำ กับแนวคิดเกี่ยวกับ <ul style="list-style-type: none"> - ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการสะท้อนกลับโดยไม่เจตนาในระบบการผลิตซ้ำ - การสร้างแนวปฏิบัติของตนเองตลอดถึงผลสะท้อน - ผลสะท้อนของแนวปฏิบัติของตนเอง
2. โครงสร้าง คือ รูปแบบของการกระทำ	2. โครงสร้าง คือ กฎเกณฑ์ และทรัพยากร (Rules and Resources)
3. Functions และ Dysfunctions เป็นส่วนระบบ ทั้งหมดในระบบบูรณาการหรือไม่บูรณาการ	3. Structuration การกำหนดโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางสังคมในกาลเวลาและสถานที่ต่างๆ โดยคำนึงถึงทวิภาวะของโครงสร้าง (Duality)
4. หน้าที่เปิดเผยและหน้าที่แฝง มีส่วนทำให้เกิดการ	4. การผลิต และการผลิตซ้ำของสังคม คือสิ่งที่เป็ผลจาก

Functionalism	Structuration Theory
สนับสนุนและไม่สนับสนุนระบบบูรณาการ	ปฏิสัมพันธ์ภายใต้เงื่อนไขของผลการกระทำ เช่น ผู้กระทำการผลิตการกระทำทางสังคม (การใช้ทักษะการปฏิบัติ) แต่กระทำในสถานการณ์ที่เป็นเงื่อนไขของความไม่ตระหนักรู้

(กรอบความคิดของ Structuration Theory และ Functionalism ของ Anthony Giddens
ที่มา Bryant Christopher G.A. and Jerry David, 1991: 9)

โครงสร้างของสังคมกับผู้กระทำจึงถูกผูกเข้าด้วยกันอย่างแนบแน่นผ่านกระบวนการที่เรียกว่า Structuration หรือ “การกระทำที่มีโครงสร้างกำหนด” (Structured Action) มนุษย์เป็นผู้สร้างโครงสร้าง แล้วโครงสร้างก็กลับมาควบคุมมนุษย์ (Giddens, 1991 อ้างถึงใน สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2551) หลังจากนั้นมนุษย์ก็จะประเมินโครงสร้างเพื่อปรับเปลี่ยนมันต่อไป

เพราะฉะนั้นการนำ Agency และ Structure มาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมจึงเป็นการให้ความสำคัญกับวิธีการที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดชีวิตทางสังคมขึ้นมา ขณะเดียวกันพวกเขาก็ได้รับอิทธิพลและถูกกำหนดโดยการจัดระเบียบสังคมที่มีอยู่นั้นด้วย Structuration Theory จึงน่าจะเป็นเครื่องมือที่เป็นกลางสำหรับนักสังคมวิทยาในการนำไปใช้ศึกษาวิจัยโดยไม่ยึดติดอยู่กับกรอบความคิดอันใดอันหนึ่งของข้างตรงข้าม และได้นำเสนอแง่มุมที่ครอบคลุมกว้างขวางหลายประเด็น โดยเฉพาะเป็นความพยายามในการก้าวข้ามข้อจำกัดของสังคมที่ประกอบไปด้วยโครงสร้างที่เป็นตัวกำหนดการกระทำ หรือเป็นตัวกำหนดพื้นฐานของชีวิต

เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ในปัจจุบันไม่ว่าจะเน้นนโยบายหรือการดำเนินชีวิตของคนมักให้ความสนใจกับผู้กระทำ (Actor) ซึ่งการศึกษาสังคมโดยไม่ดูผู้กระทำนั้นเป็นไปได้ยาก แต่ก็ไม่ปฏิเสธว่าสังคมมีผลต่อผู้กระทำด้วยเช่นกัน ทฤษฎี Structuration Theory เป็นอีกทฤษฎีหนึ่งที่มีเน้นถึงความสามารถในการกระทำแต่ยังคงพึ่งพาอาศัยโครงสร้าง นั่นก็คือการให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลบนพื้นฐานของวิธีการที่บุคคลเข้าใจและตอบสนองต่อประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตของตน วิธีการที่จะสร้างการมีตัวตนของพวกเขาในสังคมช่วยให้พวกเขาสามารถกำหนดแผนการและเจตนารมณ์ของตนขึ้นมาได้ สามารถกำหนดทางเลือกเกี่ยวกับทิศทางในการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของประสบการณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้กระทำ (Agency/Agent) จึงมีเจตนารมณ์คำนึงถึงตนเองและสามารถกระทำสิ่งต่างๆ ขึ้นมาได้ในโลก (เชษฐา พวงหัตถ์, 2548)

สรุปได้ว่า แนวคิดในเรื่อง Structuration ของ Giddens จึงเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถและศักยภาพของมนุษย์ซึ่งเป็นผู้กระทำการ สามารถเข้าไปเปลี่ยนแปลงสังคมได้แม้จะอยู่ภายใต้โครงสร้าง ผู้กระทำการสามารถสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมโดยไม่ได้แยกออกจากโครงสร้างได้โดยจะเน้นไปที่การกระทำของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความคิด

เจตนาธรรมณ์ และเป้าประสงค์ที่จะเข้าไปเปลี่ยนแปลงและกระทำการผลิต หรือสร้างโครงสร้างใหม่ในสังคม ขณะที่ตัวผู้กระทำการเองก็ได้ใช้โครงสร้างที่เป็นกฎเกณฑ์และทรัพยากรมาใช้ในการสร้างพลังอำนาจเพื่อเข้าไปเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยเช่นกันจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของผู้กระทำการและโครงสร้างซึ่งแนวคิดดังกล่าวสามารถนำไปอธิบายปรากฏการกระบวนการประชาคมเพื่อพัฒนาการศึกษาซึ่งเป็นการพยายามสร้างความหมายใหม่ของการศึกษาในห้องถิ่น โดยมีบุคคลและกลุ่มคนในห้องถิ่นและภายนอกห้องถิ่นเข้ามาเป็นผู้กระทำการ แต่การดำเนินการพัฒนาการศึกษาในห้องถิ่นก็ยังคงอาศัยโครงสร้างที่เป็นรูปแบบของกฎเกณฑ์และทรัพยากรมาใช้ในการพัฒนาด้วย

2) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ Structuration Theory

จากการวิจัยเรื่อง Exploring and Evaluating Structuration Theory as a Framework for Investigating Formal and Informal Learning within Organizations เป็นการสำรวจและประเมินลักษณะที่พิเศษของกรอบแนวคิดวิเคราะห์ที่สามารถนำไปใช้ในอาชีพและการศึกษาอบรม (VET) โดยนักวิจัยพยายามทำความเข้าใจกับความซับซ้อนและวิวัฒนาการความสัมพันธ์ของการเรียนรู้ในระบบและนอกระบบในองค์กรโดยผ่านกรอบการคิดของ Structuration Theory ผลการวิจัยพบว่า ในลักษณะของการประยุกต์ใช้ในองค์กรจะเป็นประโยชน์ให้เห็นชัดเจนในประเด็นของการเรียนรู้ในองค์กร โดยพยายามที่จะเห็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นสื่อกลางของวัฒนธรรมองค์กรหรืออัตลักษณ์ส่วนบุคคลเป็นรูปแบบของแนวคิดที่มีประสิทธิภาพในการวิเคราะห์ห้องกรที่ เป็นลักษณะขององค์กรที่เป็นระบบเปิดและมีขนาดเล็กไม่จำกัดความเป็นเอกลักษณ์ของสังคม อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ของการยอมรับการปฏิบัติการขององค์กรเป็นการดำเนินการของสังคมที่สัมพันธ์กับสังคมอื่นด้วย การใช้ Structuration Theory จึงเป็นกรอบที่มีประสิทธิภาพในการศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ซ้ำในการปฏิบัติการขององค์กรและสามารถช่วยให้เข้าใจถึงการปฏิบัติการเรียนรู้ที่เป็นการผลิตและการเปลี่ยนแปลงการผลิตขององค์กรเอง นอกจากนั้นทฤษฎีนี้ยังเหมาะสมที่จะแยกการวิเคราะห์ VET ออกจากการเน้นความสัมพันธ์ในการเรียนรู้และตำแหน่งของกิจกรรม VET ที่เป็นการต่อสู้ดำเนินนโยบายขององค์กรที่เป็นผลผลิตการเรียนรู้ที่ท้าทายของการทำงาน (<http://www.avetra.org.au/publications/64-Barratt-Pugh.pdf>)

Rene Algesheimer and Calin Gurau (2008) Available from: <http://www.avetra.org.au/publications/64-Barratt-Pugh.pdf>. ได้ทำวิจัยเรื่อง Introducing Structuration Theory in Communal Consumption Behavior Research เป็นการนำเสนอ Structuration Theory ในงานวิจัยพฤติกรรมกรบริโภคของชุมชน ซึ่งการวิจัยชุมชนส่วนใหญ่จะมีช่องว่างระหว่างทฤษฎีการพัฒนาและการตรวจสอบเชิงประจักษ์ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมที่มีขนาดเล็ก (Micro) และขนาดใหญ่ (Macro) ซึ่งมีระดับตัวแปรที่มีผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือ การวิจัยครั้งนี้จึงได้พยายามหาแนวทางที่จะนำเสนอทฤษฎีที่สามารถวิเคราะห์สังคมที่มีความหลากหลายระดับและความ

ซับซ้อนของความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ในลักษณะของประสบการณ์ในการบริโภคและสถาบันการตลาด ซึ่งการใช้ Structuration Theory ในการวิจัยชุมชนทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้ว่ารูปแบบการบริโภคไม่เพียงแต่จะมีอิทธิพลต่อปัจเจกบุคคลแต่ยังสามารถนำมาพิจารณาโครงสร้างของสังคมที่มีอยู่ในลักษณะพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนด้วย

Olof Stjernstrom (2004) Available from: <http://www.cybergeogeo.eu/index3827.html>. เขียนบทความเรื่อง Theory and Migration Towards a Framework of Migration and Human Actions โดยเชื่อมโยงทฤษฎี Structuration Theory ที่เน้นบทบาทสำคัญของผู้กระทำกร และดูความสัมพันธ์ระหว่าง เวลา - ภูมิศาสตร์ โดยเป็นการอภิปรายเรื่องการพัฒนาในเวลา - ภูมิศาสตร์ ในจุดเล็ก ๆ ซึ่งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมกับการกระทำของมนุษย์ เป็นการอธิบาย ทำความเข้าใจและตีความในปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นซึ่งอธิบายได้ในแง่ทางกายภาพ และในเงื่อนไขของสังคม โดยดูรูปแบบการอพยพและพฤติกรรมของการอพยพ การให้ความสำคัญกับเวลาและภูมิศาสตร์ รวมถึงการบังคับทางสังคมที่มีผลต่อพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล

Jodi R. Sandfort (2007) Available from: [http://www.pmrnet.org/conference/AZU2007/Arizona Papers/Sandfort_2007.pdf](http://www.pmrnet.org/conference/AZU2007/Arizona%20Papers/Sandfort_2007.pdf) เขียนบทความเรื่อง Deepening our Understanding of Human Service Organizational Technology โดยการนำทฤษฎี Structuration Theory มาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในองค์กรอย่างลึกซึ้ง โดยกล่าวถึงเรื่องสวัสดิการในการทำงาน ซึ่งเริ่มตั้งแต่ระดับปฐมวัย โครงสร้างทางสังคมที่สามารถเป็นอุปสรรคต่อความสามารถในการทำงานของพนักงานในการที่จะเรียนรู้ประสบการณ์ และารเปลี่ยนแปลง โดยกล่าวถึงแนวคิดใหม่ เครื่องมือใหม่ การนำทรัพยากรเข้ามาในการพัฒนาองค์กร ความตระหนักรู้ของผู้จัดการในการใช้เครื่องมือและในการะบวนการที่เป็นกลไกในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเป็นการพัฒนาองค์กร และเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ของพนักงาน และทำให้ผู้จัดการเข้าใจถึงบทบาทการทำงานของตน การที่องค์กรนำทฤษฎี Structuration Theory มาวิเคราะห์สังคมและองค์กรของตนเพื่อนำไปสู่การกำหนดกฎหมายและสวัสดิการให้กับพนักงานได้อย่างเหมาะสม

Jeremy Rose (1998) ทำการวิจัยเรื่อง Evaluating the Contribution of Structuration Theory to the Information Systems Discipline เป็นการศึกษาการประเมินผลของการใช้ทฤษฎี Structuration Theory ที่มีต่อข้อบังคับของระบบสารสนเทศ เพื่อเป็นการใช้รูปแบบของความเหมาะสมของทฤษฎีการวิจัย ซึ่งทฤษฎีนี้ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหน้าที่เพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยกล่าวว่า วิทยาการจัดการด้านคอมพิวเตอร์มีแนวโน้มที่จะเน้นไปที่เทคโนโลยีและการวิจัยที่ให้ความรู้โดยตรง ซึ่งการใช้ทฤษฎี Structuration Theory มาวิเคราะห์และตีความได้รับการยอมรับว่าดีและเข้าใจง่าย ซึ่งทฤษฎีจะช่วยให้ตีความหมาย 2 ทางและจะสะท้อนไปสู่การปฏิบัติ การนำกรอบทฤษฎีดังกล่าวยังคงปรากฏให้เห็นในการศึกษาระบบสารสนเทศ ซึ่งทฤษฎีจะเชื่อมกับหน่วยการปฏิบัติการ หน่วยการใช้งานและหน่วยของเครื่องมือ

จากการศึกษางานวิจัยและบทความที่กล่าวถึงการนำทฤษฎี Structuration Theory มาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งองค์กรหรือบุคคลสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง องค์กรสถาบัน หรือพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลได้ ดังนั้นงานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์กระบวนการประชาคมเพื่อพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นได้เลือกทฤษฎีดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์เนื่องจากเป็นแนวคิดที่มองทั้งผู้กระทำการที่เชื่อมโยงกับโครงสร้าง ไม่ได้มองแยกส่วนกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมบางอย่างมีความคาบเกี่ยวและสัมพันธ์กัน การมองสังคมและการเปลี่ยนแปลงของสังคมจึงไม่ควรมองแยกกัน ซึ่งทฤษฎี Structuration Theory น่าจะเป็นทฤษฎีที่นำมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การเกิดประชาคมเข้าไปพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นได้อย่างเข้าใจและละเอียดลึกซึ้งมากขึ้น

สรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้ทฤษฎี Structuration ของ Giddens ซึ่งเป็นทฤษฎีเชิงวิพากษ์ (Critical Theory) มาเป็นกรอบการอธิบายกระบวนการประชาคมที่เข้ามาพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นนั้นเนื่องจากว่าทฤษฎีดังกล่าวไม่ละเลยการให้ความสำคัญกับมนุษย์ในฐานะผู้กระทำการ (Actor/Agency) ที่สามารถเข้าไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างได้โดยไม่จำกัดกลุ่ม/ชนชั้น และยังแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนดุลอำนาจในสังคมได้ตลอดเวลา ทฤษฎีนี้ช่วยอธิบายกระบวนการผลิตซ้ำการศึกษาของท้องถิ่นที่เกิดจากกระบวนการประชาคมโดยเป็นการสร้างความหมายใหม่ในการศึกษาในแต่ละพื้นที่ แต่ละท้องถิ่น และอธิบายถึงผู้กระทำการ และโครงสร้างที่ทำงานแบบพึ่งพาอาศัยกัน อันเป็นการแสดงให้เห็นว่ากระบวนการประชาคมเพื่อพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นนั้นเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับผู้กระทำการที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงความคิดและเปลี่ยนแปลงสังคม โดยที่ไม่ได้แยกออกจากโครงสร้าง ซึ่งในความหมายของ Giddens นั้น คือกฎเกณฑ์และทรัพยากรที่สามารถทำให้เกิดพลังอำนาจในการเข้าไปปฏิบัติการในสังคม การนำทฤษฎี Structuration Theory มาอธิบายกระบวนการประชาคมที่เข้าไปพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นจะทำให้เข้าใจและเห็นภาพของการเกิดกระบวนการประชาคมและการกระทำการพัฒนาการศึกษาที่พึ่งพากันระหว่างผู้กระทำการและโครงสร้างได้

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการประชาคมกับการพัฒนา

Putnam (1993) ได้ทำการศึกษาการดำรงชีวิตของพลเมืองทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง คุณธรรมทางสังคม และประชาธิปไตยในอิตาลี ใน 15 แคว้นของประเทศอิตาลีโดยอาศัยทฤษฎีและแนวการปฏิบัติแบบประชาธิปไตย โดยสืบสาวพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ การเมือง และวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในภูมิภาคต่างๆ ของอิตาลี วิเคราะห์เปรียบเทียบความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ คุณธรรมทางสังคม ความเป็นประชาธิปไตยและประสิทธิภาพของระบบรัฐ เปรียบเทียบกับปัจจัยทางสังคมต่างๆ ได้ข้อสรุปว่า "การรวมตัวกันในชุมชนในรูปของกลุ่ม ชมรม

สหกรณ์ สมาคม หรือองค์กรต่างๆ ในภาคประชาสังคมเป็นตัวกำหนดที่สำคัญที่สุดต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความเป็นประชาธิปไตยและความสงบสุขของสังคม ถ้าแคว้นใดมีความเป็นประชาคม (Civic Tradition หรือ Civility) มากๆ สิ่งต่างๆ ก็จะดีตามไปด้วย และชุมชนประชาสังคมมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมค่านิยมของการไว้วางใจกัน ความผูกพันเอาจริงเอาจังและความสมานฉันท์ระหว่างกัน ซึ่งส่งผลให้ระบอบประชาธิปไตยก้าวหน้าไปได้ ขณะเดียวกันขนบการเมือง วัฒนธรรมของชุมชนก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะค่านิยมที่เสริมความเข้มแข็งของประชาสังคม นั่นคือประชาสังคมทำให้รัฐและสถาบันสาธารณะต่างๆ ดีขึ้น ไม่ใช่รัฐและสถาบันสาธารณะที่ทำให้ประชาสังคมดีขึ้น

Lopukhin (Available from <http://en.civilg8.ru/priority/education/670.php>) ได้ทำวิจัยเรื่อง Civil Society as a Resource of Education กล่าวได้ว่า ประชาคมเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถช่วยให้ระบบการศึกษาของรัสเซียได้รับการพัฒนาและฟื้นฟูมาตรฐานการศึกษาให้ทันสมัย โดยงานวิจัยแสดงให้เห็นภาพทั้งหมดของระบบการศึกษาในรัสเซีย แนวโน้มในระบบการศึกษาหลังการปฏิรูปการบริหารการศึกษา ทั้งการศึกษาทั่วไป การศึกษาระดับสูง และการศึกษาพิเศษ โดยการดำเนินการตามนโยบายของรัฐ ซึ่งจากการวิเคราะห์ระบบการศึกษาในรัฐของรัสเซียแสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องของสถาบันประชาคมนี้สามารถพัฒนาการศึกษาของประเทศ โดยการวิจัยครั้งนี้มีผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาได้แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องในคำถามที่ว่า สถาบันประชาคมและ NGOs สามารถมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาทั้งหมดในประเทศและมีบทบาทสำคัญในทุกๆระดับ และพวกเขาสนใจถึงความพยายามของรัฐที่จะสร้างสรรค์ให้ประชาคมเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการศึกษาและการอบรมพลเมือง

กิติพร ศรีวงศ์ชัย (2542 อ้างถึงใน พงษ์ยุทธ สีฟ้า, 2547) ได้ศึกษาบทบาท เทศประชาคมตำบลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน พื้นที่ตำบลดอนฉั่น อำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น พบว่าประชาคมตำบลดอนฉั่นเป็นองค์กรที่รวมตัวกันภายใต้จิตสำนึกของคนในชุมชนของตน โดยจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและหน่วยงานที่เป็นแกนนำผลักดันให้เกิดประชาคมตำบลดอนฉั่น ส่วนใหญ่จะมาจากองค์การบริหารส่วนตำบลและอำเภอ โดยมีปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดประชาคมตำบลดอนฉั่น คือปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสารโดยมีการจัดเวทีพูดคุยในสภาพปัญหาของประชาคมตำบล และมีการประชุมของคนในตำบลอย่างเป็นทางการและการมีความสัมพันธ์กับภาคราชการแบบแนวราบรวมทั้งคนในชุมชน มีความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาของตนเอง

จิรวรรณ หัสโรค์ และคณะ (2542) ได้ศึกษาประชาคมสุขภาพตำบล กรณีศึกษาตำบลดอนหว้าน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการทำงานพัฒนาสุขภาพของประชาชนในระดับตำบลด้วยแนวคิดประชาคม พบว่า การศึกษาสถานการณ์การพัฒนาตำบลและเรียนรู้โครงสร้างพื้นฐาน อันเป็นทุนทางสังคมดั้งเดิมของตำบลเริ่มจากสิ่งที่มีอยู่พัฒนาต่อจากฐานรากที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาวะผู้นำของตำบลซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการ

พัฒนาประชาคมสุขภาพตำบล นอกจากนี้ ภาวะผู้นำของตำบลยังเป็นปัจจัยกำหนด คุณลักษณะ แก่นนำใหม่ หรือเครือข่ายความร่วมมือที่จะทำหน้าที่แนวร่วมพัฒนาของประชาคมต่อไป การสร้าง กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาประชาคมตำบลมีได้หลายรูปแบบ คือ การประชุมสัมมนา การศึกษาดูงานการวางแผนอย่างมีส่วนร่วม การประชุมเสวนาสัญจร (เวทีหมู่บ้าน) โดยให้แต่ละ หมู่บ้านหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ นับเป็นรูปแบบที่เหมาะสม รูปแบบหนึ่ง ซึ่งนอกจากจะทำให้เกิด การเรียนรู้ โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทั้งระหว่างกลุ่มแกนนำอย่างกว้างขวางแล้ว ยังเป็น กิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการควบคุมกำกับ การติดตามประเมินผลการพัฒนา โดยกระบวนการ ประชาชน ประชาคมสุขภาพตำบลเป็นโครงสร้างแบบอุดมคติที่จำเป็นต้องอาศัยโครงสร้างองค์กร นิติบุคคล ไม่ว่าจะเป็นภาคราชการ หรือองค์กรปกครองท้องถิ่นเป็นฐาน

เสรี สุวรรณเพชร และคณะ (2545) ได้ศึกษาเรื่องการจัดการศึกษา (ธรรมนูญโรงเรียน) ที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น โดยประชาคมเมืองฝาง กรณีศึกษาโรงเรียนฝางชนูปถัมภ์ อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อหาแนวทางจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และร่วมเรียนรู้กระบวนการจัดการศึกษาตามเจตนารมณ์ของ พระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 โดยเริ่มศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติการศึกษาและการกระจายอำนาจ สู่ท้องถิ่นพร้อมทั้งวิเคราะห์ศักยภาพการจัดการศึกษาทั้งภายนอกและภายในโรงเรียน จัดเวทีประชาคม ระดับตำบล 8 ตำบล และจัดเวทีประชาคมระดับอำเภอเพื่อเรียนรู้กระบวนการปฏิรูปการศึกษาระดม ความคิด พิจารณายุทธศาสตร์และแนวทางการจัดการศึกษาของประชาคมเมืองฝาง และสร้างกลไก การจัดการศึกษาที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย ผลการวิจัยพบว่า สามารถจัดทำธรรมนูญโรงเรียนเพื่อร่วมกำหนดยุทธศาสตร์ ทิศทางและแนวทางในการจัดการ การศึกษาให้ตรงตามความต้องการของประชาชนและเหมาะสมกับท้องถิ่นอย่างแท้จริง ซึ่งการ ทำงานครั้งนี้ได้บทเรียนการจัดทำธรรมนูญโรงเรียนฉบับประชาคมเมืองฝางคือ ได้เรียนรู้ถึงวิธีการ ทำงานร่วมกับชุมชน การจัดสรรเวลาของบุคลากร โรงเรียนได้เรียนรู้วิธีการและกระบวนการทำ ธรรมนูญโรงเรียนที่ชุมชนมีส่วนร่วม และกระบวนการสร้างความร่วมมือ และการค้นหาศักยภาพ ของแต่ละฝ่ายเพื่อนำเอาขีดความสามารถมาสร้างกลไกการทำงานร่วมกัน ด้านชุมชนได้เรียนรู้ถึง เจตนารมณ์ของการปฏิรูประบบการศึกษา เข้าใจหน้าที่และบทบาทของชุมชนในการจัดการศึกษา และได้เรียนรู้ถึงกระบวนการและกลไกการทำงานกับทางโรงเรียน องค์กรบริหารส่วนตำบลเพื่อนำ ไปสู่การจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนร่วมกัน

5.2 งานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างและพัฒนากระบวนการประชาคม

วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540) ได้ศึกษาเรื่องการนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้าง เครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและ ปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และเพื่อ

นำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยศึกษาในพื้นที่เครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มฮักเมืองน่าน เครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มแม่น้ำแม่จาง เครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน ลุ่มแม่น้ำจัน-แม่สอง และเครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนบ้านป่านอต พบว่า องค์ประกอบหลักของเครือข่ายการเรียนรู้ได้แก่ คน ความรู้ และทรัพยากร ศักยภาพขึ้นอยู่กับผู้นำสามารถเชื่อมความรู้เก่าและใหม่ที่เกี่ยวข้องป่าในการรวมพลังคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยกระบวนการเรียนรู้ในเครือข่ายมีการนำความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ของท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างความตระหนักต่อปัญหาและการถ่ายทอดความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สมาชิกได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้และจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบทางการ ส่วนปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ได้แก่ ผู้นำที่ได้รับศรัทธา และมีความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาชุมชน การสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน การประสานงานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ โดยรูปแบบการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่นำเสนอคือ เครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จ พัฒนาจากเครือข่ายระดับ คน-คน ไปสู่ คน-กลุ่ม และกลุ่ม-กลุ่ม และกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เริ่มจากการสร้างผู้นำ การขยายและการเชื่อมประสานเน้นการสร้างการรวมกลุ่มให้เกิดองค์กรชุมชน เข้มแข็ง การร่วมแก้ปัญหาการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ พัฒนาศักยภาพของสมาชิกในการเรียนรู้ ปฏิสัมพันธ์ และร่วมแก้ปัญหาตลอดจนมีการขยายพื้นที่เครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรมโดยมีการวางแผนอย่างมีเป้าหมาย

กาสัก เตชะขันหมาก (2541) ได้ศึกษาเรื่องการนำเสนอรูปแบบกระบวนการพัฒนาประชาสังคมสำหรับสภาวัฒนธรรมจังหวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบกระบวนการพัฒนาประชาสังคมเพื่อการดำเนินงานวัฒนธรรมของสภาวัฒนธรรมจังหวัดและศึกษาความเป็นไปได้และปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาสภาวัฒนธรรมจังหวัด 6 แห่ง คือ เชียงราย ลพบุรี นครปฐม สุโขทัย น่าน และนนทบุรี โดยการวิจัยเชิงสำรวจและเชิงคุณภาพ พบว่า การเกิดขึ้นของประชาสังคมสำหรับวัฒนธรรมจังหวัดนอกจากจะเกิดจากการส่งเสริมและสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติแล้ว สิ่งสำคัญคือ ความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมของหน่วยงานและองค์กรทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคชุมชน ภาคธุรกิจ และภาควิชาการที่มาร่วมกันปรึกษาหารือและตกลงจัดตั้งสภาวัฒนธรรมจังหวัดขึ้น โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ ข้อตกลงร่วมกันและมีกรรมการบริหารเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงาน ประชาสังคมเพื่อการดำเนินงานวัฒนธรรมของสภาวัฒนธรรมสามารถพัฒนา ขยายและดำรงอยู่ได้โดยการสร้างเครือข่ายเครือข่ายภาคีสมาชิกทั้งในแนวตั้งและแนวนอนให้สามารถ “ถักทอ” และ “เชื่อมโยง” กันได้อย่างเข้มแข็งและจัดโครงสร้างการบริหารให้สอดคล้องกับชีวิตวัฒนธรรมจนสร้างจิตสำนึกและความมั่นใจในการ

ดำเนินงานวัฒนธรรม เกิดการรวมตัวและเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ซึ่งมีกระบวนการพัฒนาคือ กระบวนการทางวัฒนธรรม กระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการจัดการ โดยมีปัจจัยภายในที่สำคัญคือ ผู้นำที่เป็นประธานและคณะกรรมการบริหาร การประชุมกันอย่างต่อเนื่อง การขยายและเชื่อมโยงเครือข่าย เป็นต้น ประกอบกับปัจจัยภายนอก ได้แก่ การส่งเสริมสนับสนุนจากนโยบายของรัฐ และจากองค์กรเกี่ยวข้อง

สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน (ส.พ.อ.) (2541) ได้ทำโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม พ.ศ. 2542 ขึ้นมาเพื่อส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ คือ กิจกรรมจัดทำแผนที่ศักยภาพ (Social Mapping) กิจกรรมพัฒนากลุ่มแกนประสานงานเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัด กิจกรรมค้นหาและพัฒนาศักยภาพแกนนำพัฒนาสังคมประจำท้องถิ่น กิจกรรมการก่อตั้งองค์กรและเครือข่ายผู้บริโภครวมในเมืองใหญ่ กิจกรรมการพัฒนาศูนย์ ให้บริการสื่อเพื่อการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม ซึ่งกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยข้าราชการ ผู้นำชุมชน นักธุรกิจ องค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน จาก 10 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ อุทัยธานี นครสวรรค์ พิจิตร เพชรบูรณ์ พิษณุโลก สุโขทัย กำแพงเพชร ตาก อุตรดิตถ์ และแพร่ โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ตลอดจนกระบวนการอบรมแบบมีส่วนร่วมสูงสุดและการส่งเสริมกิจกรรมชุมชนและประชาสังคมหลังการอบรมเป็นหลัก ผลการวิจัยพบว่า การอบรมแบบมีส่วนร่วมสูงสุดสามารถทำให้ผู้ที่ผ่านการอบรมใน 10 จังหวัดกลับไปเป็นแกนนำประชาคม รวมตัวกันทำงานเพื่อสังคมและชุมชนของตนเอง กว่า 400 ท่าน บางแห่งเกิดกลุ่มประชาคม ชมรม กองทุน และมูลนิธิประชาคมที่สามารถพึ่งพาตนเอง การทำงานของแกนนำประชาคมเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็งด้านต่างๆ เป็นจำนวนมาก ส่วนชุมชนที่เข้มแข็งอยู่แล้วสามารถพัฒนาด้านตนเองออกสู่ชุมชนรอบข้างอย่างรวดเร็ว จนสามารถรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนเข้มแข็งด้านต่างๆ เช่น เครือข่ายพระสงฆ์เพื่อสังคม (คพส.) เครือข่ายเกษตรกร เครือข่ายยาเสพติด เครือข่ายเยาวชน เครือข่ายผู้ด้อยโอกาส เครือข่ายแพทย์ทางเลือก เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายเอดส์ เครือข่ายประชาคม ฯลฯ ขณะนี้การทำงานของประชาคมจังหวัดกำลังดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง ด้วยการทำงานแบบพหุภาคี เอาชุมชนเป็นศูนย์กลาง เน้นการพัฒนาคนเป็นหลัก ทำให้เกิด ผู้นำ ปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรในพื้นที่วิจัย และยังปรากฏว่าแกนนำประชาคมระดับต่างๆ เป็นที่ยอมรับขององค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน และองค์กรชาวบ้าน

เวทินี สตะเวทิน (2542) ได้ศึกษาการสื่อสารในการจัดประชาคมบางลำพู พบว่า พัฒนาการของประชาคมบางลำพูแบ่งได้เป็น 4 ระยะ คือ 1) ระยะการเรียนรู้ 2) ระยะปรับกระบวนการ 3) ระยะเผชิญปัญหา 4) ระยะแสวงหาทางออก โดยมีปัจจัยเกื้อหนุนในการก่อตัวของประชาคมบางลำพู ประกอบด้วย 5 ปัจจัย คือ 1) แนวคิดของประชาชนในการเข้าร่วม 2) ความผูกพันกับชุมชน 3) ลักษณะของแกนนำที่ริเริ่มในการก่อตัว 4) ลักษณะของเครือข่ายการสื่อสารในการก่อตัว 5) การกระตุ้นจากบุคคลภายนอก โดยมีกลไกในการสื่อสารในการจัดการประชาคม

บางลำพูโดยการวิเคราะห์จากกิจกรรมเชิงรุก และกิจกรรมในเชิงป้องกันผลประโยชน์ของชุมชน พบว่า กิจกรรมเชิงรุก กลไกในการติดต่อสื่อสารภายในแกนนำประชาคม ได้แก่ การปลุกระดมสมอง การไปมาหาสู่กัน การพูดคุยโดยบังเอิญ ส่วนกลไกการสื่อสารระหว่างแกนนำประชาคมกับประชาชน ได้แก่ การติดประกาศตามชุมชน โบปลิ้ว รถกระจายเสียง สื่อมวลชน การประชุมกลุ่มย่อย การพูดคุยระหว่างแกนนำริเริ่มกับเจ้าของธุรกิจ การใช้กลไกกรรมการชุมชน เสียงสะท้อนจากชุมชน ส่วนกลไกการสื่อสารระหว่างแกนนำบุคคลภายนอก ได้แก่ การประชุมระดมสมอง การประชุมเพื่อขอการสนับสนุนการพูดคุยในจุดเริ่มต้น การชักชวน บุคคลภายนอก การพูดคุยขอความช่วยเหลือ เป็นต้น ส่วนกิจกรรมในเชิงปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน กลไกในการสื่อสารภายในแกนนำประชาคม ได้แก่ การประชุมระดมสมอง การพูดคุยกัน การบอกต่อ กลไกการสื่อสารระหว่างแกนนำประชาคมกับประชาชนในพื้นที่ ได้แก่ การแจกแบบสอบถาม การจัดกิจกรรม การพูดคุย กลไกการสื่อสารระหว่างแกนนำประชาคมกับบุคคลภายนอก ได้แก่ การยื่นจดหมายถึงผู้ที่เกี่ยวข้อง การส่งข่าวให้สื่อมวลชน การประชุมเพื่อขอความร่วมมือ การประชุมเพื่อต่อรอง การสร้างแนวร่วม การต่อรองนอกรอบ

วิชากร เต็นเหมือนวงศ์ (2543) ได้ศึกษาประชาคมชุมชน : พลวัตการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาชุมชนเพื่อพึ่งตนเอง พบว่า ความสามัคคีการเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนโดยมีการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นองค์กรประชาชนในการแก้ปัญหาของตน ทำให้เกิดประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน ร่วมคิด ร่วมปรึกษา ร่วมทำ เกิดจิตสำนึกในหน้าที่ที่จะทำงานสาธารณะและพร้อมที่จะแบกรับกับปัญหาที่จะเกิดขึ้นภายในชุมชน โดยมีปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มประชาคมชุมชนมีความเข้มแข็ง ดังนี้ 1) ผู้นำชุมชนมีความรู้ ความสามารถ เสียสละ มีคุณธรรม และมีวิสัยทัศน์ 2) แรงจูงใจของชาวบ้านที่ต้องการเข้าร่วมในองค์กรประชาชนหรือโครงการต่าง ๆ 3) โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ทางชุมชน หาวิธีจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น 4) โครงสร้างทางสังคมและการเมือง คือ สถาบันของชุมชน (บ้าน วัด โรงเรียน) ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา มีความเป็นปึกแผ่น สามัคคี มีความเข้มแข็งและมีระบบการจัดการ กับปัญหาที่เกิดขึ้น 5) มีการจัดตั้งองค์กรหรือกลุ่มและโครงการต่าง ๆ ขึ้น เพื่อเป็นการช่วยเหลือตัวเอง และ 6) มีการสร้างจิตสำนึกในการทำงานสาธารณะและพร้อมที่จะเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่สำคัญ คือ การมีจิตสำนึกของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการเข้าร่วมทำงานสาธารณะ

สนั่น คะรัมย์ (2543) ได้ศึกษาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนต่อการดำเนินงานประชาคมสุขภาพตำบล ในเขตพื้นที่ตำบลดอนมนต์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า ในลักษณะความเข้มแข็งของชุมชน ปัจจัยภายใน ได้แก่ ผู้นำที่มาจากการเลือกตั้ง จะเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีความขัดแย้งในชุมชนน้อยและเป็นผู้ประสานงานที่ดี ชุมชนมีความเชื่อมโยงกันในมิติทางศาสนา และเครือญาติ ส่วนปัจจัยภายนอก คือ การกระจายอำนาจบริหาร งบประมาณ สาธารณสุขมูลฐานให้แก่หมู่บ้าน โดยมีกิจกรรมการดำเนินงานประชาคมสุขภาพ ประกอบด้วยการ

สำรวจปัญหาของชุมชน การประชุมอย่างต่อเนื่อง การวางแผนร่วมกัน การสร้างเครือข่าย การระดมทุน การมีหลักประกันสุขภาพ การสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบล การรับทราบข้อมูลการพัฒนา การพึ่งตนเองของชุมชนและการประเมินผลการพัฒนา ส่วนแนวทางการพัฒนาประชาคมสุขภาพควรมีการให้ความรู้ประชาชนอย่างต่อเนื่อง มีการสร้างเครือข่าย การศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเทคโนโลยี การสร้างกิจกรรมการพัฒนาที่ต่อเนื่องและการประเมินผลการดำเนินงาน

ทศพล แก้วประพันธ์ (2544) ได้ศึกษาขบวนการประชาคมในประเทศไทย: ศึกษากรณีการก่อตัวของสงขลาประชาคม มีวัตถุประสงค์เพื่อหาเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการก่อเกิดของขบวนการ “สงขลาประชาคม” ว่าเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนในลักษณะใด ผลการวิจัยพบว่า ขบวนการ “สงขลาประชาคม” ก่อกำเนิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลนโยบายส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดสงขลา ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ ที่ผ่านมาในขณะที่โครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์อำนาจในการจัดการของรัฐ ซึ่งรัฐผูกขาดการทำหน้าที่เป็นผู้กระทำเพียงผู้เดียวนั้น เป็นเงื่อนไขในการก่อเกิดขบวนการสงขลาประชาคมเพียงบางส่วนเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากการเกิดขึ้นของขบวนการดังกล่าวเป็นความพยายามในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง โดยไม่ให้ความสำคัญกับอำนาจและการจัดการของรัฐมากนัก นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่า ขบวนการสงขลาประชาคมมีการใช้แนวคิดประชาสังคมในการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเองมากขึ้น

มูลนิธิพัฒนาไทและคณะ (2545) แหล่งที่มา <http://www.pattanathai.nesdb.go.th> ได้ทำโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและประชาคมจังหวัด 2542 โดยดำเนินการกับประชาคมจังหวัด 20 จังหวัด คือ จังหวัดสงขลา นครสวรรค์ พัทลุง นครปฐม เพชรบุรี น่าน มหาสารคาม นครศรีธรรมราช ตรัง นราธิวาส นครราชสีมา กาญจนบุรี ขอนแก่น ชุมพร บัตตานี ยะลา อุทัยธานี สุราษฎร์ธานี สตูล และกรุงเทพมหานคร (บางพื้นที่) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้ 1) เพื่อส่งเสริมกิจกรรมจัดทำแผนที่ศักยภาพ (Social Mapping) 2) เพื่อส่งเสริมกิจกรรมพัฒนากลุ่มแกนประสานงานเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัด 3) เพื่อส่งเสริมกิจกรรมค้นหาและพัฒนาศักยภาพนักพัฒนาอาชีพประจำท้องถิ่น 4) เพื่อส่งเสริมกิจกรรมก่อตั้งองค์กรและเครือข่ายผู้บริโภคในเมืองใหญ่ และ 5) เพื่อส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาศูนย์ให้บริการสื่อเพื่อการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม ผลการวิจัยสรุปโดยจำแนกตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่าลักษณะของกลุ่มองค์กรประชาชนส่วนใหญ่ เป็นองค์กรที่ดำเนินการเรื่องธุรกิจชุมชน หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง อาทิ กลุ่มองค์กรการเงิน กลุ่มจัดหาสินค้าอุปโภคบริโภค และเมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ของกลุ่มองค์กรเหล่านี้ก็กลับพบว่า องค์กรเหล่านี้ดำเนินกิจกรรมในลักษณะของการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มากกว่ากิจกรรมเพื่อสร้างอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน

วัตถุประสงค์ที่ 2 และ 3 พบว่าสามารถพัฒนาและค้นหากลุ่มแกนนำที่เข้าไปทำงานกิจกรรมสาธารณะของประชาคมจังหวัดได้เป็นอย่างมาก ทั้งนี้พิจารณาจากจำนวนผู้นำกลุ่มที่เพิ่มขึ้น และกิจกรรมต่างๆ ภายในจังหวัดที่แกนนำเหล่านี้ทำหน้าที่ขับเคลื่อนเกิดขึ้นอย่างหลากหลาย อย่างไรก็ตามพบว่าอุปสรรคสำคัญของกลุ่มแกนนำเหล่านี้ ได้แก่ การไม่มีเวลา เนื่องจากคนเหล่านี้เป็นอาสาสมัคร และการไม่มีงบประมาณเฉพาะเพื่อการจัดกิจกรรม ทำให้ไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่

วัตถุประสงค์ที่ 4 พบว่าในจังหวัดที่ได้มีการดำเนินการส่งเสริมกิจกรรมก่อตั้งองค์กร และเครือข่ายผู้บริโภคนในเมืองใหญ่ สามารถพัฒนากิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากประชาคมจังหวัดได้สร้างเครือข่ายผู้บริโภคว่าก่อนหน้าแล้ว การศึกษาพบว่าในประชาคมมีคนทำงานอยู่อย่างจำกัด ในขณะที่ภารกิจอื่นๆ ก็มีอยู่มาก ทำให้ภารกิจการจัดตั้งองค์กรเครือข่ายผู้บริโภคนั้นไปด้วยความล่าช้า และไม่ทันเหตุการณ์ ซึ่งเป็นผลให้บุคคลที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายผู้บริโภคนขาดความกระตือรือร้น และหมดความสนใจลง

วัตถุประสงค์ที่ 5 ในทุกจังหวัดได้มีความพยายามที่จะดำเนินกิจกรรมด้านข้อมูลข่าวสารและการสื่อสาร ในบางจังหวัดดำเนินการอยู่ในขั้นการจัดระบบเก็บรวบรวมและเผยแพร่ ในขณะที่บางจังหวัดทำงานเน้นด้านการเผยแพร่อย่างเดียว และพบว่าสื่อที่ใช้เพื่อการเผยแพร่ส่วนใหญ่ คือ วิทยุในจังหวัด ในเบื้องต้นพบว่าปัจจัยที่มีส่วนกำหนดภาระงานข้างต้น ขึ้นอยู่กับลักษณะบุคคลหรือองค์กรแกนนำหลักภายในจังหวัดเป็นสำคัญ

พงษ์ยุทธ สีฟ้า (2547) ทำการวิจัยเรื่อง ประชาสังคมท้องถิ่น โดยทำวิจัยเชิงคุณภาพกับการรวมกลุ่มของสมาชิกเครือข่ายอินแปง ในพื้นที่ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ในการแก้ไขปัญหาการทำเกษตรกรรมและปัญหาหนี้สิน ผลการวิจัยพบว่า ภารกิจของกลุ่มสมาชิกเครือข่ายอินแปงเกิดจาก 2 ปัจจัย คือ (1) เกิดจากประเด็นปัญหาการทำเกษตรกรรมที่รายรับไม่พอกับรายจ่ายก่อให้เกิดภาวะหนี้สินของคนในชุมชน (2) การได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานภาครัฐในการสร้างเวทีพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิก โดยการดำเนินงานของกลุ่มสมาชิกนี้จะใช้แนวคิดในการผลิตแบบพอเพียงและพึ่งตนเอง จะเน้นที่การมีส่วนร่วม มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีความหลากหลาย มีการดำเนินงานเป็นเครือข่ายความร่วมมือ มีความโปร่งใสในการดำเนินงาน ตรวจสอบได้ และการไม่เน้นระบบราชการในการบริหาร เป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมของสมาชิก ซึ่งผลลัพธ์ของการรวมกลุ่มแก้ไขปัญหาคนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ในปัญหาโดยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรภาครัฐ เกิดเป็นความต้องการและวิธีการจัดการกับปัญหาของชุมชนซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการรวมกลุ่มองค์กรประชาชนที่มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพที่จะบริหารจัดการแก้ไขปัญหาในชุมชนของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีส่วนร่วมจากประชาชนที่แท้จริง ทั้งนี้ก็ต้องได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

อภิธาน สมใจ (2547) ได้ศึกษาประชาคมวัดบ้าน: คนวัดคนบ้านในชุมชนพื้นบ้าน ล้านนาโดยได้ศึกษาประชาคมวัดบ้านซึ่งกล่าวถึง โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์โดยพระสังฆาธิการจากระดับบนในส่วนกลางกระจายสู่ส่วนภูมิภาค จนถึงระดับล่างสุดคือเจ้าอาวาสและพระเถรลูกวัดที่มีความใกล้ชิดกับชาวบ้านในหมู่บ้านชุมชนต่างๆ ระดับรากหญ้าทั่วประเทศและนำเสนอกรณีศึกษางานพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์ระดับตำบลในเขตจังหวัดเชียงใหม่ที่ดำเนินการตามแผนงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล โครงสร้างประชาคมวัดบ้านที่ชาวบ้านร่วมกันบำรุงรักษาวัดและพระเถรด้วยจิตสำนึกสาธารณะเชิงจารีตหรือวิถีวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมมีสิทธิมีเสียงในรูปคณะกรรมการวัดและหมวดวัดในพื้นที่สาธารณะของความเป็นวัดบ้านเรา

Noriyaki Suzuki and Keeratiporn Sritanyarat (2548) ได้ศึกษาการพัฒนากับขบวนการประชาสังคมในประเทศไทย กรณีศึกษาเปรียบเทียบการก่อตัวของประชาคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเปรียบเทียบประชาคมทุ่งโป่ง และประชาคมพันดอน พบว่า ประชาคมทุ่งโป่งเป็นการริเริ่มร่วมกันของชาวบ้านในเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่จัดขึ้นทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยมีปัจจัยที่เอื้อต่อการเกิดศักยภาพในประชาคมคือ ระบบเครือข่าย การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพเศรษฐกิจพอเพียง การรวมกลุ่มของชาวบ้าน ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง การทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) การเชื่อมโยงเครือข่าย และจิตสำนึกร่วมกัน และการลงมือปฏิบัติจริง ส่วนการเกิดประชาคมตำบลดอนพันนั้น พบว่า องค์กรชุมชนภายในหมู่บ้านของตำบลพันดอน มีกลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มค้าขาย กลุ่มชาวนา กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเพิ่งมีการจัดตั้งไม่นาน การตั้งกลุ่มขึ้นมาก่อนให้เกิดความร่วมมือและมีการปรึกษาพูดคุยกันมากขึ้น และมีความเข้าใจบทบาทของตนเอง และปัจจัยที่เอื้อในการเกิดการรวมกลุ่มกันมีลักษณะคล้ายกับประชาคมทุ่งโป่ง คือ ระบบเครือข่าย การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การรวมกลุ่มของชาวบ้าน การทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ และนโยบายรัฐ

อรุณีวรรณ นาศรี และคณะ (2549) ได้ทำวิจัยเรื่อง การสื่อสารในการพัฒนาประชาคมทับเที่ยง ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ในพื้นที่เขตตัวเมืองทับเที่ยง จังหวัดตรัง โดยมีกลุ่มเป้าหมาย 5 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มแกนนำ คือ กลุ่มนักกิจกรรมทางสังคมในจังหวัดตรัง 2) กลุ่มสมาชิก คือ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เข้าร่วมกับประชาคมทับเที่ยง 3) กลุ่มพันธมิตร คือ องค์กรหรือหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของประชาคมทับเที่ยง 4) กลุ่มภาคี คือ กลุ่มกิจกรรมที่ทำกิจกรรมอยู่แล้ว 5) กลุ่มประชาชน คือ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในเมืองทับเที่ยงและได้รับรู้ข่าวสารการก่อตัวของประชาคมทับเที่ยง ซึ่งผลการวิจัยพบว่า หัวใจสำคัญของการรวมตัวเป็นประชาคมทับเที่ยงอยู่ที่การสร้างความสัมพันธ์อันเสมอภาค โดยทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็น ความรู้สึกได้อย่างเสรีบนพื้นฐานการสื่อสารประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และทุกคนมีเป้าหมายเดียวกัน การรวมตัวของประชาคมทับเที่ยงเป็นกรณีตัวอย่างที่ดีของการพัฒนารูปแบบใหม่ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งแตกต่างจากแนวทางการพัฒนาแบบเดิมที่รัฐได้รับมอบหมายให้มีบทบาทเป็นผู้นำใน

การพัฒนา ซึ่งพัฒนาการของประชาคมทับเที่ยงสามารถแบ่งได้เป็น 4 ระยะ คือ ระยะก่อรูปรวมตัว ระยะพลบั้งแต่งสังคม ระยะเติบโตแพร่พันธุ์ และระยะปรับตัวเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีปัจจัยที่เอื้อต่อการก่อตัวของประชาคมทับเที่ยง คือ ปัจจัยที่เป็นทุนเดิมด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของคนเมืองทับเที่ยง ปัจจัยสถานการณ์ ปัจจัยด้านบุคคล และ ปัจจัยด้านการสื่อสารเนื้อหากิจกรรมที่สอดคล้องกับคนทับเที่ยง ปัจจัยเชิงโครงสร้าง และปัจจัยด้านการจัดการ โดยมีรูปแบบการสื่อสารและกลยุทธ์การสื่อสารตั้งแต่ช่วงก่อรูปก่อตัว จนถึงระยะปรับตัวเปลี่ยนแปลง สามารถสรุปรูปแบบการสื่อสารได้ 3 รูปแบบ คือ แบบต่างคนต่างคิดต่างทำ แบบบ่นร่วมกัน คิดร่วมกัน และแบบร่วมคิดร่วมทำ โดยกลยุทธ์การใช้สื่อบุคคล การใช้สื่อกิจกรรม และการจัดเวทีสาธารณะ

5.3 กรณีศึกษากระบวนการประชาคมเพื่อการพัฒนาสังคม

กรณีศึกษากระบวนการประชาคมเพื่อการพัฒนาสุขภาพ โดย สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (2548)

ประชาคมนำหน้ากับระบบสุขภาพของคนล้านนา ประชาคมนำหน้าเกิดการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน ได้มาพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงสิทธิหน้าที่และปัญหาของตนเอง มีการติดต่อสื่อสารเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย โดยการรวมตัวครั้งนี้มีทั้งภาครัฐ เอกชนและภาคประชาชน โดยประชาคมได้เสนอแนวคิดและความเห็นร่วมกันในพื้นที่ในประเด็นสุขภาพโดยได้ดำเนินการเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพและเกษตรกรรมที่เอื้อต่อสุขภาพ และกำลังดำเนินการสร้างสุขภาพเพื่อเด็กและเยาวชน ความสำเร็จประการแรก คือ ความสามารถในการเชื่อมกลไกตามยุทธศาสตร์สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขาของหมอประเวศ วะสี ได้อย่างครบถ้วนและมีพลัง นั่นคือฝ่ายนโยบายทั้งราชการ การเมือง ฝ่ายวิชาชีพและวิชาการ และมีฝ่ายประชาชนและเอกชน เข้าร่วมและเป็นจุดเริ่มต้นที่มีพลัง ซึ่งทำให้มีความเป็นไปได้ในการผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบายไปสู่การปฏิบัติจริง โดยที่มีพลังภาคประชาชนและภาควิชาการเป็นฐานที่พร้อมจะลงมือปฏิบัติ และการบริหารจัดการที่ทำให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการทำงานอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน ความสำเร็จที่สอง คือ ความหลากหลายของการจัดกระบวนการเรียนรู้ ร่วมกันทำเวทีสมัชชาสุขภาพ ทำให้เกิดความหลากหลายสะท้อนถึงความพยายามสร้างความรู้ความเข้าใจ และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้าถึงมากที่สุด ความสำเร็จที่สาม คือ การนำเวทีสมัชชาสุขภาพจังหวัดเป็นเวทีผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบายสู่ผู้มีอำนาจตัดสินใจ โดยใช้พิธีกรรมแห่งพันธสัญญาต่อหน้าประชาชน โดยมีปัจจัยแห่งความสำเร็จ คือ ทุนพร้อม ประเด็นได้ เวลาดี และมีตัวประสานงานที่ดี

ประชาคมสุขภาพจังหวัดมหาสารคาม ถือเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่ได้รับการขานรับจากเครือข่ายในพื้นที่ด้วยความยินดีและพร้อมใจ โดยเฉพาะการมีสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยมหาสารคามเข้ามาให้การสนับสนุนและร่วมดำเนินการ ทำหน้าที่แกนประสานงานระหว่างองค์กรเครือข่ายต่างๆ ที่สำคัญที่สุดคือ การนำ "แนวคิดและระเบียบวิธีทางวิชาการ" มาใช้ในกระบวนการ

สมัชชาสุขภาพ ทำให้การขับเคลื่อนมีน้ำหนักของความน่าเชื่อถือมากขึ้น การดำเนินการเรื่องสุขภาพของชุมชนจังหวัดมหาสารคามมีประชาคมจังหวัดและมูลนิธิพัฒนาจังหวัดเป็นองค์กรที่มีศักยภาพในการดำเนินการมาก่อนแล้วและเมื่อขานรับนโยบายและการเปลี่ยนแปลงระบบสุขภาพของประเทศทำให้องค์กรดังกล่าวได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และหาข้อสรุปการดำเนินงาน ซึ่งจุดเน้นของจังหวัดมหาสารคามโดยที่ผ่านมาได้ให้ความสนใจการทำงานด้านวิชาการโดยเฉพาะการศึกษาวิจัยทางด้านสุขภาพในประเด็นต่างๆ ของพื้นที่ และทำงานเชิงรุกด้านสุขภาพ ทำให้การดำเนินการสมัชชาสุขภาพต่อได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรมมากกว่าการไปเริ่มต้นใหม่ และการทำงานเริ่มเกิดคณะทำงานที่มีประชาคมหลายฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา เครือข่ายต่างๆ ด้านสุขภาพเข้ามาร่วมดำเนินการมากขึ้น โดยประเด็นเร่งด่วนที่ทุกฝ่ายเห็นควรในการดำเนินการคือเรื่องระบบอาหารท้องถิ่นสู่เกษตรกรที่เอื้อต่อสุขภาพ และประเด็นข้าวพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง เป็นประเด็นที่น่าส่งเสริม ซึ่งกระบวนการสมัชชาสุขภาพในครั้งนี้ถือเป็นแบบอย่างการเรียนรู้ที่นำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในชุมชน ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และถือเป็นเวทีประชาคมในชุมชนที่ทุกฝ่ายถูกเชื่อมโยงร่วมมือกัน และขยายเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น และที่เห็นภาพได้ชัดเจนคือ การที่นักวิชาการในสถาบันการศึกษากับการย่างก้าวเข้าร่วมกระบวนการทำงานกับชุมชน และเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้เข้ามาร่วมกับกลุ่มเยาวชนในการร่วมวางแผน ร่วมคิด ร่วมหาทางออกในการแก้ปัญหาต่างๆของพื้นที่

สมัชชาสุขภาพจังหวัดตราด กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราด คือภาพตัวอย่างสังคมที่ติดตามทรรศนะอัลวิน ทอฟฟเลอร์นักวิเคราะห์สังคมที่มีชื่อเสียง กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราดถือเป็นทุนทางสังคมก้อนโตที่แตกดอกออกกำไรให้กับชุมชน ก่อเกิดชุมชนที่มีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาเอื้ออาทรระหว่างกัน สามารถพึ่งตนเองได้ ชุมชนมีความเหนียวแน่น โดยสมาชิกในกลุ่มถือสัจจะซึ่งเป็นคุณธรรมที่เชื่อมโยงไปในทุกเรื่องทั้งการศึกษา ศาสนา จิตใจ เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและอาศัยการร่วมมือกัน มีการบูรณาการรูปแบบของกลุ่มไปเป็นแนวทางการรวมพลังปัญญาด้านต่างๆ ที่ไปแก้ไขปัญหาของชาวบ้านด้วยตนเอง เป็นแนวคิดกระบวนการและผลงานกลุ่มที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง การเกิดสมัชชาสุขภาพของจังหวัดตราดจึงไม่ใช่เรื่องยากเพราะเป็นจังหวัดที่มีการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เป็นกลุ่มองค์กรและมีเครือข่ายที่ชัดเจนอยู่แล้ว โดยสมัชชาสุขภาพล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสุขภาพของคนจังหวัดตราดทั้งสิ้น เช่น เกษตรเพื่อสุขภาพ หรือนโยบายสาธารณะเพื่อเผยแพร่แนวคิดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในเรื่องสิ่งแวดล้อมเพื่อสุขภาพ สุขภาพองค์กรรวมและสุขภาพของเด็ก เยาวชนและครอบครัว ปัจจัยความสำเร็จที่ทำให้สมัชชาสุขภาพของตราดมีความสำเร็จเนื่องจาก เป็นการใช้สมัชชาฐานชุมชนเดิม จึงทำให้มีพลังชุมชนที่เข้มแข็งมีการรวมตัวกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน จุดเด่นคือ พลังของประชาชนที่เข้มแข็งในพื้นที่ และท้องถิ่นมีการนำกลไกไปขับเคลื่อนกระบวนการสุขภาพไปประยุกต์ใช้ในท้องถิ่น

สมัชชาสุขภาพจังหวัดนครปฐม สำหรับการขับเคลื่อนสมัชชาสุขภาพในจังหวัด

นครปฐมนั้นเกิดจากการดำเนินการและประสานงานอย่างต่อเนื่องของแกนนำต่าง ๆ ที่มาจากบ้าน วัด โรงเรียนและชุมชน โดยการทำงานร่วมกันทุกภาคส่วน ทุกรุ่น ทุกวัยที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ จึงทำให้มีกลุ่มครู นักเรียน ประชาชน ผู้ปกครอง นักการเมือง ตลอดจนพระภิกษุร่วมมือกันด้วยความเข้มแข็ง โดยทิศทางการขับเคลื่อนนั้นเน้นหนักเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำ การเกษตรอินทรีย์ และอาหารปลอดภัย โดยเฉพาะการร่วมร่างหลักสูตรว่าด้วยเรื่องของแม่น้ำท่าจีน ที่เน้นด้านการเรียนการสอนและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยบูรณาการหลักสูตรปกติที่มีการเรียนการสอนในชั้นเรียน โดยหลักสูตรได้รับการผลักดันให้เกิดเป็นหลักสูตรอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม โดยสนับสนุนอย่างเต็มที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลบางระทิก และมีพันธมิตร์กับสถาบันการศึกษาในจังหวัดนครปฐมมากมายจึงทำให้การขับเคลื่อนเกิดความสำเร็จและเป็นประโยชน์กับพื้นที่ ชุมชน ก่อให้เกิดหลักสูตรการเรียนรู้อันของชุมชนที่ครอบคลุมรอบด้านมากที่สุดหลักสูตรหนึ่ง โดยกลไกที่ผลักดันและส่งเสริมให้กระบวนการสมัชชาได้เข้าถึงท้องถิ่นและพื้นที่อย่างต่อเนื่อง คือกระบวนการทำงานของกลุ่มแกนนำที่มาจาก ผู้นำชุมชน ประชาชน เครือข่ายของกลุ่มต่างๆ รวมถึงโรงเรียน วัด ที่ได้มีโอกาสพบปะ ประชุมกันเป็นระยะ และนำไปปฏิบัติและขยายผลต่อในพื้นที่ทำให้การทำงานมีความต่อเนื่องและกระตุ้นให้เกิดสมาชิกใหม่หรือสร้างเครือข่ายใหม่เพิ่มขึ้น

ประชาคมด้านสุขภาพจังหวัดนครศรีธรรมราชในขบวนการขับเคลื่อนเพื่อการปฏิรูประบบสุขภาพ กลไกการขับเคลื่อนด้วยประชาคมด้านสุขภาพจังหวัดนครศรีธรรมราช ร่วมกับภาคเครือข่ายสาธารณสุขจังหวัด และศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาสุขภาพภาคประชาชนภาคใต้ มาร่วมวางแผนยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนงานสร้างสุขภาพจังหวัด โดยยึดหลักต้องสร้างกลไกการขับเคลื่อนที่เป็นขบวนการและสอดคล้องประสานกับการหนุนเสริมของส่วนราชการฝ่ายปกครอง ภาคเอกชนและเครือข่ายประชาชนที่เกี่ยวข้องรวมตัวกันด้วยความสมัครใจโดยใช้หลักการเชื่อมโยงเครือข่ายภาคี จัดเวทีสมัชชาสุขภาพระดับพื้นที่ และนำเสนอสิ่งที่ดีของเครือข่ายโดยเน้นประเด็นระบบอาหารปลอดภัย ผลการดำเนินการพบว่า ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่น่าสนใจ มีการแลกเปลี่ยนสิ่งที่ดีและองค์ความรู้ระหว่างเครือข่ายอย่างเปิดเผยจริงใจ ได้เห็นตัวอย่างการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตที่ใช้สารเคมีมาใช้สารชีวภาพแทน เกิดการรวมกลุ่มการเรียนรู้เพื่อผลิตขยายผลสู่ชุมชนอื่นๆ ได้แนวทางในการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาระบบมาตรฐานอาหารปลอดภัย และมาตรฐานการปฏิบัติที่ดีของกลุ่มร้านค้า ร้านอาหาร แผงลอยและตลาดสด นำไปสู่ข้อเสนอที่จะนำเข้าสู่ระบบการรับรองมาตรฐานร่วมกับภาครัฐด้วย กลุ่มผู้บริโภคได้สร้างกลไกการตรวจสอบควบคุมกำกับและพิทักษ์สิทธิของผู้บริโภคในรูปเครือข่าย

ประชาคมตำบลเข้มแข็ง หอนงแจ้ใหญ่ นครราชสีมา (สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, แหล่งที่มา www.rakbankerd.com) ตำบลหอนงแจ้ใหญ่เป็นชุมชนที่ประสบกับปัญหาหลายประการ ชุมชนจึงได้วิเคราะห์และมองเห็นปัญหาพร้อมจัดหมวดหมู่โดยอาศัยความเป็นผู้นำที่มีการ

พัฒนามาโดยตลอด กับการร่วมมือของชุมชน ได้ดังนี้ ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาคนพิการ ปัญหาการร่วมพัฒนาชุมชน ปัญหาขยะ ปัญหาการคมนาคมไม่สะดวกและปัญหาครอบครัวและเยาวชน เริ่มต้นการกำหนดวิสัยทัศน์และจัดทำกระบวนการรวมพลังของชุมชน โดยใช้กระบวนการวางแผนอย่างมีส่วนร่วมซึ่งแนวทางหลักในการทำให้บรรลุวิสัยทัศน์คือ อาศัยความร่วมมือหลายฝ่าย การมีกองทุน การมีที่ปรึกษาจากหน่วยงานราชการและประสานงานภายในและภายนอกชุมชน ทุกฝ่ายเสียสละเวลาเพื่อส่วนรวมและสร้างกระบวนการเรียนรู้และร่วมพัฒนาร่วมกับผู้นำ จนได้แผนการพัฒนาเกิดขึ้น นอกจากนั้นลักษณะของการบริหารจัดการที่ชีวิตถึงความเข้มแข็งของประชาคม คือ การตัดสินใจ การสั่งการโดยอาศัยมติของที่ประชุม มีระบบการควบคุม ติดตามความก้าวหน้า มีการบันทึกและประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสาย มีระบบการเบิกจ่ายเงิน และมีกฎระเบียบในการทำงานในแต่ละกลุ่มกิจกรรม และที่สำคัญคือ ความเป็นหุ้นส่วนกันในชุมชน การยึดหลักวัฒนธรรม และความเชื่อชุมชน กลไกการทำงานของระบบราชการและเอกชนที่ลดการสั่งการและชี้แนะหันมาร่วมคิดร่วมทำกับชาวบ้าน และสนับสนุนกลุ่มต่าง ๆ มีการเยี่ยมเยียนให้ขวัญกำลังใจ และการทำงานระหว่างเอกชนกับรัฐต้องผ่อนปรนและประสานงานกันและให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่

ผลงานพลังประชารัฐแก้อันคนพิการ (จิริกา นุตาลัย และคณะ, 2549) การประสาน

พลังประชารัฐแก้อันคนพิการในจังหวัดพัทลุงนี้จุดเด่นของจังหวัดพัทลุง คือ ภาคประชาชนกับภาครัฐมีการทำงานผสมผสานเป็น เนื้อเดียวกัน โดยพลังภาคประชาชน เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อน ได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มองค์กรชาวบ้าน ประชาคมเมืองลุง และนักวิชาการ นักวิจัยท้องถิ่น เป็นกลุ่มครูที่สนใจเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบกับการมีผู้ว่าราชการเป็นผู้เปิดช่องทางบูรณาการยุทธศาสตร์จังหวัดกับข้อเสนอของภาคประชาชนในการแก้อันคนพิการเข้าด้วยกัน โดยมีการใช้สำนักพัฒนาชุมชนจังหวัดเป็นกลไกหลักร่วมกับ ศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) จังหวัดพัทลุงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดการขับเคลื่อนแนวทางแก้อันคนพิการของรัฐให้สอดคล้องกับภาคประชาชนในระดับพื้นที่ และมีการสนับสนุนให้ศูนย์ประสานงานภาคีเครือข่ายชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบในการขับเคลื่อน โดยมีแนวทาง 2 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 แผนชุมชน แนวทางที่ 2 พื้นที่ต้นแบบทำงานเชิงประเด็น การดำเนินการกับ 54 ตำบลของจังหวัดพัทลุง โดยการขับเคลื่อนงานในจังหวัดอาศัยความร่วมมือในหลายระดับ คือ ความร่วมมือกับจังหวัด ความร่วมมือกับอำเภอ ความร่วมมือกับท้องถิ่น ความร่วมมือกับท้องที่ ความร่วมมือกับเครือข่ายแผนชุมชน ความร่วมมือกับชุมชน การดำเนินงานประสบความสำเร็จมีปัจจัยความสำเร็จคือ องค์กรชุมชนที่เข้าร่วมโครงการเป็นกลุ่มที่เริ่มยอมรับทิศทางการทำงานแบบ “ไม่รับนาย แล้วหายจน” หรือยอมรับการทำงานร่วมกับภาครัฐแบบสมานฉันท์ การทำงานบนพื้นฐานการเคารพความแตกต่างระหว่างกัน การหนุนเสริมจากผู้ว่าราชการจังหวัด การมีตัวแทนภาคประชาชนเป็นที่ปรึกษาให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกจากหน่วยงานราชการ การประชาสัมพันธ์กิจกรรมอย่างกว้างขวาง โดยการดำเนินงานมีข้อจำกัด คือ ปัญหาฤดูกาลธรรมชาติ กิจกรรมเชิงประเด็นยังไม่โดดเด่น การเชื่อมประสานกับงาน

การรวมนักงานพบว่า มีช่องว่างของการทำงานร่วมกัน และพื้นที่ปฏิบัติการกว้างมากจนเกินกำลัง
คณะทำงาน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แบ่งงานวิจัยออกเป็น 3 กลุ่ม คือ งานวิจัย
เกี่ยวกับกระบวนการประชาคมกับการพัฒนา งานวิจัยที่เกี่ยวกับการสร้างกระบวนการประชาคม หรือ
ชุมชนเข้มแข็ง และกรณีศึกษากระบวนการประชาคมเพื่อการพัฒนาสังคม พบว่าในประเทศไทยได้
มีการนำกระบวนการประชาคมมาใช้ในการพัฒนาด้านสุขภาพมากที่สุด ส่วนการใช้กระบวนการ
ประชาคมในการพัฒนาการศึกษานั้นพบว่ามีน้อย งานวิจัยที่ผ่านมาพบว่ามีกระบวนการ
ประชาคมเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการทำธรรมนูญโรงเรียน ซึ่งเป็นประชาคมในระดับอำเภอ แต่ยังไม่
พบว่ามีการทำวิจัยที่เกี่ยวกับการนำกระบวนการประชาคมเพื่อพัฒนาการปฏิรูปการศึกษาของ
ท้องถิ่นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในขอบเขตของพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 และเป็น
กระบวนการประชาคมในระดับจังหวัดที่มีผู้มีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และหน่วยงานระดับ
จังหวัด ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นถึงความท้าทายในการที่จะดำเนินการวิจัยเรื่องการศึกษากระบวนการ
ประชาคมเพื่อการพัฒนาการปฏิรูปการศึกษาของท้องถิ่น โดยการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ
(Qualitative Research) โดยใช้ วิธีวิทยาการวิจัยแบบกรณีศึกษาหลายกรณี (Multi - Site Case
Study) โดยการศึกษาภาคสนามกับกรณีศึกษา 2 แห่ง ซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่ใช้กระบวนการประชาคมเพื่อ
การปฏิรูปการศึกษาของท้องถิ่นในการตอบโจทย์การวิจัยในครั้งนี้และคาดว่าผลการวิจัยดังกล่าวจะมี
ผลต่อการพัฒนาสังคมและการศึกษาของประเทศต่อไป

5.4 การวิจัยกรณีศึกษา (Case Study Research)

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์กระบวนการประชาคมเพื่อพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นนี้มี
วัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อวิเคราะห์กระบวนการประชาคมเพื่อพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น ศึกษา
ปัจจัยเงื่อนไขสนับสนุนและอุปสรรคในการพัฒนากระบวนการประชาคมเพื่อพัฒนาการศึกษาของ
ท้องถิ่น และเพื่อนำเสนอแนวทางการขับเคลื่อนกระบวนการประชาคมเพื่อพัฒนาการศึกษาของ
ท้องถิ่น เพื่อให้การดำเนินการวิจัยสามารถตอบโจทย์การวิจัยได้อย่างเหมาะสม วิธีวิจัยที่ถูกเลือกใช้
เพื่อหาคำตอบในการวิจัยครั้งนี้คือ การวิจัยกรณีศึกษา (Case Study Research) ซึ่งเป็นการศึกษา
ปัญหาในแนวลึกมากกว่าแนวกว้าง เป็นการวิจัยเพื่อตอบคำถามว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น
ปรากฏการณ์นั้นๆ เกิดขึ้นได้อย่างไร มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ผลการวิจัยนำไปสู่การ
สรุปเป็นทฤษฎีที่เรียกว่า Grounded Theory ซึ่งการวิจัยกรณีศึกษาในภาษาไทยมีชื่อใช้ใน
ความหมายเดียวกันหลายชื่อ ได้แก่ กรณีศึกษา การวิจัยเป็นรายกรณี และการศึกษาเฉพาะกรณี
คำต่างๆ เหล่านี้หมายถึง การวิจัยรูปแบบหนึ่งที่มุ่งเจาะลึกลงไปในสาระของกรณีศึกษาโดยใช้
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพเข้ามาประกอบ

มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่ากรณีศึกษาไว้ค่อนข้างสอดคล้อง
กันในแง่ของหน่วยการวิจัยและลักษณะการศึกษาในเชิงลึก ดังนี้

บุญธรรม กิจปริดาปริสุทธิ (2540) กล่าวว่า กรณีศึกษาเป็นการศึกษาวิจัยในปัญหาเฉพาะเรื่องและเฉพาะหน่วยใดหน่วยหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นหน่วยเล็ก ๆ หรือหน่วยใหญ่ ๆ เช่น บุคคล ครอบครัว กลุ่มบุคคล หน่วยงาน องค์กร สถาบันทางสังคมต่าง ๆ วิธีการศึกษาจะทำอย่างละเอียดครบถ้วน ศึกษาทุกแง่มุม โดยข้อมูลที่ศึกษามักเกี่ยวกับสถานภาพปัจจุบันประสบการณ์ในอดีตและแรงผลักดันจากสิ่งแวดล้อมที่มีต่อบุคคลและพฤติกรรมที่ต้องการศึกษา

บุญเรียง ขจรศิลป์ (2543) ได้กล่าวถึง กรณีศึกษาหรือการศึกษาเฉพาะกรณีไว้ว่า เป็นวิธีการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้งเฉพาะเจาะจงในเรื่องหนึ่ง เพื่อหารายละเอียดของเรื่องที่เกี่ยวข้องให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะทราบธรรมชาติของสภาพการณ์อันสลับซับซ้อนของเรื่อง ตลอดจนทราบถึงเรื่องขององค์ประกอบต่าง ๆ อันเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดสภาพเช่นนั้น

Keeves J.P. (1988) ได้กล่าวถึงกรณีศึกษาว่าเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลและบันทึกข้อมูลจากการสำรวจในพื้นที่หรือการเก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับกรณีที่น่าสนใจศึกษาซึ่งอาจจะเป็นกรณีเดียวหรือหลายกรณี ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะอาศัยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การเก็บข้อมูลจากเอกสาร และบันทึกเหตุการณ์

Robert K. Yin (1994) ได้กล่าวว่า การวิจัยกรณีศึกษาเป็นการวิจัยที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหน่วยที่ต้องการการวิเคราะห์ เช่น องค์กรแห่งหนึ่ง สถาบัน กลุ่มคน หรือกระบวนการอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการค้นหาเชิงประจักษ์ซึ่งทำการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นร่วมกันภายในบริบทของสถานการณ์จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อขอบเขต (ความรู้ความเข้าใจ) ระหว่างปรากฏการณ์และบริบทนั้นยังไม่มีความชัดเจน กรณีศึกษาสามารถเป็นได้ทั้งการวิจัยแบบปฏิฐานนิยม การตีความและการวิพากษ์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแนวทางทางปรัชญาของผู้วิจัยแต่ละคน

จากคำนิยามของนักการศึกษาดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า การวิจัยกรณีศึกษา (Case Study Research) เป็นการวิจัยที่เน้นการศึกษารายกรณีที่เฉพาะเจาะจง เป็นการค้นหาความรู้ความจริงจากกรณีศึกษาที่มีบริบทหรือขอบเขตที่เฉพาะเจาะจง นำมาวิเคราะห์ ตีความหมายอย่างละเอียด ลุ่มลึก ซึ่งการวิจัยกรณีศึกษาสามารถใช้เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยทางสังคมศาสตร์ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพก็ได้

Robert K Yin (1994) ได้แบ่งประเภทของกรณีศึกษา จำแนกตามการออกแบบการวิจัย สามารถแบ่งกรณีศึกษาได้เป็น 2 กรณี ดังนี้

(1) กรณีศึกษาเดียว (Single Case Study) เป็นการศึกษาที่มุ่งศึกษาเฉพาะบุคคล กลุ่มคน ปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง หรือกรณีใดกรณีหนึ่งเพียงกรณีเดียวภายใต้เงื่อนไข มีลักษณะคล้ายคลึงกัน หรือกรณีศึกษานั้นสามารถเป็นตัวแทนของกรณีที่จะศึกษาได้ดี และเชื่อว่าจะเป็นจริง เพื่อเป็นการตรวจสอบ เป็นการยืนยันหรืออธิบายทฤษฎีเพิ่มเติม หรือเป็นการศึกษานำร่อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างทฤษฎี เช่น การศึกษากรณีโรงเรียนที่มีปัญหาในการปฏิรูป การศึกษาวิถีชีวิตของคนกลุ่มหนึ่งในบริบทเดียวกัน เป็นต้น

(2) การวิจัยพหุกรณี (Multiple Case Study) เป็นการศึกษากรณีเฉพาะหลาย ๆ กรณี โดยสนใจทำการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบและมุ่งหาความสัมพันธ์จากข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อนำไปสู่การสรุปเป็นทฤษฎี ซึ่งในกรณีศึกษาเฉพาะโดยพิจารณาถึงบริบทของพื้นที่ที่ต่างกัน

ขั้นตอนการวิจัยกรณีศึกษาเหมือนกับการวิจัยอื่นๆ โดยเริ่มจากการกำหนดประเด็นการวิจัย ปัญหาการวิจัยและสร้างกรอบความคิดเชิงทฤษฎี เพื่อนำไปสู่การตั้งสมมติฐานและการออกแบบการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป แต่ในกรณีศึกษานั้นมีขั้นตอนสำคัญประการหนึ่งคือ การเลือกกรณีศึกษาซึ่งจะต้องมีการกำหนดไว้ให้ชัดเจนก่อนการวิจัย ขั้นตอนนี้จึงเพิ่มเติมเข้ามาซึ่งในการทำกรณีศึกษาโดยทั่วไปจะมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

(1) การเลือกกรณีศึกษาให้เหมาะสมกับปัญหาวิจัย Keeves J.P. (1988) ได้ใช้หลักเกณฑ์ในการพิจารณาในการเลือกใช้ระเบียบวิธีกรณีศึกษาไว้คือ ประเด็นวิจัยที่จะศึกษาเกี่ยวกับกรณีนั้นมีความน่าสนใจ มีน้ำหนักเพียงพอที่จะให้ค้นคว้าและมีกรณีที่มากพอที่จะให้กรณีศึกษานั้นมีความเป็นตัวแทน เมื่อทำการศึกษาแล้วคาดว่าผลการศึกษาที่ได้จะสามารถสรุปอ้างอิงไปยังประชากรหรือกรณีที่เกี่ยวข้องกันได้ มีความหลากหลายของกรณีศึกษาเมื่อทำการศึกษาแล้วจะเห็นมิติและบริบทที่แตกต่าง รวมทั้งสามารถศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกรณีได้

(2) การกำหนดหน่วยการวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับแนวทางหรือคำถามวิจัยที่ตั้งไว้ซึ่งจะมีมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปัญหาวิจัย ซึ่งผู้วิจัยมีการนิยามการวิเคราะห์ให้ชัดเจนก่อนการศึกษา เพื่อที่จะสามารถวางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูลได้อย่างเหมาะสม หน่วยการวิเคราะห์ที่ชัดเจนจะช่วยให้ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยได้อย่างตรงจุด และมีความชัดเจนในการอ้างอิงผลการวิจัยที่ได้ไปยังประชากร

(3) การเก็บรวบรวมข้อมูลในกรณีศึกษา ผู้วิจัยที่ทำการศึกษาสามารถเก็บข้อมูลได้หลายวิธีด้วยกันคือ การสัมภาษณ์ การสังเกต การวิเคราะห์เอกสาร การบันทึกประวัติชีวิตบุคคล การศึกษาเอกสารส่วนบุคคล การทดสอบ การให้รายงานตนเอง ซึ่งการเก็บข้อมูลกรณีศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยอาศัยเครื่องมือหลายชนิดและแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย

(4) การวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากทำการเก็บรวบรวมข้อมูล กระบวนการที่จะต้องทำลำดับต่อไป คือการวิเคราะห์ข้อมูล ในกรณีศึกษาซึ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนใหญ่ใช้วิธีการเชิงคุณภาพจึงต้องทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยในการวิเคราะห์ข้อมูลกรณีศึกษาอาจทำได้ 3 ลักษณะ คือ (1) การวิเคราะห์โดยสรุปภาพรวม เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ เช่น ถ้าเป็นข้อมูลที่แจ่มชัดจะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ได้แก่ การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ส่วนวิธีการในเชิงคุณภาพ คือ การตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive) สรุปจากส่วนย่อย ๆ เพื่อให้เห็นภาพรวมความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรกับบริบทต่างๆ ในกรณีศึกษานั้น รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรณีศึกษาต่างๆ (3) การ

บรรยายตามช่วงเวลา (Time Series) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลตามช่วงเวลาของเหตุการณ์ตามลำดับของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ซึ่งหลักการสำคัญของการวิจัยกรณีศึกษา สามารถสรุปได้ดังนี้

(1) มุ่งเน้นการศึกษาที่ลุ่มลึกในกรณีศึกษาที่มีบริบทหรือขอบเขตที่เฉพาะเจาะจง อาจเป็นรายบุคคล ชุมชน องค์กร หรือกระบวนการ

(2) เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ผู้วิจัยไม่ต้องเข้าไปจัดกระทำข้อมูล

(3) การวิจัยกรณีศึกษาไม่ได้มุ่งเน้นการนำผลการวิจัยไปอ้างอิงสู่ประชากร (Generalizability) หรือมุ่งเน้นการนำผลการวิจัยไปอ้างอิงไปยังประชากรอื่นน้อยกว่าการมุ่งเน้นทำความเข้าใจปรากฏการณ์อย่างลึกซึ้งหรือมุ่งหาความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของกรณีศึกษา แต่หากจะอ้างอิงไปยังประชากรอื่นได้นั้นกรณีศึกษาต้องมีบริบทที่คล้ายคลึงกัน

(4) การนำเสนอผลการวิจัย จะนำเสนอผลโดยการเน้นความลึกซึ้งของข้อมูลที่บรรยายให้เห็นภาพพจน์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน

(5) เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นคำตอบวิจัยในคำถามที่เป็นลักษณะทำไม (Why) และอย่างไร (How) ซึ่งการวิจัยเชิงปริมาณทั่วไปเช่น การสำรวจ หาคำตอบไม่ได้

งานวิจัยกรณีศึกษาจะมีข้อที่ควรพึงระวัง ดังนี้

(1) ความลำเอียง หรือความมีอคติของผู้วิจัยที่ลงไปศึกษาปรากฏการณ์นั้น ๆ

(2) การนำข้อมูลจากการวิจัยเพื่ออ้างอิงไปสู่ประชากรอื่น ๆ นั้น เนื่องจากว่างานวิจัยกรณีศึกษามิได้มุ่งเน้นที่จะนำผลไปอ้างอิงไปยังประชากรอื่น ผลการวิจัยได้สะท้อนให้ข้อมูลตามปรากฏการณ์ของแต่ละกรณีศึกษา หรือตามแต่ปรากฏการณ์ที่ศึกษา การจะนำผลการวิจัยไปอ้างอิงสู่ประชากรอื่นนั้น ต้องดูบริบทของปรากฏการณ์หรือกรณีศึกษา ว่ามีความคล้ายคลึงกันหรือไม่

(3) ผู้ที่ทำการวิจัยกรณีศึกษาต้องมีความรู้และประสบการณ์ในการลงไปศึกษาภาคสนาม และการตีความหมายข้อมูล

(4) การวิจัยกรณีศึกษาต้องใช้ระยะเวลาในการศึกษากับปรากฏการณ์และกรณีศึกษายาวนานและจำเป็นต้องใช้งบประมาณในการลงไปศึกษาภาคสนามจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงต้องมีการเตรียมความพร้อมทั้งด้านงบประมาณและเวลาในการลงไปศึกษา

จากข้อพึงระวังที่ผู้วิจัยต้องเตรียมความพร้อมและแก้ไขข้อบกพร่องดังกล่าวของการวิจัยกรณีศึกษา ได้ดังนี้

(1) ปัญหาความลำเอียง และความมีอคตินั้น ผู้วิจัยสามารถแก้ไขจุดอ่อนนี้ได้โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง หลายบุคคล เวลา สถานที่ ซึ่งเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่นิยมใช้กันคือ การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation)

(1.1) การตรวจสอบข้อมูลโดยอาศัยข้อมูลจากหลายแหล่ง (Data Source triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ด้วยการเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้โดยการตรวจสอบข้อมูลด้านเวลา สถานที่ และบุคคล ที่ต่างกัน

(1.2) ด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล คือ การใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน

(1.3) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) หลังเก็บข้อมูลแล้วบันทึกข้อมูลด้วยกันและเห็นตรงกัน หรือการลงไปศึกษากับกรณีศึกษาจนทำให้กลายจากคนนอกเป็นคนใน สามารถลงเก็บข้อมูลได้อย่างลึกซึ้ง ไม่มีอคติต่อปรากฏการณ์ที่พบเห็น

(2) ในด้านการนำประชากรไปอ้างอิงประชากรอื่นนั้น ผู้วิจัยอาจศึกษากับกรณีศึกษา (Multiple Case Study) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลาย หรือบรรยายปรากฏการณ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

(3) การแก้ปัญหาประสบการณ์ด้านการวิจัยนั้น ผู้ที่จะทำวิจัยกรณีศึกษาควรจะมีประสบการณ์ในการลงศึกษาภาคสนามให้บ่อยครั้งเพื่อเพิ่มประสบการณ์ในการได้คุ้นเคยกับการเก็บข้อมูล การวางตัว และการฝึกตีความหมายเหตุการณ์จนชำนาญ จะทำให้การทำกรวิจัยกรณีศึกษาได้ข้อมูลที่มีความชัดเจนขึ้น

5.5 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบแนวคิดกว้างๆ เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีแนวคิดที่สำคัญดังนี้

(1) แนวคิดการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่เน้นถึงการบำรุงศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น เป็นการจัดการศึกษาได้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และพัฒนาการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งในการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นนั้นสามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงแนวคิดแนวปฏิบัติเพื่อจัดการศึกษาที่สนองตอบความต้องการของท้องถิ่น โดยท้องถิ่นอาจมีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการจัดการศึกษาตามประเด็นต่อไปนี้

- (1.1) ความมุ่งหมายและหลักการ
- (1.2) สิทธิและหน้าที่การศึกษา
- (1.3) ระบบการศึกษา
- (1.4) แนวการจัดการศึกษา
- (1.5) การบริหารและการจัดการศึกษา
- (1.6) มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา
- (1.7) ครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา

(1.8) ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา

(1.9) เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

การศึกษาของท้องถิ่นเป็นการจัดการศึกษาที่ไม่ได้มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาเพียงอย่างเดียว การมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆ ในการจัดการศึกษาย่อมมีผลกระทบต่อด้านสังคมไปด้วย ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงได้ติดตามดูผลกระทบต่อสังคมไปพร้อมกันซึ่งจากการศึกษาประเด็นด้านสังคมที่จะเป็นกรอบในการติดตามผลของนักวิจัยมีด้วยกัน ดังนี้

(1.1) ปฏิสัมพันธ์ หรือความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ

(1.2) ความเป็นผู้นำกระบวนการประชาคม

(1.3) การสื่อสาร การเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

(1.4) การเปิดพื้นที่ทางสังคม พื้นที่สาธารณะแก่ประชาชน

(1.5) การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมการทำงานหรือวัฒนธรรมองค์กร

(2) แนวคิดกระบวนการประชาคม เป็นแนวคิดที่ผู้วิจัยวิเคราะห์สังเคราะห์แล้วสรุปจากกระบวนการประชาคมที่ดำเนินการผ่านมานักคิด นักวิชาการต่างๆ แล้วสรุปเป็น 2 ขั้นตอนใหญ่เพื่อใช้เป็นกรอบแนวทางการศึกษา ดังนี้

(2.1) ขั้นตอนการเกิดกระบวนการประชาคม เป็นการศึกษากระบวนการเกิดขึ้นขององค์กรประชาคม การจัดการองค์กรไปจนถึงการพัฒนาองค์กรประชาคม ซึ่งมีกระบวนการต่างๆ ดังนี้

(2.1.1) การก่อรูปองค์กรประชาคม มีกระบวนการ ดังนี้

1. การเกิดจิตสำนึกทางสังคม

2. การก่อรูปอุดมการณ์ร่วมของสังคม

3. การเกิดกลุ่ม/องค์กรที่มีอุดมการณ์ทางสังคม

(2.1.2) การจัดโครงสร้างการบริหารจัดการ การสร้างประชาสังคมจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ดี คือต้องดีทั้งองค์กร ระบบ และประสิทธิภาพทั้งคนและองค์กร

(2.2) ขั้นตอนการทำงานของกระบวนการประชาคม ซึ่งมีตั้งแต่การวางแผนการทำงาน การระดมทุน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนา การประเมินผลการดำเนินการร่วมกัน และการผลักดันสู่นโยบาย

ผู้วิจัยได้วางกรอบในการลงไปศึกษาภาคสนาม ซึ่งข้อมูลที่ได้อาจจะมียรายละเอียดเพิ่มเติมหรือมีบางอย่างที่มีความแตกต่างไปตามกระบวนการประชาคมเพื่อพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นซึ่งเป็นอีกประชาคมหนึ่งที่มีความน่าสนใจ ผู้วิจัยสามารถสรุปกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังแผนภาพที่ 6

แผนภาพที่ 6 กรอบแนวคิดการวิจัย

